

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

**Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas
Jono Pauliaus II krikščioniškųjų studijų centras**

Aldona Kerpytė

**VILTIES SAMPRATOS IR JŲ KISMAS
RIBINĖSE SITUACIJOSE**

Dvasinio konsultavimo ir asistavimo studijų programos
magistro baigiamasis darbas

Klaipėda, 2022

TURINYS

IVADAS	2
1. RIBINĖS SITUACIJOS POŽYMAI ASMENYBĖS LAIKYSENOS	
ATŽVILGIU	5
1.1. Ribinės situacijos samprata.....	5
1.2. Ribinės situacijos požymiai.....	8
1.3. Asmenybės laikysena ribinėje situacijoje.....	10
2. VILTIES SAMPRATA FILOSOFINIU, PSICHOLOGINIU IR	
TEOLOGINIU POŽIŪRIAIS	16
2.1. Filosofinė vilties samprata.....	16
2.1.1. Filosofinės diskusijos apie viltį.....	17
2.1.2. Filosofinė vilties, kaip tikėjimo, samprata.....	20
2.2. Psichologinė vilties samprata.....	25
2.2.1. Psichologiniai vilties apibrėžimai.....	26
2.2.2. C. R. Snyderio vilties teorija.....	28
2.2.3. Vilties prototipų analizė.....	29
2.3. Teologinė vilties samprata.....	32
2.3.1. Vilties teologija.....	33
2.3.2. Enciklika „Spe salvi“ apie krikščioniškąją viltį.....	36
3. VILTIES SAMPRATOS KISMO TYRIMAS	39
3.1. Tyrimo metodologija ir instrumentas.....	39
3.2. Tyrimo imties charakteristikos.....	43
3.3. Tyrimo eiga.....	45
3.4. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	45
4. VILTIES REIKŠMĖ ŽMOGAUS GYVENIMO IŠŠŪKIŲ ĮVEIKAI	55
4.1. Vilties reikšmė ir jos puoselėjimo strategijos.....	56
4.2. Vilties, kaip dvasinio atsparumo, stiprinimo galimybės.....	57
IŠVADOS	61
LITERATŪRA	62
SANTRAUKA	70
SUMMARY	71
PRIEDAI	72

IVADAS

Šiuolaikiniame pasaulyje vyksta daug įvairių procesų, katastrofų, karų, vertybinių permainų. Danų filosofas ir mąstytojas Sorenas Kierkegaardas dar 1836 m. rašė, kad dabartinis amžius yra nevilties amžius (Kierkegaardas, 1997, 10 p.). Praėjus beveik 200 metų po filosofo teiginio, tą patį galima pasakyti apie dabarties laikmetį. Pasaulio taikai vis labiau išskyla pavojus dėl nesibaigiančių geopolitinių, ekonominių, socialinių, kultūrinių įtakų ir veiklų. Klimato kaita taip pat pasiekė pavojingą ribą. Deja, būdama atsakinga dėl šių permainų, žmonija nepajėgia sustabdyti vykstančių procesų. Dažnai atrodo, kad pasaulis neteko savo dvasinių, moralinių autoritetų, kelio krypties ir vilties, kuri įkvėptų žmones įveikti gyvenimo kliūtis ir krizes, paskatintų geroms permainoms, padrąsintų ir įgalintų ramiai kurti teisingą ir taikų gyvenimą. Visa tai stipriai veikia bei keičia visuomeninį ir asmeninį žmonių gyvenimą, sukelia sumaištį, nesaugumą, nerimą, blaškymosi ir klaidų, netekčių. Stiprėja nevilties, mirties ir beprasmybės būsenos dėl ligų ir prarasto tikėjimo. Pasak profesoriaus A. Ramono, šiandienos pasaulis paženklintas sekuliarizmo, vartotojiškumo, materializmo, tuo tarpu požiūris į žmogų gerokai susiaurėjęs, lyg būtų „nupiginta jo siela“ (Ramonas, 2016, 51 p.).

Tiek globaliose, tiek asmeninėse ribinėse situacijose žmogui tenka patirti didžiulę kančią, skausmą, dvasinės, psichologinės, moralinės stiprybės išbandymą. Žinomas filosofas Karlas Jaspersas kančią vadina ribine situacija, priartinančia žmogų prie jam neįmanomų žmogiškomis jėgomis sprendžiamų dalykų, kaip pavyzdžiui, mirties. Tačiau kaip tik šiuose išgyvenimuose žmogus gali pabusti iš savosios būties snaudulio, sukaupti jėgų ir ryžto būti ir kovoti kovą už save patį. Dažnai neviltyje gimsta viltis, kuri kaip naujas gyvybės daigas „kalasi“ žmogaus širdyje ir sąmonėje, kaip tikėjimas tiesa ir žmogiškumu, Dievo dovanota viltimi. Štai kodėl kančios ištiktas žmogus, pirmiau buvęs silpnas ir nevykėlis, pasidaro didvyris ar net tampa šventuoju.

Krizinėse ir ribinėse gyvenimo situacijose žmogui yra ypač svarbi stiprinanti viltis. Ji būtina, nes neįmanomas gyvenimas be kančios ir be problemų, be permainų ir vidinių pokyčių, asmens brandos. „Vilties klausimas yra esminis žmogaus gyvenimui ir mūsų kaip krikščionių misijai, pirmiausiai šiais laikais. Visi jaučiame vilties poreikį, ne bet kokios, bet kaip pabrėžiau savo enciklikoje *Spe Salvi*, tvirtos ir patikimos vilties“, - kalbėjo popiežius Benediktas XVI Pasaulio jaunimo dienos proga 2009 m. (Benediktas XVI, 2009, 2 p.). Nors krikščioniškai vilčiai šiuolaikinis pasaulis kelia daug iššūkių ir spendžia daug žabangų, siūlo viltį be Dievo, Benediktas XVI savo enciklikoje pabrėžia: „jog tas, kuris Dievo nepažįsta, gali turėti daug vilčių, bet galiausiai yra be vilties, be didelės, visą gyvenimą remiančios vilties“ (Benediktas XVI, 2008, 33 p.). Krikščionys nuolat liudija Dievo viltį kiekvienam žmogui, kiekvienam tikinčiajam. Šv. Pranciškus Asyžietis savo Taikos maldoje prašo Viešpaties padaryti jį savosios ramybės pasiuntiniu ir leisti nešti viltį, kur braunasi nusiminimas (Chesterton, 2014, 169 p.). Šventasis Augustinas viltį vadina švyturiu

(Salij, 1996, 133 p.). Popiežius Jonas Paulius II viltį įvardija kaip privalomą dorybę (vaticannews, 2020), Jonas Paulius II kviečia visada liudyti viltį (vaticannews, 2020), Benediktas XVI vėl teigia, jog viltis keičia gyvenimą, kad tikėjimas yra vilties substancija, o žmogus yra išgelbėtas viltimi (Benediktas XVI, 2008). Popiežius Pranciškus primena, kad gimus Kristui, viltis įžengė į gyvenimą ir ragina žmones „užsikrėsti“ viltimi, nes Velykos suteikia teisę į viltį, kuri neapgauna (Popiežius Pranciškus, 2008). Krikščionybė yra pilna vilties, gelbstinčios ir išvaduojančios iš nevilties pasaulio, tačiau net dalis krikščionių jos dar nemato, nepažįsta, neatsiliepia į Dievo kvietimą ją pažinti.

Labai dažnai nuo vilties supratimo pasirenkamas vienoks ar kitoks svarbus sprendimas tolimesniam gyvenimui. Nuo šio pasirinkimo priklauso žmogaus laikysena ribinėse situacijose: vieni išlieka stiprūs, kiti palūžta; turintys viltį keičia pasaulį, be vilties gyvenantys iš jo pasitraukia; vieni ieško vilties, kuri neapgauna, kiti pasilieka nevilties kančiose.

Temos aktualumas. Šiuolaikinis žmogus tampa vis mažiau atsparus stresui, nors kiekvieno gyvenime ribinės situacijos yra neišvengiamos. Viltis yra reikšmingas veiksnys įveikiant ribinių situacijų sukeltus išgyvenimus, tačiau dažnai nesuvokiama jos samprata bei reikšmė. Darbo tema yra atskleisti žmonių vilties sampratas bei jų kismą ribinėse gyvenimo situacijose, patyrus įvairius trauminius įvykius, susirgus nepagydomomis ligomis, išgyvenant netektis ir kitokias krizes, taip pat išsiaiškinti, kokia vilties samprata padeda išgyventi ribinių situacijų sukeltas krizes.

Temos naujumas. Atliktas empirinis vilties kismo tyrimas individų ribinėse gyvenimo situacijose. Nustatyta, kad jos svarbą, reikšmę, vertę ir įtaką gyvenamoje tikrovėje iki ribinės situacijos žmonės supranta labai paviršutiniškai, nors viltis yra ne iliuzija, bet lavinama dorybė, Dievo dovana, tikėjimas, dvasinis „vaistas“, galintis reikšmingai pakeisti gyvenimą, atrasti prasmę, išgelbėti, išgydyti ir nuraminti, atverti transcendentinį pasaulį.

Darbo problema. Šis darbas atskleis, kas yra patikimos ir gelbstinčios vilties pamatas, stiprinantis neišvengiamose ribinėse gyvenimo situacijose, padės suprasti vilties esmę, suvokti jos reikšmę. Ribinėse gyvenimo situacijose žmogus įgyja naujų patirčių, kuriose keičiasi vilties samprata, atsiskleidžia jos svarba ir įtaka lemtingai pasirenkant sprendimus.

Tyrimo objektas. Vilties sampratos kismas ribinių išgyvenimų kontekste.

Darbo tikslas. Atskleisti vilties sampratų pobūdį bei vaidmenį ribinėse žmogaus gyvenimo situacijose.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti ribinės situacijos sampratą ir požymius asmenybės laikysenos atžvilgiu.
2. Išnagrinėti vilties sampratą filosofiniu, psichologiniu ir teologiniu požiūriais.
3. Ištirti ribines situacijas išgyvenusių asmenų vilties sampratas bei jų kismą.
4. Aktualizuoti vilties reikšmę įveikiant žmogaus gyvenimo iššūkius.

5. Aptarti vilties, kaip dvasinio atsparumo, stiprinimo ir lavinimo galimybes.

Darbo metodai. Mokslinės literatūros, Bažnyčios dokumentų analizė, interpretavimas ir sintezė, giluminis pusiau struktūruotas interviu, turinio analizė.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturios dėstymo dalys, išvados, literatūros sąrašas, kuriame yra 97 šaltiniai, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai. Darbo apimtis – 75 p.

1. RIBINĖS SITUACIJOS SAMPRATA IR POŽYMAI ASMENYBĖS LAIKYSENOS ATŽVILGIU

1.1. Ribinės situacijos samprata

Žmogus nuo pat savo gimimo išgyvena įvairias gyvenimo situacijas. Situacijos – tai savotiškos psichologinės būsenos, kurios lydi žmogų visą jo žemiškosios būties laiką, arba jam padėdamos, arba jį ribodamos. Žmogaus gyvenimas visada yra situacinis, nes situacijos keičiasi, yra dinamiškos kaip visas žmogaus vidinis bei išorinis pasaulis. Būna situacijų, kurios nekelia didelių žmogaus būties problemų, įtraukia žmogaus mintis ir veiklą tik į kasdienes pasaulio rūpesčius. Kitos situacijos dovanoja ir kuria puikias gyvenimo patirtis bei galimybes įprasminti savo gyvenimą, augti, bręsti dvasia ir stiprėti psichologiškai. Dar kitos situacijos kelia stresines įtampas, gyvenimo prasmės krizę ir pralaimėjimo jauseną. Žymaus vokiečių psichiatro ir filosofo Karlo Jasperso (Jaspers, 1998, 21 p.) nuomone, žmogus visada pats stengiasi valdyti, keisti tas situacijas, bet yra tokių situacijų, kurios gyvenime yra nekintamos. Kad ir koks sėkmingas būtų žmogaus gyvenimas, neišvengiamai žmogus turi mirti, kovoti, kentėti, patirti nuo jo veiksmų nepriklausiančias situacijas, įsivelti į atsitiktines aplinkybes, prisiimti kaltes ir atsakomybes. Šias žmogaus būties pamatines situacijas K. Jaspersas pavadina ribinėmis situacijomis (Jaspers, 1998, 21 p.), kurių žmogus negali pakeisti ar išvengti. Filosofas šių situacijų suvokimą vadina vienu iš giliausių filosofijos šaltinių. Kasdienybėje žmonės stengiasi egzistencinių situacijų nepastebėti, užmiršti, kad yra mirtis ir kančia, savanaudiškai pasinaudoti jomis. Tačiau susidūrus su ribine situacija žmogus dažniausiai sutrinka, puola į neviltį, nes pasikeičia pats būtiškumo suvokimas, jam atsiveria žmogiškosios būties trapumas, baigtinumas, laikinumas. „Mūsų žmogiškąjį buvimą mes galime geriau suprasti sakydami, kad mūsų būtis pasaulyje yra nepatikima. Iš naivumo pasaulį laikome absoliučia būtimi. Būdami laimingi, mes džiaugiamės savo jėgomis, nemąstydami viskuo pasitikime ir nenorime nieko žinoti, išskyrus tai, kas yra dabar. Kęsdami skausmą ir apimti bejėgiškumo mes puolame į neviltį. Ir kai tik atsigavę pasineriame į gyvenimą, užmiršę vėl naiviai pasiduodame laimingų būsenų tėkmei“, – pabrėžia filosofas (Jaspers, 1998, 22 p.).

Situacijos, kurių žmogus nepajėgia valdyti ar daryti įtaką, keičia patį žmogų, dažnai ir jo artimųjų gyvenimą. Patiriama grėsmė, kyla gyvenimo prasmės klausimai, nes senatvės, ligos ir mirties neįmanoma panaikinti iš gyvenimo. Filosofo Antano Maceinos nuomone, žmogus tokiose kraštutinėse situacijose jaučia, kad slenka prie savo būties ribos ir išgyvena nebūties grėsmę (Maceina, 1997, 12 p.). Analizuodamas žmogaus egzistencinius klausimus, A. Maceina pabrėžia, kad egzistencija turi dvi puses: šviesiąją ir tamsiąją. „Tamsioji pusė ir yra tas šaltinis, iš kurio

mums kyla grėsmė. Būdama nesuvokiama, ji su savo veiksmais negali būti nei pramatomą, nei tuo labiau apvaldomą. Jos įtaka pasirodo nepriklausomai nuo mūsų sąmonės pastangų. Tamsioji egzistencijos pusė sviedžia savo šešėlį dažniausiai kaip tik tada, kai jos nelaukiame ir jai priimti esame nepasirengę“, – mąsto filosofas (Maceina, 1998, 279 p.). Tada žmogaus protas atsiduria prieš nesuvokiamą. Šviesiosios pusės aptemimas sukelia žmogaus būties sukrėtimą ir nuolatinę egzistencinę grėsmę, lydimą baimės ir nerimo (Maceina, 1998).

Graikai ribinę situaciją nuo senų laikų vadina žodžiu „krize“, nes žodžio reikšmė atitinka ribinės situacijos sampratą. Teologijos mokslų daktaras Anzelmas Griunas (Grün, 2014), nagrinėdamas krizes, jų esmę ir jų įveikas, mini, kad graikiškos kilmės žodis „krisis“ reiškia atranką, atsiskyrimą, atskyrimą, nuosprendį, teismą, kaltinimą, baigtį ar sprendimą. Terminas buvo vartojamas medicinoje dar nuo Hipokrato laikų (460 – 370 m. pr. Kr.). Juo buvo nusakoma ligos kulminacija, kai liga sustiprėja, o vykstant jos persilaužimui, žmogaus būklė arba pagerėja, arba pablogėja. Krizės terminas taip pat buvo vartojamas karyboje kritinei mūšio fazei įvertinti. Vėliau šią sąvoką naudojo sociologai ir istorikai. Jie vertindavo visuomenės papročių, gyvenimo prasmės, vertybių, tikėjimo ir kitų politinių institucijų veiklą, vystymąsi, pokyčius. Tam tikros krizės supurtydavo visuomenes, sukeldavo revoliucijas, karus ir kitokias sumaištis. Antikinėje kultūroje krize buvo laikoma nuomonė ar sprendimas, įvardijantis gerį ir blogį, tiesą ir neteisę, nekaltumą ir kaltę. Žmogų ar tautą krizė ištikdavo teisingumo akistatoje, o jos baigtis priklausė nuo to, kaip tam tikri poelgiai bus įvertinti ir pripažinti: dorais ar ne (Jurgaitis, 2015, 30 p.).

Religijotyros žodyne (Religijotyros žodynas, 1991, 206 p.) pateikiama „krizės teologijos“ samprata, kuri nukreipia mintį į dialektinę teologiją, nurodančią, kad „ Dievo akivaizdoje žmogus patiria savo menkumą, o visa, kas žmogiška, praranda vertę ir prasmę, t. y., atsiduria „krizės situacijoje“ (dar vadinama krizės teologija), tačiau teologijos teiginiai turi būti „dialektiški“: teiginiui apie Dievo malonę turi būti priešpriešinamas teiginys apie Dievo teismą, teiginiui apie Dievo meilę – teiginys apie jo rūstybę ir t. t.“. Filologijos mokslų daktaras Nedas Jurgaitis (Jurgaitis, 2015, 29 p.) taip pat pateikia krizės termino teologinį aspektą. Krizė pristatoma kaip biblinė kategorija, reiškianti teismą. Naujajame Testamente teismo, kaltinimo, nuosprendžio reikšmė žodis vartojamas, pvz., Evangelijos pagal Joną 8 skyriuje, Jokūbo laiško 2 skyriuje ir daugelyje kitų Naujojo Testamento vietų. Lietuviškame Č. Kavaliausko Naujojo Testamento vertime minimose vietose verčiamas kaip „sprendimas“ arba „teismas“: „ Jeigu aš teisčiau, mano sprendimas būtų teisingas, nes aš ne vienas, bet esu aš ir mane siuntęs Tėvas“ (Jn 8,16); „Teismas negailestingas tam, kuris nevykdė gailestingumo. O gailestingumas didžiuojasi prieš teismą“ (Jok 2, 13).

Psichologija ir psichiatrija ribinę situaciją vadina psichologine krize. Pirmieji šį terminą į psichologijos mokslą įvedė Erichas Lindemannas (1944) ir Gerardas Caplanas (1964), – rašo

psichologė psichoterapeutė Kristina Ona Polukordienė (Polukordienė, 2003, 9 p.). Socialinių mokslų daktarė Teresė Nijolė Liobikienė (Liobikienė, 2016, 17 p.) nurodo, kad Z. Plužek (1996) pateikė net keletą įvairių autorių krizės apibrėžimų :

1. E. Lindemanno ir G. Caplano: „Krizė – tai sveiko žmogaus reakcija į sunkią situaciją, kurioje negalima pasinaudoti turimais problemų sprendimo įgūdžiais, nes jų nebepakanka“ (šis krizės apibrėžimas psichologijoje vartojamas dažniausiai).
2. P. Belkino: „Krizė yra asmeniniai sunkumai ar situacijos, kurios trukdo žmonėms sąmoningai kontroliuoti savo gyvenimą.“
3. R. R. Carkhuffo ir B. Berensono: „Krizė yra krizė todėl, kad individai nežino, kaip galima įveikti situaciją“ (cit. James, Gilliland, 2001).
4. G. Allporto: „Krizė – tai emocinio ir protinio streso situacija, reikalaujanti per trumpą laiką pakeisti perspektyvas. Perspektyvų pokyčiai dažnai sukelia asmenybės struktūros pokyčius. Žmogus neįstengia išlikti ramus ir pasinaudoti įprastiniais prisitaikymo būdais“ (Pluzek, 1996, 130 p.).
5. R. Lazaruso: „Krizė kyla tada, kai asmuo ar žmonių grupė apibrėžtą laiko tarpą susiduria su reikalavimais, kurių įvykdyti nepajėgia, arba yra beveik išsėmę savo galimybes įveikti sunkią situaciją“ (žr. Pluzek, 1996, 130 p.).

Vienodo psichologinės krizės apibrėžimo nėra. Mokslininkai įvairiai apibūdina krizes, jos metu patiriamus išgyvenimus ir pokyčius. Apibendrinus Lindemann E. (1944), Caplan G. (1964), Plužek Z. (1996), Gailienė D. (1993), Doherty D.W. (2000) ir kitus autorius, psichologinė krizė apibrėžiama taip: „Psichologinė krizė – tai sveiko žmogaus reakcija į sunkią ir reikšmingą jam emociškai gyvenimo situaciją, kuri reikalauja naujų adaptacijos ir įveikimo būdų, nes turimų nebepakanka. Ištikus krizei, žmogų apima didelio psichinio diskomforto būseną, kuriai būdingi tokie jausmai kaip neviltis, bejėgiškumas, baimė, įtampa, nerimas, prislėgta nuotaika ir pan.“ (Polukordienė, 2003, 10 p.). Autorė pažymi, kad diagnostinėse kategorijose termino „krizė“ nėra, ji vadinama kitais žodžiais ir sąvokomis, kaip stresu, ūmia reakcija į stresą, adaptacijos sutrikimais, potrauminiu stresu ir pan. (Polukordienė, 2008, 395 p.). T. N. Liobikienė šiame kontekste pabrėžia streso sąvoką (Liobikienė, 2016, 10 p.) kaip organizmo įtampos būseną, atsirandančią kaip reakcija į ribinės situacijos sukeltą išgyvenimą. Bet kurį teigiamą ar neigiamą krizės pokytį lydi didesnis ar mažesnis stresas.

K. O. Polukordienė teigia, kad sąvoka „krizė“ yra artima egzistencinei psichoterapijai, nes krizės ir žmogaus gyvenimas yra stipriai ir neatsiejamai susiję. Egzistencinės psichoterapijos požiūriu, krizėje išgyvenamas skausmas atveria galimybes naujiems pokyčiams ir atradimams. Žmogus gali atviriau išgyventi būtį, nes yra atviresnis ir jautresnis egzistenciniams klausimams (Polukordienė, 2008, 395 p.). Psichoterapeutė taip pat pateikia I. Yalomo 4 pamatinės žmogaus

egzistencines nuostatas: mirtį, laisvę, vienatvę ir prasmę, kurios labiausiai kinta ribinių, krizinių išgyvenimų metu. Išgyvendamas krizę, žmogus turi prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, atliekamų vaidmenų, perorganizuoti savo gyvenimą, vertybes ir kitus savo gyvenimo aspektus, ryšius su kitais žmonėmis ir bendruomenėmis. Psichologinės krizės klasifikuojamos į dvi stambias grupes: į situacines, kurios yra labiau individualios ir vystymosi, kurios būdingos reikšmingiems kiekvieno žmogaus gyvenimo raidos etapams (Polukordienė, 2003, 13 p.). Raidos psichologija žmogaus gyvenimą nusako kaip nuolatinę brandos ir tapsmo krizių seką (Grün, 2014, 10 p.). Dažniausiai literatūroje yra pateikiami E. H. Eriksono (1977) aprašyti 8 asmenybės vystymosi etapai, kurių kiekvienam būdinga atitinkama vystymosi krizė: kūdikystės, ankstyvosios vaikystės, vidurinėsios vaikystės, pradinio mokyklinio amžiaus, paauglystės, jaunystės, ankstyvosios brandos, senatvės (Polukordienė, 2003, 13 p.). Ribinės situacijos metu gali įvykti esminiai žmogaus raidos pakitimai.

1.2. Ribinės situacijos požymiai

Netikėti įvykiai paskatina ribinių situacijų išgyvenimus, kurie sukrečia ir sukelia vidinę sumaištį asmens gyvenime. Krizės metu žmogus patiria grėsmę, lyg atsidurtų ant bedugnės krašto, savigailą, įtampą, nesaugumo, depresijos, nerimo jausmus, nusiminimą, baimę dėl ateities. Ribinėse situacijose išryškėja ir atsiskleidžia asmenybės žmogiškosios būties silpnumas, jos trapumas, baigtinumas, dažnai netenkama ir pačios gyvenimo prasmės. Šiose situacijose pradedama jausti, kas yra būtis, kad ji turi egzistencijos ribas, daugelis nustoja pasitikėjimo ir drąsos gyventi. Ribinėse situacijose paprastai vyrauja keli elgesio modeliai: a) neigimas; b) kova; c) prisitaikymas. Konkretaus modelio pasirinkimą lemia charakteris, aplinka ir, žinoma, galimybės (Liobikienė, 2016).

Kübler – Ross (2008), Kast (2006), Liobikienė (2016), Polukordienė (2008) analizuoja krizėms būdingus požymius: pradžioje patiriamą šoką, neigimą, izoliaciją, vėliau derėjimąsi, mobilizaciją ir krizės įveikos pasirinkimą: pasidavimą, kai nerandama pagalbos, įveikos išteklių savyje ir aplinkoje, pasilikimą liūdesyje ir kančioje arba situacijos priėmimą, susitaikymą su tuo, kas įvyko, ir ribinės situacijos išgyvenimą su gelbstinčia viltimi. Teologas ir psichologas A. Paškus sako: „Gyvenimas be pastangų, grumtynių ar kančios yra tik kūdikio sapnas ar vaiko svajonė“ (Paškus, 2002, 185 p.). Universalūs krizės požymiai yra chaosas, dezorganizacija, sutrikusi pusiausvyra tarp individo ir aplinkos, pyktis, baimė, beviltiškumo ir bejėgiškumo jausmai (Liobikienė, 2016, 22 p.).

K.O. Polukordienė, remdamasi France K., (1990) , Pluzek Z. (1996) ir kitų autorių tekstais (Polukordienė, 2008, 10-11 p.), nurodo šiuos ribinėje situacijoje esančios asmenybės pagrindinius požymius ir bruožus:

1. Netikėti, emociškai labai skausmingi ir reikšmingi žmogaus gyvenimo įvykiai. Tai mirtys, netektys, ligos, skyrybos, darbo, ekonominio komforto praradimas, socialinio statuso pasikeitimas, netikėtos katastrofos, gaisrai ir t.t. Tai atvejai, kai žmogus netenka kažko, kas jam labai svarbu ir asmeniškai vertinga. Krizės metu išgyvenamas didelis emocinis stresas, įvairios frustracijos, vidinis konfliktas, gali būti patirtas smurtas ir kt.
2. Labai stipri psichinio diskomforto būseną. Jos metu išgyvenamas bejėgiškumas, baimė, kaltė, beviltiškumas, ką nors pakeisti, kai nebeįmanoma normaliai gyventi ir veikti. Ši būseną gali trukti ilgiau nei kitos buvusios, sprendžiant įvairias gyvenimo problemas.
3. Asmens sutrikimas, negebėjimas orientuotis naujoje kritinėje situacijoje ir nežinojimas, ką daryti. Sukaupta gyvenimo patirtis, kuri padėdavo įveikti sunkumus, psichologinės krizės situacijoje nebepadeda, bet kelia skausmingas būsenas. Tai lemia žmogaus bejėgiškumą, mažina pasitikėjimą savimi. Žmogus patiria visapusišką savo silpnumą.
4. Pagalbos krizės metu būtinybė ir reikšmė. Pagalba psichologinės krizės metu labai svarbi ir reikšminga, leidžianti suprasti žmogui, kad jis yra ne vienas ribinėje situacijoje, kad su juo yra jam artimi žmonės (šeimos nariai, draugai), krizių įveikimo specialistai – profesionalūs psichikos sveikatos specialistai, savanoriai. Sulaukus pagalbos, krizės sukelti stresiniai išgyvenimai pamažu rimsta, problemos išsprendžia. Nesulaukus pagalbos, psichologinė krizė gali gilėti ir likti neįveikta, kelti dar daugiau įtampų.
5. Psichologinės krizės trukmė. Kai kuriais atvejais ji gali trukti neilgai, bet gali tęstis ir iki 2 mėnesių, kai nėra jokios vilties, kai neviltis užpildo visą žmogaus gyvenimą. Jei per šį laikotarpį nepavyksta padaryti pažangos krizės įveikime, jei gyvenimo ritmas neatsistato, o emociniai jausmai ir išgyvenimai tebegilėja, manoma, kad krizė tapo liga (depresija, noras pabaigti gyvenimą, kiti fiziniai kūno sutrikimai), žmogui reikalingas gydymas.
6. Dvi galimybės krizės sprendimui - įveikti krizę ar likti krizės įveiktam.

Ribinėse situacijose išbandomas žmogus ir jo stiprybė. Žmonių reakcijos ir elgesys šiose situacijose yra skirtingi. Žmonės, kurie neranda vilties įveikti kilusių sunkumų, palūžta, kiti nepasiduoda ir išlieka stiprūs su viltimi, kad viskas laikui bėgant susitvarkys, nurims jų skausmas ir išgyvenimai. Žmogus, sukaupęs gyvenimo patirties, išgyvenęs skaudžius įvykius, tikintis Dievu, turintis stiprų gyvenimo prasmės suvokimą, gavęs teisingą vertybinį auklėjimą šeimoje, dažniausiai, bet ne visada, ribinėse situacijose netampa auka, sugeba išlikti stiprus. Įveikta krizė ir visi su ja susiję išgyvenimai paskatina žmogų asmens brandai, emociniam ir dvasiniam augimui, vystymuisi, asmenybės stiprėjimui. Deja, ne kiekvienas asmuo yra patyręs ir ištvermingas,

psichologiškai ir dvasiškai stiprus. Daugelis žmonių neatlaiko situacijos spaudimo, pasirenka paprastesnį, lengvesnį kelią, kuris nereikalauja pastangų ir ryžto, todėl dažniau tampa krizės aukomis. Neįveikusieji krizės žmonės išgyvena liūdnas emocines pasekmes, suserga įvairiomis ligomis, praranda tikėjimą ir viltį, patenka į gyvenimo beprasmybės apmąstymus, pakliūva į nuolatinės kančios būseną ir nebeturi jėgų iš jos pasitraukti. Psichologinės jų problemos intensyvėja, gilėja psichikos sutrikimai, gali atsirasti polinkis alkoholizmui, narkomanijai, lošimams ir pan. Priklausomybių kaustoma asmenybė funkcionuoja neadaptiviai. Vilties netekę žmonės nusižudo, sunkiai nepagydomai sirgdami prašo eutanazijos, psichologiškai kankina savo artimuosius, trukdo jiems ramiai ir prasmingai gyventi. Visuomenėje kasmet daugėja susirgimų depresija, kitų psichikos sveikatos sutrikimų, kas galėtų reikšti, kad psichinė ir dvasinė pasaulio sveikata yra labiau pažeidžiama ir silpna, nei stipri. JAV psichiatras Aaron Kheriaty (Kheriaty, 2017, 18 p.) rašo: „anot Pasaulinės sveikatos organizacijos, depresija yra ketvirta iš dešimties sunkiausių pasaulį kamuojančių ligų. Manoma, kad per artimiausius dvidešimt metų ji pakils į antrąją vietą“. Jis kartu su dvasininku tėvu Cihaku nagrinėja ir atskleidžia šios sudėtingos tikrovės gelmę. Nors depresijos priežasčių yra labai daug ir įvairių, ribinių situacijų sukeltos krizės gali lengvai pastūmėti žmones į susirgti. Filosofijos mokslų daktaro J. Davido Franko žodžiais: „Žmonijos istorijoje kaupiasi skausmas, vis labiau įsigali depresija“ (Kheriaty, 2017, 9 p.). Net ir giliausią neviltį išgyvenantis žmogus gali atsiverti, kad giliau suvoktų savąją būtį, viltį, einančią iš Dievo, būtų perkeistas ir prikeltas iš savo kančios.

1.3. Asmenybės laikysena ribinėje situacijoje

Asmenybės laikysena ribinėje situacijoje yra kintanti. Krizės metu vieni asmenys mato problemas, kiti – galimybes. Vieni prabunda suvokę aukštesniu lygmeniu savo būtį, išlaikę tikėjimo viltį, kiti lieka nevilties ir kančios, baimės ir vidinės tamsos, pasidavimo ir aukos būsenos.

Dr. Juliaus Neverausko nuomone, žmogaus psichologija nulemia jo santykį su savimi, kitais žmonėmis ir pasauliu. Nuo šio santykio priklauso žmogaus pasirinkimai, kurie lemia reakcijos ir elgesio pasekmes. Skirtingi žmonės į tą patį įvykį gali reaguoti visiškai skirtingai. Krizės metu ar praėjus kuriam laikui po jos, žmogui gali kilti kontraversiškų minčių apie įvykusią situaciją, todėl pačią situaciją gali suvokti nevienodai ir išgyventi skirtingus jausmus (Neverauskas, 2018). A. Maceina pateikia pavyzdį, kaip galima skirtingai suprasti situaciją. Pasak jo, vandenyje esantis irklas arba lazda atrodo perlūžę, tuo tarpu ištraukti iš vandens šie daiktai pasirodo esą visiškai sveiki. Tą patį galima pasakyti ir apie spalvas, kurios įvairiais daltonizmo atvejais atrodo esančios vis kitokios, o absoliutaus spalvinio aklumo atvejais ir visiškai išnyksta (Balčius, 2008, 41 p.).

Anot prof. Danutės Gailienės, krizė pažadina dvilypes galias: tai, kas žmogui, visuomenėje geriausia ir tai, kas gali būti blogiausia. Krizė yra lūžio momentas ir jos baigtis gali būti arba žlugimas, arba augimas, tačiau dažnai abu šie aspektai būna sudėtingai susipynę. Dr. Vaiva Klimaitė analizavo sunkų sielvartą išgyvenusių žmonių patirtis. Vienas iš jos kalbintų žmonių pasakė, kad po sunkaus savo gyvenimo periodo jis tapo „liūdnesnis, bet išmintingesnis“ (Gailienė, 2020). Rimanto Kočiūno nuomone, egzistencinė psichologija traktuoja žmogų kaip iš dalies aktyvų ir iš dalies pasyvų, kadangi jis veikia pasaulyje savo būdu ir taip pat yra veikiamas pasaulio. Dėl to egzistencinė psichologija atmeta tiek absoliučią žmogaus laisvę, tiek galimybę jam būti visiškai nulemtam pasaulio. Žmogus yra laisvas gyvenimo situacijose, bet pasirinkimo laisvė yra ribojama situacijos, į kurią žmogus patenka. Pasaulis suprantamas kaip prasmingų santykių struktūra, kurioje žmogus gyvena. Jis yra žmogui atviras, kintantis, leidžiantis save pažinti ir tuo pačiu metu jį kurti (Kočiūnas, 1996, 9 p.). Žmonės, norėdami gerų pokyčių gyvenime, turi keisti mąstymą ir elgesį (Neverauskas, 2018).

Filosofas S. Kierkegaardas teigia, kad jei nėra vidinės pilnatvės, atsiranda nepasitenkinimas ir nusivylimas (Kierkegaardas, 2002). Jei žmogus sąmoningai suvokia savo būties ribotumą ir būtinybę dvasiškai tobulėti, jis pasirenka dvasingesnę, aukštesnę būties formą. Filosofas pabrėžia, kad netgi gamtos apdovanota asmenybė yra niekas, kol nesirenka. Tik pasirinkęs „arba – arba“, žmogus suvokia savo amžinąją prasmę, formuoja save ir kartu pakyla į artimesnę Absoliutui pakopą. Iškėlęs žmogaus laisvės idėją, S. Kierkegaardas teigė, jog, ištikus krizei, žmogus visuomet turi galimybę rinktis ir keisti vertybes. Žmogus privalo ieškoti aukštesnės būties (Andrijauskas, 2006, 36 – 37 p.).

Filosofė Rūta Marija Vabalaitė šia tema pristato K. Jasperso apmąstymus, kurie sako, kad žmogaus savastis gali pradėti skleisti tik patiriant ribines situacijas, pasiryžus tikrajai komunikacijai – t. y. meilei arba mylinčiai kovai. Išgyvenant skirtingus jausmus gali atsirasti abejonė, duodanti pradžią keisti požiūrį, suvokiant esamą padėtį, o klausimas dėl savasties gali kilti išgyvenant ypatingo sukrėtimo ir pasmerkumo situaciją. A. Maceinos įsitikinimu, abejonė esanti ne kas kita, kaip: „žmogiškoji būklė, ištinkanti mus nelauktai ir todėl mus sukrečianti, nes sunaikinanti ligi tol mūsų turėtą aiškumą: tai, ką tarėmės suprantą be niekur nieko, abejonės būklėje staiga pasidaro tamsu ir net klaiku“ (Balčius, 2008, 41 p.). Jasperso nuomone, tokią būseną žmogus patiria ribinėse situacijose, kai jis pats negali nei išvengti kraštutinio sukrėtimo, nei ką nors toje situacijoje iš esmės pakeisti. Pajutęs neviltį, gali ir atsitokėti iš sukrėtimo bei imti kitaip suvokti būtį. Tuomet, kai asmuo supranta, kad jo būtis pasaulyje yra nepatikima, nykstančios būties pasaulyje išskyla tikrosios būties suvokimas. Žmogus supranta, kad asmeniniame gyvenime ne viskas yra jam pačiam pavaldu, kad yra dalykų, kurie nutinka netikėtai (Vabalaitė, 2019, 71 p.).

Egzistencinės filosofijos tyrinėtojas Jonas Repšys taip pat aptarė K. Jasperso mintis apie žmogaus gebėjimą atsiverti egzistencijai. Žmogus, suabejojęs tuo, kuo jis buvo iki ribinės situacijos, lyg atsiduria ant bedugnės krašto. Atsitrenkęs į ribinių situacijų „sieną“, žmogus šoka atgal į save. Žmogus atsiveria egzistencijai, suvokęs savo pralaimėjimą. Kova, kuri pralaimima, kančia ir kaltė, o ypač mirtis atveda asmenį prie ribos, kuri skiria empirinę būtį nuo egzistencinės – tikrosios žmogaus būties. Šioje situacijoje ima skaidrėti egzistencija. Anot K. Jasperso, išgyventi ribines situacijas ir būti egzistencijoje yra tas pats. K. Jaspersui svarbu atskleisti ir parodyti asmeniui tas būsenas ribinėse situacijose, kuriose žmogus gali pereiti iš kasdienybės į tikrąją egzistencinę būtį. Ribinės situacijos tampa neįveikiamomis todėl, kad yra duotos drauge su mūsų egzistencija, nes tik išgyvenant ribines situacijas egzistencija tampa suvokiama. Žmogaus gyvenimą nuolat lydi atsitiktinumai ir įvairios situacijos, ribojančios žmogaus galimybes ir veikimą. Tose situacijose, nepriklausomai nuo savo valios, žmogus turi kovoti už savo egzistencinę erdvę, jeigu nenori žlugti (Repšys, 2015, 64–65 p.).

Pasak dr. Jono Balčiaus, nagrinėjusio A. Maceinos filosofiją, grėsmingas pasaulis, tapatinamas su būties sąvoka, apmąstančiajam savo egzistavimo sąlygas žmogui, visada pasireiškia kaip kančia dėl nežinios, dėl ateities, dėl baimės kentėti, dėl fizinių ir dvasinių praradimų galimybės. Senatvė, mirtis, sergančiojo kūno skausmai, dvasinės kančios, vienatvė, ilgesys yra daugiaveidės kančios pavidalai, prieš kuriuos asmuo visada jautėsi ir jaučiasi esąs bejėgis. Atsivėrusi kančia yra asmeninis blogio patyrimas. Kančioje, anot Maceinos, atsiveria kažkokia „tamsi ir maištinga pasaulio pusė, kažkas žymiai siaubingesnio negu tariamybė, pažadinanti abejonę (Balčius, 2008, 42 – 43 p.).

Viktoras Franklis, kalbėdamas apie kančią, sako, jog ji žmogui skirta kaip unikali užduotis, per kurią yra galimybė įsisąmoninti save kaip vienintelį ir nepakartojamą visatoje su savo skaudžiu likimu. Pasak autoriaus, kančia mūsų gyvenimo būtinybė, kuri suteikia gyvenimui prasmės. Gyvenimo be kančios nėra, vieną kančią keičia kita, o per kiekvieną kančią ir duota žmogui galimybė suprasti kažką nauja, tai, kas jam dar nežinoma gyvenime (Franklis, 2008). „Kančia ir yra sąmoningas laisvos žmoniškosios būtybės savosios baigtinės išgyvenimas“, – teigia filosofas Juozas Girnius (Kuzmickas, 2012). Kančia, trūkumai ir vargas, kaip ir mirtis, yra sudėtinės gyvenimo dalys. Neįmanoma jų atskirti nuo gyvenimo. Jeigu žmogaus kasdienybė ir sėkmė užmigdo egzistenciją, tai kančia ją pažadina.

Krizės yra mūsų gyvenimo dalis, be jų nėra augimo, – sako teologijos dr. Anzelmas Griunas. Jos veikia asmenybės ir visuomenės raidą (Grün, 2014, 6 p.). Tačiau jis klausia: „ar mes ir mūsų visuomenė pakankamai sveiki“, kad susidūrę su ištikusia krize pajustumė „stimulą“ ir atrastume gausesnį gyvenimą?“ (Grün, 2014, 10 p.). Vokiečių filosofo F. Nyčės teigimu, reikia būti pakankamai sveikam, norint šį stimulą patirti. Prancūzų filosofas, gamtininkas ir jėzuitas Teilhardas

de Chardiną primena apie iš krizės kylančią nevilties jėgą (Grün, 2014), o V. Franklis viltingai primena, kad gyvenimo stiprybę ir prasmę galima rasti net pakliuvus į beviltišką situaciją, kurios neįmanoma pakeisti (Franklis, 2020). Psichoterapeutas Martinas H. Padovanis dalijasi mintimi, kad žmonių problemoms išspręsti reikalingas dvasinis matmuo, o tam, kad galutinai žmogus išgytų, reikalingas dvasinis užmojis (Padovani, 2020). Prancūzų filosofo Gabrielio Marcelio nuomone, nerimas, kurį žmogui kelia jo paties egzistencijos paslaptis, žadina troškimą sulieti savo asmeninės būties paslaptį su pasaulio būties paslaptimi, su Dievo paslaptimi (Kuzmickas, 2012, 112p.). Iš įtampos tarp problemos ir paslapties, turėjimo ir buvimo, smalsumo ir nerimo, išgyvenamų konkrečiose situacijose, žmogaus sieloje kyla tikėjimas, dovanojantis viltį.

Žmogui, ieškančiam sprendimo ribinėje situacijoje, kelią kaip iš jos išeiti ar joje laikytis, atveria Popiežius Benediktas XVI, primindamas visiems: „juk religija yra skirta surinkti žmogų į jo vientisą visumą. Susieti < ... > jausmą, intelektą ir valią bei atsiliepti į visumos iššūkį, gyvenimo ir mirties, bendruomenės ir „aš“, dabarties ir ateities iššūkį. Jei nevalia imtis problemų, kurioms yra būdingi savi dėsniai, ji turi įgalinti priimti galutinius sprendimus, visada susijusius su žmogaus ir pasaulio visuma. Mūsų bėda šiandien kaip tik ir yra ta, kad pasaulį dalijame į sektorius ir mąstymo bei veiklos plotmėje galime juo disponuoti iki šiol vargiai įsivaizduojamu būdu, tačiau atsakyti į nenumaldomus tiesos ir vertybės, gyvenimo ir mirties klausimus darosi dėl to vis sunkiau. Dabartis skendi krizėje būtent todėl, kad tarp subjektyvios ir objektyvios srities nebėra ryšio, kad protas ir jausmas vienas nuo kito tolsta ir dėl to abu pasiligoja. Juk pagal sektorius besispecializuojantis protas yra, tiesa, labai galingas ir našus, tačiau suabsoliutinęs vieną vienintelį tikrumo bei protingumo tipą, nebeleidžia pažvelgti į pamatinius žmogaus klausimus. Iš to techninio – pragmatinio pažinimo srityje gimsta hipertrofija, tuo tarpu pagrindų sritis ima siaurėti. Tada sutrinka pusiausvyra, o tai kelia grėsmę tam, kas žmogiška. Kita vertus, religija šiandien nėra išleista į atsargą“ (Ratzinger J. 2006, 21 p.). Kai žmogus jaučiasi išsekęs, kai skendi savo sielos tamsoje, meldamasis dalijasi su Dievu patiriama kančia. Dievo malonė teikia vilties ir jėgų, kad savosios krizės ir kančios akivaizdoje žmogus išliktų stiprus.

Tačiau yra žmonių, kuriems net ribinėse situacijose nekyla tikėjimo klausimai ar Dievo malonės poreikis. Jie renkasi kitą kelią, kuriuo tiki ir jame pasilieka. Pasak dr. Jono Mačiulio, skaudžios psichoterapeuto I. Yalomo asmeninės egzistencinės patirtys ir nuolatinis susidūrimas psichoterapinio darbo praktikoje su pacientais, kurie kentėjo dėl įvairių ribinės situacijos sukeltų problemų, nepaskatino paties psichoterapeuto tapti tikinčiu ir savo egzistenciją kitaip išgyvenančiu žmogumi. Jis pripažino religijos kompensacinę funkciją, sakydamas, kad tikėjimas leidžia žmogui pasijusti geresniam ir suteikia paguodos, bet visada laikėsi ateistinio požiūrio, jog gyvenimas žemėje yra vienintelis, neturintis jokio pomirtinio tęsinio, bet dėl to gyvenimas netampa beprasmiu, bet būtent tik dėlto jis yra prasmingas (Mačiulis, 2018). I. Yalomas buvo ramus, tikėjo, kad

gyveno dorai ir teisingai, vadovavosi egzistencine pasaulėžiūra, atmetančia tikėjimą antgamtinėmis galiomis. Jam tikėjimas, kuris nurodytą doros kelią, nereikalingas. I. Yalomas teigė, kad „nesu atsimetėlis nuo tikėjimo. Kiek save prisimenu, niekuomet nebuvau tikintis“, „gerbiu tikinčius žmones, net jei ir nepritariu jų pažiūroms (Yalom, 2008, 192, 194 p.). Jis manė, kad žmogaus kančios problemas gali išspręsti psichoterapijos metodai. Anot K. Jasperso pasaulėžiūros ir filosofijos, žmogus, būdamas atsirėmęs į Dievą, kaip visos būties pagrindą, mirties akivaizdoje tampa pačiu savimi, prisipildo lyg naujo turinio, naujos šviesos ir įveikia savo baigtinumą. Tačiau asmeninį savo nemirtingumą K. Jaspersas atmeta, nes visi nemirtingumo argumentai esą klaidingi ir beprasmiški. Jis tiki, kad žmogaus amžinybės nėra už laiko, kad amžinomis galima laikyti tik tas tauriasias savęs kūrimo akimirkas, kurių metu žmogus yra tikrai pačiu savimi. K. Jaspersas formaliai atsiribojo nuo religinio tikėjimo, paremto aklu klusnumu Dievui (Repšys, 2015). Nors ir nepripažindamas, kad Dievą galima įrodyti, vis dėlto K. Jaspersas teigia, kad žmogus, kuris tikrai suvokia savo laisvę, kartu suvokia ir Dievą. Dievas ir laisvė yra neatskiriami, kas reiškia, kad egzistencinis mąstymas iš tikro yra religinis savo problematika ir savo nuotaika, net jeigu jis Dievo ir neranda (Maceina, 1997, 39 – 40 p.). „Kai ieškantis žmogus savo kelyje susitinka Dievą, jis nėra niekaip šio susitikimo apribojamas, jo orumas nėra trupučio nenukenčia, kadangi jame glūdi to orumo pagrindas ir pilnatvė. Žmogus nėra pats sau tikslas. Jis negali pasitenkinti tuo, kas yra. Jis pašauktas peržengti save, viršyti save“, – rašo Maurice'as Zundelis, šiuolaikinis mistikas (Dalla Costa, 2018, 77 p.).

Nors žmogaus galimybės sunkioje krizėje ribotos, kiekvienas asmuo yra laisvas pasirinkti savo požiūrį, nes tai yra didžiausia žmogaus laisvės išraiška. V. Franklis įspėja, kad laisvė dar ne viskas, nes svarbiausias jos aspektas yra atsakingumas. Jei laisvė nesuvokiama kaip atsakomybė, ji gali išsigimti į gryną kaprizingumą (Franklis, 2020, 140 p.). Kaip konkretus žmogus reaguos į kritinę situaciją, kokia bus jo laikysena, iš anksto nuspėti sunku. Asmens patirtys, pasaulėžiūra, vertybės ir kiti dalykai gyvenime turi nemažai įtakos, kaip spręsti krizes, bet kartais pačiam žmogui atsiskleidžia tam tikros naujos galimybės ir jėga tik ribinėse situacijose. Ko anksčiau nepajėgė, nesuprato, kritinė situacija atskleidė tai, apie ką žmogus net neįtarė esant savyje. Ribinėse situacijose galima atrasti galimybių, kurios niekada nebuvo matomos gyvenime. Atsiranda didesnė tikimybė, kad bus pasirinkta tai, kas ves į teigiamus gyvenimo pokyčius. Deja, bet vis tik yra kur kas daugiau žmonių, kurie neturi vidinės jėgos, yra linkę nuleisti rankas sunkiose savo gyvenimo situacijose. Pasak A. Griuno, kiekviena krizė iš tiesų yra identiteto krizė, kurios metu svarbiausia – atrasti savo naują identitetą: suprasti kas aš esu krizės, į kurią patekau, požiūriu? Kas mane keičia, kas verčia naujai apmąstyti savo gyvenimą? (Griun, 2014, 12 p.).

Viltis silpsta, kai nebėra jėgų. Kiekvienas asmuo turėtų savęs paklausti, ką aš galėčiau padaryti net šioje beviltiškoje situacijoje? Tai klausimas apie gyvenimą ir viltį, kuris padeda

ieškoti atsakymų ir galimybių. Kiekvienam žmogui reikia įkvėpimo, vilties ir kito, kuris palaikytų ir stiprintų.

Apibendrinat pirmąjį skyrį, galima daryti išvadą, kad ribinė situacija yra tokia gyvenimo krizė, kurioje žmogus išgyvena sunkią ir reikšmingą gyvenimo situaciją, reikalaujančią naujų adaptacijos ir įveikimo būdų, nes turimų nebepakanka. Ištikus krizei, žmogų apima didelio psichinio diskomforto būseną, kai išgyvenama neviltis, bejėgiškumas, baimė, įtampa, nerimas, prislėgta nuotaika ir kt. Žmogaus protas atsiduria prieš nesuvokiamybę, kuri sukelia žmogaus būties sukrėtimą ir nuolatinę egzistencinę grėsmę, lydimą baimės ir nerimo. Situacijos, kurių žmogus nepajėgia valdyti ar kitaip daryti įtakos, keičia patį žmogų, jo vertybes, nuostatas, santykius su kitais žmonėmis, pačiu savimi ir Dievu. Išgyvenamas skausmas atveria galimybes naujiems pokyčiams ir atradimams. Ribinėse situacijose išbandomas žmogus ir jo stiprybė. Žmonių reakcijos ir elgesys šiose situacijose yra skirtingi. Asmenybės laikysena ribinėje situacijoje yra kintanti. Krizės metu vieni asmenys mato problemas, kiti - galimybes. Ribinė situacija žmoguje pažadina ir tai, kas jame geriausia, ir tai, kas gali būti blogiausia. Ji yra asmenybės mąstymo ir pasirinkimo išgyvenimas, kurio baigtis gali būti arba žlugimas, arba augimas, tačiau dažnai abu šie aspektai būna sudėtingai susipynę. Yra kelios situacijos sprendimo galimybės - įveikti ją ar likti krizės įveiktam. Vieni žmonės neranda vilties, todėl palūžta, kiti ieško vilties ir randa tokią viltį, kuri stiprina juos, keičia ir gelbsti. Iš įtampos, išgyvenamos konkrečiose situacijose, žmogaus sieloje kyla tikėjimas, dovanojantis viltį.

2. VILTIES SAMPRATA FILOSOFINIU, PSICHOLOGINIU IR TEOLOGINIU POŽIŪRIAIS

Religija, filosofija ir psichologija ne mažai dėmesio skiria vilties temai. Vilties žmogui reikėjo visais laikais, nuo pat jo išvaymo iš rojus, kuriame gyvena kartu su Dievu. Atsiskyrimas nuo Dievo buvo pirmoji žmogaus ribinė situacija, kurioje pradėta ieškoti vilties, kaip sprendimo ir pasirinkimo savo tolimesniam gyvenimui. Ieškojimas atsakymo į klausimą, kas yra viltis, tęsiasi visą gyvenimą, nes žmogus vis dar ieško ramybės ir sutrinka įvairiausių situacijų akivaizdoje. Viltis yra susijusi su tam tikru gyvenimo įvykiu ar aplinkybėmis. Į vilties sampratą sudedami lūkesčiai, troškimai, tikimybės, galiausiai tikėjimas, kad išsipildys tai, ko laukiama ir trokštama. Dažnai vilčiai priskiriamos optimistinės nuotaikos ar geros emocijos. Tačiau ji skiriasi nuo pozityvaus mąstymo, kuris apima terapinius ir intervencinius vyksmus, naudojamus psichologijoje, kad būtų išgydyta pesimistiška asmens mąstysena, nes viltis suponuoja teigiamus lūkesčius, susijusius su tuo, kas yra palanku ir atitinka žmogaus norus. Viltis vadinama įvairiai: įprasta, kasdieninė, svarbi, įžūli, sudėtinga, klaidinga, radikali, garsi ir panašiai, priklausomai, kuriuo aspektu nagrinėjama. Klaidinga, netikra viltis susiformuoja, kai asmens atramos tašku tampa jo paties iliuzija ar fantazija, tuščia idėja įgyvendinti savo norus, paliekant viską laukti ir pamiršti tai, ko viliamasi. Viltis yra priešingybė nevilčiai, beviltiškumui, kurie neigiamai veikia asmens gyvenimą ir jo pasirinkimus. Religiniam kontekste viltis yra dorybė, dvasinė Dievo malonė, jo dovana. Šiandieniniame pasaulyje kiekvienam žmogui reiktų savęs paklausti, ar aš turiu viltį, kokia yra mano viltis, kuo ji remiasi, suprasti ir pažinti ją. Šioje darbo dalyje glaustai pristatomas požiūris į viltį trimis aspektais: filosofiniu, psichologiniu ir krikščioniškosios teologijos požiūriu; aiškinamasi, kas būdinga kiekvienam iš jų.

2.1. Filosofinis požiūris į viltį

Filosofija padeda žmogui orientuotis pasaulyje ir gyvenime. Jos problemos – amžinos ir universalios. Tai savita dvasinių žmogaus ieškojimų, pasaulio ir savęs pažinimo priemonė, būtina žmogiškosios kultūros dalis. Ji rodo kelią į išmintį, į žmogiškųjų vertybių pažinimo procesą, skatina žmogų sąmoningai gilintis į gyvenimo prasmės klausimus, rasti žmogaus gyvenimo tikslus, atskleisti jo paskirtį. Filosofija padeda individui užduoti klausimus ir ieškoti atsakymų, tačiau ji nepateikia žmogui galutinių sprendimų ar atsakymų (Aukštuolytė, 2016, 221 p.).

2.1.1. Filosofinės diskusijos apie viltį

Diskusijų apie viltį galima rasti visose Vakarų filosofijos tradicijose ir visoje filosofijos istorijoje. Tradiciškai filosofija daugiau dėmesio skiria tikėjimo ir troškimų analizei, negu vilčiai. Istorikai filosofai apie viltį retai kada kalbėjo sistemingai, išskyrus svarbias išimtis, tokias kaip T. Akvinietis, E. Blochas ir P. Marcelis. Beveik visi pagrindiniai filosofai pripažįsta, kad viltis vaidina svarbų vaidmenį žmogaus motyvacijos, religinio tikėjimo ar politikos požiūriu. Naujausios vilties diskusijos pateikia pasakojimus apie jos prigimtį ir ryšį su kitais psichiniais reiškiniais, tokiais kaip troškimas, ketinimai ir optimizmas, kurie kelia tam tikrų unikalių iššūkių tiek proto teorijoms, tiek vertės teorijoms. Viltis yra ne tik požiūris, turintis pažintinių komponentų – ji reaguoja į faktus apie būsimų įvykių galimybę ir tikimybę. Ji taip pat skiriasi nuo paprastų lūkesčių tiek, kiek ji atspindi ir remiasi asmens troškimais. Klasikinėje vilties analizėje viltis laikoma sudėtine nuostata, susidedančia iš rezultato troškimo ir tikėjimo to rezultato galimybe. Tačiau ne visi rezultatai yra vilties objektai. Tai kelia klausimą, ar viltį galima redukuoti į įsitikinimus ir troškimus. Dažnai viltis vadinama optimizmo sinonimu. Tačiau nors optimizmą galima naudingai analizuoti kaip rezultato troškimą kartu su įsitikinimu, kad rezultatas yra labiau tikėtinas, negu netikėtinas, – daugelis filosofų teigia, kad viltis, tinkamai suprasta, yra nepriklausoma. Galima tikėtis rezultatų, kurie yra labai mažai tikėtini ir kurių nesitiki, pavyzdžiui, stebuklingo ligos išgydymo. Tokiais atvejais optimizmas nėra tinkamas atsakas (Birch, 2020).

Pasak JAV vilties filosofijos tyrinėtojos J. M. Waterworth (2004), viltis yra plačiai paplitęs reiškinys žmogaus kasdienybėje, dėl to nebepastebimas. Tačiau kasdieninis jos pažinimas nereiškia, ar teisingai ji suvokiama ir suprantama. Galbūt ji yra tik paviršutiniška, o gal turi gilesnę ir reikšmingesnę įtaką gyvenime, ypač atsidūrus krizinėse situacijose? Ji susijusi su nuotaikomis ir emocijomis, jos trūkumas gali kelti beviltiškumą, neviltį, nerimą, baimę ir kitas liūdnas emocijas. Ją atsveria viltis. Ji pažįstama žmogui kaip juokas ir ašaros, jei sprendžia paprastus žmogaus reikalus, pildo trumpalaikius troškimus ir lūkesčius. Beviltiškumas ir neviltis taip pat yra dažni, tačiau jie skiriasi nuo vilties savo esme. Viltis tampa neabejotinai svarbi, kai kalbama apie rimtas problemas, įvykius ir krizines gyvenimo situacijas. Viltis kaip reiškinys retai svarstomas filosofiniu požiūriu, nes nėra labai daug filosofijos darbų ar straipsnių apie viltį, nedaug sistemingų ar didelio masto filosofinių vilties, kaip objekto, tyrimų. Pripažįstama, kad viltis yra svarbi žmonių gyvenime, tačiau kaip studijų tema viltis daugiausia buvo ir yra palikta psichologams ir teologams. Daugeliu atvejų filosofai viltį traktuoja kaip praeinančią (Waterworth, 2004).

J. M. Waterworth savo knygoje „Vilties filosofijos analizė“ (2004) apžvelgia vilties svarbą iš įvairių asmens perspektyvų, nuo kasdinių situacijų iki ekstremalių išbandymų ir gyvenimo pabaigos aplinkybių. Jos pasaulietiškas pasakojimas apie viltį nušviečia laisvės ir prasmės

klausimus. J. M. Waterworth plėtoja pasaulietinį vilties supratimą žmogaus mąstyme ir veiksmuose. Ji mano, kad vilties negalima tinkamai ištirti, neatsižvelgiant į jos konceptualų atitikmenį – neviltį. Vilties ir nevilties, vilties ir baimės, vilties ir pasitikėjimo palyginimas, kontrastavimas ir analizė sudaro pagrindinį tiriamų reiškinių ir jų santykių rinkinį. Autorė teigia, kad viltis yra pagrindinė žmogaus veiklumo ir gyvenimo prasmės sudedamoji dalis. Ji klausia, kas sieja saulėtos dienos viltį, mylimojo neviltį ir geros mirties viltį? Filosofė kviečia įsivaizduoti pasėtą sėklą, kuri nėra tikra dėl savo išlikimo ir su neįveikiama drąsa naudoja aplinkinius išteklius, kad formuotųsi dygdama, iškiltų į dienos šviesą, kur pradėtų naujo vystymosi etapą. Ji neįsivaizduoja, ką sutiks išlindusi iš dirvožemio, nei prognozuoja, koks kenkėjas gali sugrauzti naujus šviežius lapus. Augalas nežino, ar užteks lietaus, ar saulė šildys žemę ir palaikys jos augimą. Sėkla viliasi, kad yra gyvybė už šio laikinojo momento, ir turi drąsos toliau tapti savimi, nepaisant kovų ir netikrumo, su kuriuo susidurs. Žmonija, kitokia nei sėklos, nes gali suvokti šią patirtį kaip daugialypę viltį, nekūnišką, bet dvasinę, įkūnytą žmogaus patirties esmėje. J. M. Waterworth savo knygoje klausia: kas yra viltis, ką ji veikia, kaip ji siejasi su kitais reiškiniais ir kokie yra vilties tikslai? Kadangi viltis yra sudėtingas ir daugialypis reiškinys, ji nagrinėja žmogaus veiklos aplinkybes ir sąlygas, žmonių sąveiką, prasmės kūrimą ir kt. Viltis, nepaisant tikrovės, paprastai išreiškiama kaip tikimybė, kaip galimybė viltis, kad taip gali būti. Filosofė rašo, kad žodis „viltis“ reiškia tikėtis ko nors trokštamo, norą, kuris sujungtas su lūkesčiais. Galima sakyti, kad žodis „neviltis“ reiškia: prarasti viltį arba atsisakyti jos; būti be vilties.

Viltis apibūdinama kaip lūkesčiai ir troškimas, o neviltis – apibūdinama kaip vilties stoka. Neapibrėžtumas yra pagrindinis vilties bruožas, o esamos tikrovės suvokimas yra pagrindinis nevilties bruožas. Su viltimi įvairiais būdais susiję gyvenimo reiškiniai, lemiantys vilties poreikį (Waterworth, 2004, 35 p.). Mokslininkė pastebi, kad daugelis psichologų ir kai kurie šiuolaikiniai filosofai, įskaitant R. M. Gordoną ir O. H. Greeną, viltį vertina kaip emociją. Viltis veikia kaip priešprieša įvairioms nuotaikoms ir emocijoms: kaip nerimas, beviltiškumas, baimė ir neviltis. Viltis susijusi su pasitikėjimu. Būtinios vilties sąlygos yra atmintis ir vaizduotė, nes sudaro ryšį tarp mąstymo ir veikimo galimybių. Atmintis ir vaizduotė yra laikomi specifiniais gebėjimais, o viltis – ne. Viltis ir neviltis turi įtakos ne tik tam, kas daroma, bet ir kaip atliekami bet kokie veiksmai. Šv. Augustino etikos raštuose viltis apmaštoma kaip dorybė, o Tomas Akvinietis traktate apie teologines dorybes kalba apie neviltį, kaip apie ydą, nuodėmę, netikėjimą, tinginystę. Autorė pažymi, kad apie aistras ir kitas emocijas viltyje ir neviltyje filosofavo René Descartes ir David Hume, kaip ankstyvieji racionalizmo ir empirinių tradicijų šalininkai. Šiuolaikinė filosofija traktuoja viltį ir neviltį kaip reikšmingai panašius žmogaus išgyvenimus (Waterworth, 2004, 32 p.). Dabar retai suabejojama, ar viltis tinkamai priskiriama emocijų kategorijai. Filosofė pripažįsta, kad tikslinė vilties veikla yra teologinė, nes tai siejama su gyvenimo prasmės tikslu ir tikėjimu. Tačiau

tikslai ir viltys nėra tapačios kategorijos. Žmonės, siekiantys tikslo, nėra visažiniai ir visagaliai. Iš bet kurios perspektyvos matyti, kad taip yra. Galima sakyti, kad žmogus netampa išskirtiniu žmogumi, kol nesusiduria su savo mirtingumo faktu. J.M. Waterworth klausia, ar skirtingai viltį išgyvena žmonės, kenčiantys įvairius išbandymus? Kas suteikia vilties, kaip ji randama. Tam tikromis aplinkybėmis vilties „radimas“ gali būti panašus į gautą dovaną (Waterworth, 2004, 93 – 94 p.).

XIX a., atsiradus įvairioms pažangos ideologijoms, viltis tapo kritikos objektu. Pasak P. K. Cazali, marksizmas ir ateistinis egzistencializmas viltį sukritikuoja, pasiūlydamas neviltį kaip intelektualinio garbingumo garantą. Prancūzų egzistencializmas taip pat viltį padarė filosofinių debatų šerdimi, tiek svarstant apie ją negatyviai – tai absurdo filosofija, pakylanti iki žmogaus atsisakymo būti išganytam; tiek pozityviai – Gabrielio Marcelio – vilties metafizika. Karl Marksas kritikuoja pačią religiją, nes mano, kad ji kreipia žmogų į Dievą kaip į Kitą ir savyje neturi tiesos. Marksui religija – tai engiamos būtybės atodūsis, beširdžio pasaulio širdis, bedvasės santvarkos dvasia. Tad vilčiai ir revoliucionieriaus maištui bendra tai, kad ir viena, ir kita yra protestas, tik viltis yra užgniaužtas, neveiksmingas protestas. Jis mano, kad tai yra nuokrypis nuo materialistinės istorijos raidos. Žmogus, o ne Dievas, yra aukščiausia būtybė žmogui. Markso viltis – beklasės visuomenės, po to, kai bus įvykdyta revoliucija, viltis. Šiuo išsipildymu kovotojas privalo neabejoti taip pat kaip ir kalendoriuje numatyto mėnulio užtemimu. Marksas „Kapitale“ teigė, kad smurtas esąs tik akušerė, padedanti naujai visuomenei gimti iš senosios iščių, savo mokymui suteikdamas mistinę dvelksmą. Iš tiesų, Evangelijoje gimdymo įvaizdis simbolizuoja Prisikėlimo ir taip pat eschatologinę viltį (plg. Jn 16, 21– 22; Mt 24, 8; Rom 8, 18-25). Pagal marksistinę transpoziciją, revoliucijos baisenybės yra Kryžius ir kankinių kančios, o beklasė visuomenė – Prisikėlimas ir paruzija (Cazali, 2009, p.44). Deja, marksizmo filosofijos idėjų rezultatus iki šių dienų lydi skaudžios jų įgyvendinimo pasekmės.

Fenomenologiškai svarstant viltį, ji iškyla kaip vertybė apmąstant jos vaidmenį ligos, karo, nelaisvės ar okupacijos atvejais. Gyvenimo patirtis ir daugelis gydytojų paliudytų, kad viltį turintis ligonis vien dėl to, kad viliasi, turi didesnę tikimybę pasveikti, negu sergantis ta pačia liga, bet nesitikintis pasveikti.

J.M. Waterworth pateikia XX amžiaus prancūzų filosofo Polio Rikioro (Paul Ricœur, 1913–2005), mintį, kad vilties klausimas yra ne tik filosofijos, bet labiau teologijos uždavinys. Viltis yra teologinė dorybė greta tikėjimo ir meilės (Waterworth, 2004, 146 p.). P. Rikioras gilinasi į vilties – kaip žmogaus laisvės sąlygą. Jis teigia, kad viltis skleidžiasi laike, jai reikia kantrybės. Žmogus nuolat yra gyvenimo kelyje, kuriame atskleidžiama gyvenimo prasmė. Filosofas viliasi, esąs teisingas, pastebi, kad nuostaba galima, nes pasaulis yra transcendencijos analogija; tuo tarpu viltis yra būtina, nes pasaulis yra visai kas kita negu transcendencija. Nuostaba, dienos giesmė, veda

į gėrėjimąsi, o viltis veda į naktį. Nuostaba sako: pasaulis yra geras, tai galima laisvės tėvynė; galiu priimti. O viltis sako: pasaulis nėra galutinė laisvės tėvynė, kiek įmanoma priimu tai, bet viliuosi džiaugtis atnaujintu gyvenimu (Būgaitė, 2005, 192 p.). Viltis sieja laiką ir amžinybę. Viltis įpareigoja, ji tikrai nėra iliuzija.

Anot J.M. Waterworth, vilties tyrinėjimas ir atskleidimas, atliekant įvairius tyrimus, buvo paveiktas krikščioniškų vilties perspektyvų, tačiau tai daugiausia lėmė tai, kad tuo metu buvo mažai arba visai nebuvo tyrimų arba išverstų tekstų, prieinamų tarpkultūriniam tyrimui. Metafizinis tyrinėjimas rodo, kad viltis dėl savo dviprasmiškos, iliuzinės ir bekūnės esmės turi gyvumo savybių, kurias Pieper (žr. Schumacher, 2003) vadina „entelechija“ (vidinė priežastis, gyvybinė jėga, tapsmas), Heideggeris (1962) vadina „būties potencialu“, o naujausi tyrimai, kuriuos pateikė Averill ir kt. (1990) teigia, kad viltis yra „vis vitalis“ (t. y. „gyvybinė jėga“). Blochas (1986) suvokė vilties santykį su utopijomis, kūrė vilties filosofijos koncepciją remdamasis marksizmu, istorijos vyksmo priežastimi laikė stygių ir viltį. Marcelis (1951) – kaip „ateities atmintį“ ir įmanomą tik „mūsų lygmenyje“. Šie suvokimai pateikia viltį kaip būdą realizuoti galimą ir potencialią ateitį per solidarumą ir bendruomenę. Pagal kitus mokslininkus, viltis yra reiškiny, veikiantis kūnus (Bennett, 2010) ir veikiantis mūsų gyvenime, bet dažnai nematomas ir nekūniškas (Bryant, Knight, 2019), (Waterworth, 2004, 147 p.). Apibendrindama savo vilties tyrinėjimus ir analizę, J. Waterworth pastebi, kad vieni filosofai viltį mato individualistiniu, dažnai egzistenciniu būdu, kiti – socialiniu ir politiniu būdu. Vieni viltį siūlo kaip iš esmės ateistinę, o kiti – kaip nesuvokiamą už vienokios ar kitokios teizmo rūšies ribų. Labai skirtingai ir įvairiapusiškai suprantama svarbi žmogaus vilties patirtis. Filosofai yra įvairių pažiūrų, skirtingai mąsto ir supranta vilties fenomeną. Vis dėlto viltis yra neišmatuojama, prieštaraujanti daugeliui mąstymo kategorijų, nes jos ypatybės egzistuoja asmens „vidiniuose veiksmuose“.

2.1.2. Filosofinė vilties, kaip tikėjimo, samprata

Vokiečių filosofė C. Bloser pristato filosofijos atstovus, kurie nagrinėja vilties, kaip tikėjimo, sampratas, apžvelgia ir krikščioniškų autorių filosofines mintis apie viltį. Krikščionys filosofai, tokie kaip Augustinas ir Tomas Akvinietis, analizuoja viltį kaip vieną iš svarbiausių tikinčiojo dorybių (Bloser, 2017).

Augustinas Hipietis (354–430) aptaria viltį kaip tikėjimą, viltį ir meilę. Viltis būtinai nukreipta į ateities įvykius, o tikėjimas taip pat gali būti susijęs ir su praeities įvykiais (pvz., Kristaus prisikėlimu). Viltis siejasi su tuo, kas gera viltingam žmogui, tikėjimas gali būti susijęs ir su tuo, kas bloga (pavyzdžiui, bausmė už savo nuodėmes). Galiausiai viltis, tikėjimas ir meilė yra laikomi tarpusavyje susijusiais dalykais – tik tada, kai žmogus myli būsimą Dievo valios

išsipildymą ir tuo tikisi, gali pasiekti teisingą tikėjimo formą. Kadangi meilė suteikia norminį požiūrį, kuriuo grindžiama viltis ir tikėjimas (tam tikra prasme ji yra vilties sudedamoji dalis), meilė laikoma svarbesne dorybe nei viltis. Augustinas pabrėžia, kad ateities gyvenimo viltis yra visos tikros žmogiškosios laimės pagrindas tiek individo, tiek valstybės lygmeniu. Viltis rūpi ne tik atskiram tikinčiajam, bet ir valstybės veikėjams, kuriems svarbi kolektyvinė laimė, nes dėmesys vilčiai leidžia jiems siekti politinės konstitucijos, leidžiančios atsirasti tikrajai piliečių dorybei. Augustinui rūpi vilties reikšmė kaip gero krikščioniško gyvenimo siekis (Bloser, 2017).

Tomas Akvinietis teigia, kad viltis yra dorybė, kuri visada yra nukreipta į gėrį ateityje. Jis daro prielaidą, kad viltis gali skatinti racionalių veiksmų laisvę. Viltis gali būti grindžiama netikrumu tikėjime ir objekto vaizdavimu kaip pageidaujama. Pasak René Descarte teorijos, viltis yra silpnesnė pasitikėjimo forma ir susideda iš troškimo, o viltis ir nerimas visada lydi vienas kitą. Viltis jam yra sudėtingesnių drąsos ir drąsos aistrų pagrindas. Aistros yra „dvasių“ judėjimo produktas, todėl nėra visiškai kontroliuojamas, kas reiškia, kad jis gali veikti prieš sielos ir kūno sąjungos naudą (Akvinietis, 2009).

Tomas Hobsas (1588 – 1679) – žymus anglų filosofas, politikas ir teoretikas bandė susieti mąstymą su politine teorija. Iš to išsivystė politinės filosofijos sistemos teorija, kuri išdėstyta 1651 metais išleistoje knygoje „Leviatanas“. T. Hobsas neatmetė Dievo buvimo, tiesiog jis teigė, kad Dievas neturi kūno, todėl yra nepažinus. Jam viltis yra sudėtinga aistra arba „proto malonumas“, kylantis ne iš tiesioginio jutimo, o iš mąstymo. Hobsui paprasčiausias vilties kūrimo elementas yra apetitas, o „apetitas turint ketinimą gauti“ yra viltis, sudėtingesnių psichinių reiškinių, tokių kaip drąsa ar pasitikėjimas, statybinė medžiaga. Tačiau viltis taip pat vaidina svarbų vaidmenį mąstymo protinėje veikloje, kuri apibrėžiama kaip vilties ir baimės kaitaliojimas su apetitu ir pasibjaurėjimu. Vilties terminą T. Hobsas dažnai vartoja kaip lūkesčio sinonimą. Pasak filosofo, kiekvienam racionalu siekti savo individualaus pranašumo, nes net gamtos dėsniai įsako ieškoti ramybės ten, kur yra vilties ją įgyti (Bloser, 2017).

XVII–XVIII amžiuje viltis buvo pirmiausia aptariama kaip atskirų žmonių psichologijos bruožas ir kaip nekognityvinis požiūris, tačiau laikomas nei iš esmės racionalių, nei neracionalių. Imanuelis Kantas jai suteikė daug svarbesnę reikšmę. Jis įžvelgė ryšį tarp vilties ir proto, leidžiantį ne tik turėti pagrįstą viltį, bet netgi viltį, kaip kažką, ko tam tikruose kontekstuose galima racionaliai pareikalauti.

Viltis I. Kanto filosofinėje sistemoje užima pagrindinę vietą. Dėmesys sutelkiamas į viltį kaip požiūrį, leidžiantį žmogaus protui susieti klausimus, į kuriuos negali atsakyti patirtis. „Gryno proto kritikoje“ I. Kantas išsako klausimą „Ko aš galiu tikėtis?“ kaip vieną esminių filosofijos klausimų po „Ką aš galiu žinoti?“ ir „Ką turėčiau daryti?“. Atsakymas priklauso nuo teiginių apie moralinio teisumo ir Dievo egzistavimo pasekmes, yra kartu praktinis ir teorinis, į kurį atsako religija. Todėl I.

Kanto pasakojimas apie viltį moralinę jo filosofiją susieja su jo pažiūromis į religiją. Filosofas pabrėžia racionalų tokios vilties potencialą, bet taip pat aiškiai parodo, kad racionali viltis yra glaudžiai susijusi su religiniu tikėjimu, t. y. tikėjimu į Dievą. I. Kantas siekia parodyti, kad mūsų tikėjimas Dievu ir viltis į aukščiausią gėrį yra įmanomi proto ribose. Kanto vilties objektai – sava laimė, kaip aukščiausio gėrio dalis, sava moralinė pažanga religijoje ir moralinis žmonijos tobulėjimas. Kantas teigia, kad tarp moralės įstatymo ir laimės vilties yra būtinas ryšys. Laimės ir moralės proporcingumas gali būti laikomas būtinu tik suprantamame, moraliame pasaulyje. Empiriniame patirties pasaulyje nėra jokios garantijos, kad bus būtinas ryšys tarp moralinio elgesio ir laimės. I. Kanto viltis labai glaudžiai susijusi su tikėjimo samprata. Jis teigia, kad norėdami tikėti aukščiausio gėrio galimybe, turime tikėti arba postuluoti Dievo egzistavimą ir sielos nemirtingumą. Jis pasisako už tradicinę religinę vilties formą – gyvenimo po mirties ar sielos nemirtingumo viltį, t. y. eschatologinę viltį.

Tokie autoriai, kaip danų filosofas egzistencialistas Sorenas Kierkegaardas ir prancūzų religinio egzistencializmo atstovas filosofas Gabrielis Marcelis, tikisi, kad viltis yra priemonė įveikti įprastos patirties ribotumą. Pasak dr. B. Kuzmicko, krikščionybė abiem mąstytojams reiškė žymiai daugiau, negu formali konfesinė – protestantiškoji ir katalikiškoji – priklausomybė. Jiems tikėjimas – gilus vidujiškumas, radikalus asmeninis pasirinkimas ir apsisprendimas, pajungiantis sau visą asmenybės dvasinį pasaulį (Kuzmickas, 2006, 162 p.).

S. Kierkegaardas nagrinėja viltį pirmiausia dėl to, kad ji yra susijusi su religiniu tikėjimu. Filosofas pabrėžia, kad amžinoji viltis turi pranokti bet koki supratimą. Viltis, kaip antipodas prieš neviltį, vaidina teigiamą vaidmenį Kierkegaardo kūryboje. Jis teigia, kad visas žmogaus gyvenimas turi būti vilties metas. Filosofas vilčiai suprasti pristatė jai priešingą poziciją – neviltį, nes manė, kad svarbu charakterizuoti atitinkamas žmogaus elgsenas vilties ir nevilties būsenose. Svarbiausia priešprieša – neviltis ir tikėjimas. Mąstytojas kvietė žmogų žvelgti į save ir atpažinti savo nevilties pavidalus bei priežastis. S. Kierkegaardas kreipė savo dėmesį į žmogaus egzistavimo nepastovumą, jo mirties neišvengiamumą, gimdančius baimę ir netikrumo jausmą. Pasak filosofo, egzistencija yra „santykis, kuris santykiauja pats su savimi“ (Anzenbacher, 1992, 57 p.). Didžiausią dėmesį jis skyrė žmogaus būčiai, jos individualumui ir egzistencijai. Nagrinėjo būsenas, su kuriomis kiekvieną dieną susiduria žmogus. Jis pastebėjo, kad neviltis yra dažna žmogaus palydovė ir kankintoja. Įvairius jos pavidalus išsamiai analizavo knygoje „Liga mirčiai“ (Kierkegaardas, 1997). Jis manė, kad neviltis įvairiausiais būdais yra įsitvirtinusi žmoguje, todėl nelengva atpažinti tikrosios vilties šaltinį. Knygoje „Liga mirčiai“ Kierkegaardas pradėjo nagrinėti naują filosofinę – teologinę antropologiją, kurios ašis yra viltis, o horizontas – krikščionybė. S. Kierkegaardas teigė, kad svarbiausia nesuklysti situacijose, kai „vienoje pusėje stovi tiesa, teisingumas ir šventumas, o kitoje – geismai ir potraukiai, tamsios aistros ir pražūtis“ (Filosofijos istorijos chrestomatija, 1974, 108

p.). S. Kierkegaardas neviltį apibūdino kaip dvasios ligą, tačiau nusivylime jis matė savotišką tarpinį reiškinių, stimulą, padedantį žmogui suvokti kitą virsmą, tai yra religinės būties svarbą. Nusivylimas yra svarbus norint kilti į aukščiausią žmogaus dvasinę pakopą, suvokti savo paties vertingumą žmogaus egzistencijos požiūriu, nes būtent tai nulemia kiekvieną pasirinkimą.

Neviltis tampa žmogaus pasirinkimu. Išgyvenant nevilties būseną, asmenybei kyla daug abejonių, kurios išjudina reikšmingas ir svarbias mintis, mąstant, ką pasirinkti. S. Kierkegaardas pabrėžė, kad nusivylimai priskirtini žmogui kaip dvasinei būtybei (Kierkegaard, 1997). Neviltį filosofas apibūdino kaip žmogaus nenorą būti savimi, būti Pačiu. Kierkegaardui „Pats yra santykis, santykiaujantis su savimi pačiu, ir tuo metu santykiaujantis su jį nustačiusia jėga, perregimai grindžiantis save su jį nustačiusioje jėgoje“ (Kierkegaard, 1997, p. 21). Santykis su Pačiu ir su Dievu yra žmogaus kaip dvasios pamatinė struktūra. Šis santykis yra dvasinis todėl, kad apima tai, kas amžina, laisva ir neaprepiama. Kai žmogus nesugeba sveikai išspręsti šio prieštara, sukuria neteisingą santykį, padaro klaidingų sprendimų, patenka į neviltį, tampančią dvasine liga, sukeliančią egzistencinių dvejonių. Neturintis vilties mirtinai serga skirtingos prasmės liga negu kitos ligos, bet negali numirti. Mirtimi išsigelbėti nuo nevilties ligos yra neįmanoma, kadangi ligos kančia ir mirtis yra kaip tik tai, kad negali numirti. Tokią žmogaus būseną neviltyje aprašė S. Kierkegaardas. Jis pažymėjo, kad neviltis atlieka teigiamą funkciją, jei žmoguje panaikina visa tai, kas nereikalinga ir veda jį prie savęs, kaip amžinosios reikšmės, kaip asmens ir jo gyvenimo prasmės suvokimo ir dvasinės sveikatos. Neviltyje atsiduria kiekvienas, kuris netiki, kad Dievui nėra negalimų dalykų. Mąstytojas pabrėžė, kad neviltis yra vienos iš teologiskųjų dorybių – vilties – paneigimas, sykiu – netikėjimas ir nemeilė, kuri įsijungia į kitų negerovių grandinę: baimę – neviltį (papiktinimą) – nuodėmę. Perėjimas nuo nevilties prie nuodėmės veda prie neištikimybės Dievui. Neviltis dalyvauja nuodėmėje, kuri yra ne moralinis suklupimas, bet pareigos Dievui nevykdymas (Kierkegaardas, 1997, 25 p.). Santykio su Dievu atstatymas ir tikėjimas juo, anot S. Kierkegaardo, yra tikinčiojo viltis – nevilties priešnuodis, galimybė, kurioje Dievui viskas įmanoma kiekvieną akimirką. Tai tikėjimo sveikata, kuri išsprendžia visus žmogaus vidinius prieštara. „Lemiamą štai kas: Dievui viskas įmanoma. Tai yra amžinai teisinga ir taigi teisinga kiekvieną akimirką. Šitaip sakoma ir kasdienybėje, ir kasdienybėje sakoma šitaip, tačiau lemiamą tik tuomet, kai žmogus atvestas prie kraštutinumo, kai, žmogiškai kalbant, nėra jokių galimybių. Tuomet lemia, ar tas žmogus tikės, kad Dievui viskas įmanoma, tai yra svarbu, ar jis tikės“ (Kierkegaardas, 1997, 70 p.).

Anot Vaidos Asakavičiūtės, analizuojant I. Kierkegaardo egzistencinio tikėjimo gyvenimo slėpinį, išryškėja tikėjimo kaip vilties ir meilės vienovė. Tikėjimo ir meilės ryšys skleidžiasi asmeniniame santykiuose tarp žmogaus ir Dievo asmens, kuris yra Meilė. Tikėjimo gyvenimas prilygsta gyvenimui meilėje. Vilties ir tikėjimo ryšys skleidžiasi per išbandymus, nusivylimą,

neviltį, tvirtai tikint, kad Dievui viskas įmanoma. Iš čia kyla esminė išvada, kad tikėjimas yra svarbiausias žmogaus gyvenimo tikslas ir pašaukimas, tai aukščiausia vertybė, laisvos valios aktas ir autentiškos tikrovės sąlyga. Tikėjimas yra glaudžiai susijęs su paties individo egzistencija, jo gyvenimiška pozicija. Tai bendrystė su Dievu, per kurią individas atranda save, turi nepalaužiamą viltį, sugeba teisingai mylėti save ir kitus (Asakavičiūtė, 2016, 34 p.). I. Kierkegaardo požiūriu, viltis visada yra nukreipta į Amžinąjį, kadangi viltis susijusi su gėrio galimybe, taigi ir su Amžinuoju. Tai susiję su Kierkegaardo pasakojimu apie laiką. Viltis, kaip laukimo forma, yra požiūris į tai, kas įmanoma. Nors laukimas, pasak filosofo, yra susijęs su gėrio ir blogio išgyvenimu, o viltis siejasi tik su gėrio galimybe. Gėrio galimybė, pasak Kierkegaardo, yra Amžinojo bruožas. Nors žemiškų gėrybių lūkestis dažnai nuvilia – arba dėl to, kad išsipildo per vėlai, arba išvis nesipildo, tačiau amžina viltis iš principo negali nuvilti. Amžina viltis reiškia, kad kiekvieną akimirką galima visada visko tikėtis. Kierkegaardas amžinąją viltį dažniausiai tapatina su krikščioniška viltimi (Hope, 2017).

Gabrielis Marselis (1889 – 1973) mąstė apie žmogaus egzistencinį santykį su tikrove, atsiskleidžiantį tikėjime, viltyje, meilėje, kančioje, laisvėje ir siekiant prasmės (Mickūnas, Stewart, 1994, 101 p.). Jo nuomone, niekur kitur negali būti vilties, kaip tik ten, kur yra gundymas atkristi į neviltį. Viltis yra aktas, veiksmingai ir pergalingai įveikiantis neviltį. Tik per viltį sielos gali kvėpuoti.

„Be pasitikėjimo, be „viliuosi tavimi dėl mūsų“, – kaip sako G. Marcelis, negalima savo draugui kalbėti apie tikrą meilę. Galėtume sakyti, kad meilė yra ir vilties versmė, ir pati negali išsiversti be vilties. Nepaisant visų ją išstingančių nesėkmių, ji yra lyg atpirkimo momentas, teikiantis naują prasmę. Meilė reikalauja vilties akto, kad atsilaikytų prieš išbandymus ir netgi, juos sugerdama, stiprėtų. Asmens valia nėra atskirta nuo šio vilties akto: nors ir būdama ankstesnė už valią, viltis priklauso nuo valios. Apie viltį galima pasakyti tą patį, ką ir apie meilę: „Galime atsisakyti viltis, kaip galime atsisakyti ir mylėti, ir, be abejonės, galime išsižadėti vilties, kaip galime išsižadėti savo meilės ir ją nusmukdyti“ (Cazani, 2009, 46 p.).

Gyvenimas viltimi – tai laisvas atsivėrimas begalybei, o ne užsifiksavimas ties baigtinumu. Pergalė G. Marceliui nesuteikia pastovios apsaugos nuo išmėginimų. Visada turi būti pasiruošęs eiti tiek toli, kiek jausmai neatitinka vilties gryniausia jos forma (Marcel, 1962, 36 p.). Dievą filosofas suvokia kaip paslaptį, nes esminės egzistencinės tiesos yra ne problemos, bet paslaptys, pažinios ne objektyviai, o vidiniu išgyvenimu, reikalaujančios angažuoto asmenybės atsako (Kuzmickas, 2006, 165 p.). Laikydamas neįmanomu ir nepriimtinu moksliską religijos pagrindimą, filosofas atmeta racionalius Dievo būties įrodymus ir teigia, kad Dievas priklauso ypatingam „egzistavimo“ pasauliui, nepasiekiamam objektyvistiniam mokslui. Dievas egzistuoja, tačiau neturi objektyvios realybės, nepriklauso „daiktų“ pasauliui, yra neįsivaizduojamas, neapibrėžiamas. Viltis

garantuoja amžiną žmogiškosios esaties arba savęs ieškojimą, tuo pačiu ir savo dvasiškumo amžinumą. Dievybė – tai ir yra viltis. Egzistenciniame užsiangažavime jis ieško žmogiškojo buvimo vilties ir tikėjimo pagrindo. Jame glūdinti Dievo kaip likimo malonė žmogui. Dievybė - didžioji jėga - gali asmeniui suteikti vidinių jėgų, kurių savyje asmuo neturi (Hope, 2017). Marcelis plėtoja vilties fenomenologiją, parodydamas viltį ne tik kaip žmogui būdingą savybę, bet ir kaip prieigą į egzistencijos gelmes.

Apibendrinant filosofinę vilties sampratą, galima teigti, kad filosofija, mąstydamą apie viltį, užduoda klausimus: ko žmogus gali tikėtis viltyje, ką gali žinoti apie ją ir ką turėtų daryti dėl jos? Tai filosofiniai klausimai, tačiau, pasak pačių filosofų, į juos geriausiai gali atsakyti tik religija. Įvairių filosofų svarstymai apie viltį, prieš pastatant net nevilties formas, veda prie vilties, kaip tikėjimo supratimo. Viltis ir tikėjimas į Dievą yra glaudžiai susijusios žmogiškosios egzistencijos patirtys, kreipiančios asmenį transcendencijos link. Vilties ir tikėjimo ryšys skleidžiasi per išbandymus, nusivylimą, neviltį, tvirtai tikint, kad Dievui viskas įmanoma. Kyla esminė išvada, kad tikėjimas yra svarbiausias žmogaus gyvenimo tikslas ir pašaukimas. Tikėjimas yra glaudžiai susijęs su paties individo egzistencija ir jo gyvenimiška pozicija. Tai bendrystė su Dievu, kai individas atranda save, turi nepalaužiamą viltį, sugeba teisingai mylėti save ir kitus. Viltis yra aktas, veiksmingai ir pergalingai įveikiantis neviltį. Neviltyje atsiduria kiekvienas, kuris netiki, kad Dievui nėra negalimų dalykų. Viltis sieja laiką ir amžinybę. Amžinoji viltis turi pranokti bet kokią suvokimą. Viltis įpareigoja, ji tikrai nėra iliuzija. Apie viltį galima pasakyti tą patį, ką ir apie meilę: ar gali žmogus gyventi laimingai be meilės? Ar gali žmogus laimingai gyventi be vilties? Gyvenimo viltis yra visos tikros žmogiškosios laimės pagrindas. Gyvenimas viltimi – tai laisvas atsivėrimas begalybei, o ne užsifiksavimas ties baigtinumu.

2.2. Psichologinė vilties samprata

Psichologija yra kilusi iš filosofijos ir medicinos mokslų, nes šie mokslai yra sukaupę daug žinių apie gamtą, žmogų, visuomenę ir gyvenimą. Psichikos reiškinius taip pat domėtasi jau gilioje praeityje. Senovės mokslininkai analizavo, svarstė žmonių elgesio, jausmų išgyvenimo, tarpasmeninių santykių skirtumus ir bandė juos paaiškinti kūno sandaros ir fiziologinių procesų ypatybėmis. Graikų gydytojas Hipokratas buvo suskirstęs žmones į tipus, priklausančius nuo gyvybę palaikančių skysčių kiekio organizme, išskyrė keturis žmogaus temperamento tipus. Vėlesniais laikais buvo nagrinėjamos sielos gelmės, valios ir pažinimo klausimai. Psichologija tapo filosofijos mokslo dalimi. Psichologijos terminas pradėtas vartoti XVI amžiuje. Savarankišku mokslu psichologija tapo tik XIX amžiuje, kai empiriniais metodais buvo pradėta fiksuoti ir matuoti psichikos reiškinius, tirti fizikinio pasaulio ir mąstymo sąsajas (Lapė, kt., 2003).

Šiuo metu psichologija užima išskirtinę vietą tarp mokslų – ypač dėl to, kad tiria pačias priemones, kuriomis kuriamas bet koks mokslas, nes būtent žmonės turi suvokti, apibrėžti, tirti, analizuoti ir interpretuoti pasaulio reiškinius. Pagrindiniai jos reiškiniai, protas ir elgesys, yra vis dar menkai apibrėžti, nes ir šiais laikais jų apibrėžimas dažnai perduodamas filosofijai ar neuromokslui, o psichologijoje daugėja specifinių terminų ir konstrukcijų (Uher, 2021, 13 p.). Psichologija, kaip ir jos pamatas – filosofinės mokyklos, turėjo ir turi daug krypčių: bendroji, raidos, pedagoginė, amžiaus tarpsnių, organizacinė, karo, darbo, medicinos, klinikinė, socialinė, pozityvioji ir daugelis kitų. Mokslas pasižymi tuo, kad tyrimo objektas ir tiriantis subjektas iš dalies sutampa, nes žmogus tiria žmogaus, t. y. savo paties psichikos reiškinius (Lapė, kt., 2003).

Pasak dr. R. Kočiūno, psichologija, „išnirio“ iš filosofijos, o psichoterapija savo istoriją pradėjo kaip medicinos praktikos dalis. Abi jos ilgą laiką vystėsi atskirai, nors jų judėjimo kursai visada buvo greta. Tarpusavyje jos sąveikavo, o psichologijos mokslą juntamai keitė psichoanalitinės žmogaus raidos ir sutrikimų teorijos bei humanistinės psichologinės praktikos. XX a. psichoterapiją itin pakeitė žmogaus elgesio ir mąstymo tyrinėjimai, paskatinę itin sparčią elgesio – kognityvinės psichoterapijos raidą (Kočiūnas, 2012). Kognityvinės psichoterapijos požiūriu nagrinėjama ir viltis.

Anot C. Bloser, psichologai ir psichoanalitikai viltį sistemingai tyrė nuo XX a. šeštojo dešimtmečio. Daugelyje šių pirmųjų tyrimų viltis buvo vertinama kaip svarbaus pasiekto rezultato ir tikimybės jam pasiekti derinys (Bloser, 2017). S. Kratavičiūtė teigia, kad vilties tema buvo susidomėta maždaug 1950 metais, nes buvo pastebėta ir atpažinta vilties reikšmė fizinei sveikatai ir psichologinei savijautai. Vilties sampratos tyrimais susidomėjo V. Frankl, 1963; K. Menninger, 1959; A.H Schmale, 1972; S. Siegal, 1986. Viltis daugiausiai buvo suprantama emocijų terminais (Kratavičiūtė, 2013).

2.2.1. Psichologiniai vilties apibrėžimai

Psichologija viltį apibrėžia labai įvairiai. Vilties apibrėžimas yra svarbus parenkant tinkamus darbo su individualiais metodus bei kuriant vilties intervencines strategijas. Nuo jo priklauso, kokiems asmenims vilties poreikiams bus skiriama daugiausia dėmesio įvairiose išgyvenimo srityse.

Viltis yra psichologinė sąvoka, priklausanti pozityviosios psichologijos sričiai. Ji nusakoma kaip laimės ir gero gyvenimo paieška. Žmonijos istorijoje vieni žmonės siekė juslinio malonumo, kiti meilės ir intymių santykių džiaugsmo. Dar kiti stengėsi realizuoti savo potencialą, o kai kurie ieškojo kontempliatyvaus dvasingumo ramybės. Klausimas, kaip apibrėžti ir kaip įgyvendinti šiuos tikslus, išlieka vienu atkakliausių galvosūkių ir dabartinėje visuomenėje. Nepaisant daugybės istorijoje siūlomų sprendimų, klausimas „kas yra laimė“ domina ir kankina daugelį žmonių.

Pozityvioji psichologija stengiasi naujai atsakyti į šį klausimą (Compton, 2005). Pasak W. Compton, pozityvioji psichologija sutelkia dėmesį į teigiamas emocijas, charakterio stiprybę, dorybę bei visa, kas palengvina jų raidą. Ji skatina gerą gyvenimą neutralizuojant neigiamas prielaidas, vertina teigiamų būsenų ir veiklos svarbą sveikatai, gerovei ir ilgaamžiškumui. Tačiau autorius pabrėžia, kad tokio mąstymo naudojimas žmogaus veiksams optimizuoti yra naudingas, jei teisingas. Compton nurodo, kad reikia labiau išplėtoti mąstymo apie tai, kaip apibrėžti turtingą ir visavertį gyvenimą, kaip pripažinti ir integruoti teigiamus ir neigiamus požymius. Svarbus bet kurio tokio apibrėžimo aspektas, sistemų teorija su suderintais tyrimo metodais, nes teisinga pozityvioji psichologija turi tobulėti kartu su pagrindine psichologija (Hogan, 2005). Viltis gretinama su optimizmu, savarankiškumu ir savigarbos teorijomis.

Viltis reikšminga ir svarbi, nes daro įtaką fizinei ir psichologinei žmogaus savijautai, gebėjimui efektyviai dirbti ir gyventi pasitenkinimą teikiantį gyvenimą. Vilties, kaip gydančios jėgos ir gijimo proceso palaikytojos sergant, sampratą pateikia Adams, Partee, 1998; Caine, 2003, cit. Herth, 2005; viltį, kaip būseną, pozityviai veikiančią sveikatą pristato Gottschalk, 1993, cit. Herth, 2005; kaip efektyvų netekties ir neužtikrintumo įveikos mechanizmą studijuoja Urquhart, 1999, cit. Herth, 2005; Lazarus, 1999 ir kt. Viltis buvo laikoma sunkiai apibrėžiama ir vienalyte sąvoka (Herth, 2005). Vėliau buvo atskleisti vilčiai būdingi pastovūs bruožai, kaip daugialypiškumas, dinamiškumas, įgalinimas, reikšmingumas, pasidavimas aplinkos poveikiui, sąsajos su rūpesčiu ir užuojauta, orientacija į ateitį ir individualumą (Cutclie, Grant, 2001). Vilties samprata vystėsi toliau, imta plačiau tyrinėti jos komponentus ir jų sąsajas su stresu (Rustoen, Cooper, Miaskowski, 2010), dvasingumu (Vachon, Fillion, Achile, 2009), optimizmu (Snyder, 1995) ir kt. (Katarskis ir kt., 2013, 11 p.).

Viltį, kaip tvirtą lūkestį, jog ateityje laukia tai, kas yra realu ir individui svarbu, nusako K. Dufaut ir D. C. Martocchio (1985). Autorių Tutton, Seers, Langsta (2009) teigimu, viltį galima laikyti atskiru psichologiniu procesu, vykstančiu žmogui imant kurti ar perkuriant naujas, pozityvias ateities perspektyvas, kelius vilties link, motyvus, greitus pokyčius. Ištirta, kad daugiau vilties turintys asmenys pasižymi mažesniu polinkiu į depresiją, jiems rečiau pasireiškia depresijos simptomų. (Katarskis ir kt., 2013, 12 p.).

Per pastaruosius tris dešimtmečius pasaulyje psichologinių vilties tyrimų gerokai padaugėjo. JAV yra atsiradusi netgi atskira psichoterapijos rūšis, vadinama vilties terapija, kurios esmė – ugdyti žmones vilties nuostatos. Jos autorius psichologas I.C.R. Snyder.

2.2.2. C. R. Snyderio vilties teorija

1991 m. susikūrė kognityvinis požiūris į viltį, kurį pasiūlė C. R. Snyder (Snyder, 2002). Jis pateikė naują vilties apibrėžimą, teigdamas, kad viltis yra valios ir tikslo siekimo pastangų suma, reikalinga tikslui pasiekti. Šis vilties apibrėžimas yra plačiausiai naudojamas psichologiniuose tyrimuose. Sunkiomis bei ribinėmis gyvenimo akimirkomis svarbu išlaikyti tikrą ir gyvą viltį, ją puoselėti ir stiprinti. Viltis ragina žmogų veikti. Jei vilties nėra, galima pajauti, kad jau neverta gyventi.

C.R. Snyder vilties sąvoką apibrėžia kaip konstruklą, sudarytą iš trijų komponentų: tikslo, būdo ir motyvacijos. Šie trys elementai formuoja kompleksinį viltingo mąstymo turinį. Viltis visų pirma yra mąstymo būdas. Jo teigimu, viltingas mąstymas yra aktyvus procesas, kurio išmokstama ir kuris yra lemiamas žmogaus brandai ir išgyvenimui. C.R. Snyder teigia, kad viltis iš prigimties yra kognityvinė, kadangi jos turinys apima tikslų atpažinimą, gebėjimą pasirinkti strategiją šiems tikslams siekti, t. y. būdų tikslui pasiekti numatymą ir motyvaciją įgyvendinti planą, vedantį į tikslą. Tikslo siekimas yra nukreiptas ne vien į pasyvų tikėjimąsi ar laukimą, bet ir į aktyvų planavimą bei motyvaciją, kurie yra fundamentalios sąlygos siekti tikslo. Tikslai gali būti trumpalaikiai, vidutinės trukmės ar ilgalaikiai. Šiame procese yra svarbus asmens tapimo, gyvenimo situacijos suvokimas: kur jis yra dabartiniu momentu, kur nori eiti, ką nori veikti ir kuo nori būti. Viltis remiasi aiškiais, konkrečiais ir realiais tikslais, kurių siekiant kyla pasitenkinimas ir džiaugsmas. Tai pusiausvyra tarp pozityvaus mąstymo apie ateitį ir kliūčių bei pastangų, susijusių su jomis, pripažinimo. Tai yra ne pasyvūs, bet aktyvūs tikslai. Pasirenkant svarbiausią gyvenimo tikslą, daugeliui žmonių pagrindinį vaidmenį atlieka religija. Ji gerai motyvuoja, nurodo orientyrus ir būdus kaip tikslo siekti (Kratavičiūtė, 2013). Tikėjimas patvirtina, kad asmuo turi pasmingą gyvenimo tikslą, kurį pasirinkęs ir siekdamas daro teigiamą įtaką savo gyvenimui. Tai suprasdamas, asmuo moka pasirinkti gera ar bloga. Todėl žmogus sąmoningai tampa atsakingas už savo svajones ir viltis. Matydamas ryšį tarp savo veiksmų ir gerų rezultatų, žmogus ugdo gebėjimą motyvuoti save, ugdomi valia ir sugebėjimą išlikti gyvenimo kelyje nepaisydamas kliūčių. Svarbus asmens sugebėjimas ieškoti ir pasirinkti kelius ir būdus siekiant tikslų, pasirinkti tinkamiausius ir stebėti pažangą. Tai apima asmens tikrovės suvokimą, kad kliūčių atsirastų bet kuriuo metu, todėl svarbu išlaikyti valią, lankstumą ir prireikus keisti planus, iš naujo pasirinkti geresnius kelius tikslui pasiekti. Pasak Snyder, kiekvienas šios teorijos elementų sąveikauja: vieno iš jų pasikeitimas veikia kitus. Kai šie komponentai yra stiprūs, viltis didėja, kai silpnai, – viltis mažėja. Tuomet svarbu sustiprinti silpnąjį vilties elementą arba sukurti tą, kurio dar trūksta. Gyvenimas pateikia ribines situacijas, kurių negalima kontroliuoti, tačiau viltis duoda žinią, kad įmanoma pradėti iš naujo, kad asmuo sugebės tai padaryti, nors tam reikia valios, darbo ir pastangų. C.R. Snyder sukūrė vilties skalę, kuri siekia

įvertinti vilties poveikį 12 punktų matuoklyje. Skalė turi keturis elementus dviem vilties aspektams įvertinti: vilties kryptį ir valios siekti tikslo. Būdų spręsti problemas, kurioms reikia vilties, yra daug, bet svarbus yra valios siekti tikslo elementas (Snyder, 2000). Vilties teorijos taikymo tyrimai parodė, kad didžiausią viltį turintys žmonės efektyviai kuria ir naudoja alternatyvius kelius tikslams pasiekti. Tai ypač aktualu susidūrus su kliūtimis siekiant tikslų arba kai yra uždaryti visi keliai į tikslą. Žmonės, turintys mažai vilties, vengia ką nors daryti.

Tačiau šiai vilties teorijai buvo pareikšta prieštaravimų. Klausama, ar Snyderio vilties apibrėžimas skiriasi nuo optimizmo apibrėžimo, ar jis sieja viltį su įsitikinimais apie asmens veiksmingumą, o terminą „optimizmas“ pasilieka tik apibendrintiems lūkesčiams dėl teigiamų rezultatų. Tačiau įprastą vilties termino vartojimą geriau atspindi mintis, kad viltį galima išlaikyti, net nesitikint didesnio proveržio. Pasak G. Gudaitės ir kt., dalis tyrėjų (Weis, Speridakos, 2011) mano, kad padidėjęs asmens viltingumas ir pasitenkinimas gyvenimu koreliuoja menkai, stokojama įrodymų, jog didėjanti viltis lemia depresijos, nerimo ar psichologinės kančios sumažėjimą. Snyderio terapijoje viltis siejama su aiškesniais gyvenimo tikslais. Todėl kyla klausimas, ar vilties psichologija gali išmokyti ugdyti viltį? Ar galima viltį traktuoti kaip kognityvinį konstruktą? Ar viltis turėtų sietis su pasitenkinimo jausmu? Vilties išgyvenimas reiškia intereso atsiradimą ir motyvaciją bei kantrybę įveikti sunkumus, tęstinumo jausmą bei ateities perspektyvas – visa, kas yra pamatiniai psichologinės gerovės dalykai. Tačiau kaip tai pažadinti? Ir kokiais būdais galima šį reiškinį tirti? (Gudaitė, kt., 2014, 222 – 223 p.).

2.2.3. Vilties prototipų analizė

Nors viltis yra ganėtinai ištirta tema, tačiau nėra vieningo sutarimo dėl jos apibrėžimo. Grupė mokslininkų, tyrėjų (Luo, Siria Xiyueyao, van Horen, Femke, Millet, Kobe, Zeelenberg, Marcel,) 2018 m. Nyderlanduose, JAV, Jungtinės Karalystėje ir Australijoje atliko išsamų tyrimą, siekdamį išsiaiškinti tikslesnę vilties sampratą. Viltis dažnai analizuojama ir aptariama akademinėje literatūroje, todėl tyrėjai 1990–2020 m. „Web of Science“ (2020) bazėje ieškojo straipsnių, kurių pavadinime buvo žodis „viltis“, ir rado 22906 straipsnius. Žodžių dažnis, kuriais apibūdinama viltis – „laimingas“ (7 173), „liūdnas“ (2900), „pyktis“ (7453) – straipsniuose buvo daug mažesnis negu kitų žodžių. Susidomėjimas viltimi buvo dažnesnis įvairių disciplinų straipsniuose, ypač religijos (1408), medicinos (1335), istorijos (1148) ir multidisciplininiuose moksluose. Vilties sąvokos apibrėžimai skyrėsi įvairiuose straipsniuose, kas atskleidė, kad susitarimas dėl termino sampratos yra nepakankamas. Be to, buvo matyti, kad tyrinėdami viltį psichologai sutelkia dėmesį į skirtingas vilties savybes ir aspektus. Pavyzdžiui, vienas pagrindinių neatitikimų buvo tas, kad vieni tyrinėtojai viltį laikė pažinimu, o kiti – emocija; šis skirtumas sutapo su kitų vilties aspektų

neatitikimu. Viltingas kasdieninis gyvenimas ir akademiniai tyrimai aiškiai atskleidė, kad viltis yra svarbi gyvenimo nuostata, bet kilo klausimas, kaip neakademinių sluoksnių žmonės suvokia ir apibūdina viltį?

Mokslininkai tyrimą pavadino „Apie ką mąstome kalbėdami apie viltį: prototipo analizė“. Bendras imties dydis buvo 202 dalyviai. Taikant prototipo analizę (iš apačios į viršų metodą, renkantį pasauliečių požiūrį į viltį), šis tyrimas apibrėžė viltį ir suteikė įžvalgų apie jos sąsajas su kitais susijusiais konstruktais. Tyrimas apėmė 5 dalis. Pirmoje dalyje buvo nustatytas vilties ypatybių sąrašas, gautas iš sekuliariame pasaulyje gyvenančių skirtingų kultūrų atstovų. Jų buvo paprašyta pamąstyti apie vilties sampratą. Antroje dalyje buvo nustatytas kiekvieno iš šių vilties ypatybių centrinis pobūdis, kai dažniausiai minimi vilties bruožai buvo klasifikuojami kaip „centriniai bruožai“, o rečiau – kaip „periferiniai bruožai“. Tada 3 – 5 tyrimo dalyse buvo patikrintas šios klasifikacijos pagrįstumas ir nustatyta, kad pagrindiniai bruožai (palyginti su periferiniais) buvo dažniau prisimenami ir atpažįstami, klasifikuojami kaip vilties bruožai, nes jų buvo daugiau (Luo, kt., 2020). Tyrimo metu dalyvių buvo paprašyta išvardinti tiek vilties savybių, kiek jie galėjo įsivaizduoti (iki 25). Po to charakteristikos buvo sugrupuotos į aukštesnio laipsnio kategorijas, palygintos su kitų mokslininkų tyrimais ir sąvokomis ir sudarytas galutinis vilties bruožų sąrašas.

Pagrindinės vilties savybės buvo apibūdintos įvairiais žodžiais. Žodis „troškimas“ (vienas iš svarbiausių pagrindinių vilties bruožų, nes jis nuosekliai įvardijamas kaip toks akademinėje literatūroje ir šiame tyrime); žodis „noras“ buvo paminėtas labai daug kartų. Dalyviai nurodė, kad jaučia „ilgesį“ ir „trokštą“ dalykų, kai jaučia viltį. Deja, troškimas pats savaime nėra viltis. Ankstesni tyrimai atskleidė, kad „noras“ atsiranda tada, kai situacijos vertinamos kaip „palankios rezultatui pasiekti“, o viltis atsiranda ir tada, kai situacijos yra sunkios, bet laukiamas rezultatas vis dar pasiekiamas. „Galimybė“ pasiekti rezultatą – dar viena svarbi vilties savybė. „Galimybė“ yra svarbi norint apibrėžti viltį, nes žmonės gali trokšti bet ko, bet tikisi tik galimų dalykų. „Galimybė“ atskiria „viltį“ nuo nerealaus „noro“. Todėl sunkiose situacijose, kai žmonės yra neviltyje, jiems reikia vilties, kuri suteikia galimybę (net kai mažai tikėtina) išsivaduoti iš esamos padėties. Tyrimo rezultatai rodo, kad viltis yra kažkas teigiamo, padedančio žmonėms susidoroti su neigiamomis situacijomis. Dalyviai siejo viltį su „pozityviu mąstymu“, „sidabrinio pamušalu“, „ryškiu situacijos matymu“ ir „šviesa tunelio gale“. Žodžiai: „ateitis“, „perspektyva“, „žvelk į priekį“ taip pat priskiriami prie pagrindinių vilties bruožų. „Tikslai ir planai“ buvo įvertinti kaip šeštoji pagal svarbą vilties ypatybė tarp 25 pagrindinių bruožų. Septintoji vieta skirta žodžiui „motyvacija“. Blogos situacijos, kai esi neviltyje, buvo įvertintos ketvirtąja vieta pagal svarbą, o „noras“ – tik devintas. „Meilė“ įvardinta kaip pagrindinis vilties bruožas, tačiau „meilė“ gali būti laikoma lydinčia, o ne pagrindine vilties dalimi. Meilė skiriasi nuo vilties, nes žmogus gali jausti meilę,

nejausdamas vilties. Ir atvirkščiai – viltį galima jausti, nejaučiant meilės (pvz., viltis laimėti loterijos bilietą). Taigi, nors meilė ir optimizmas iš prototipo analizės išplaukė kaip glaudžiai susiję su viltimi, matome juos kaip lydinčius, o ne kaip pagrindinius vilties patirties elementus. Galiausiai prototipo analizėje žodis „tikėjimas“ fiksuojamas kaip pagrindinis, svarbiausias, įvertintas kaip pirmasis vilties bruožas. Ankstesnėje literatūroje, išskyrus kai kuriuos autorius (pvz., Snyder ir kt., 1991; Wenzel ir kt., 2017), apibrėžiant viltį, žodis „tikėjimas“, neminimas. Tačiau šio tyrimo rezultatai rodo, kad žodis „tikėjimas“ gali būti svarbesnis, nei manyta anksčiau. Iš tiesų, kai kurie kiti tyrinėtojai teigia, kad „viltis“ yra „tikėjimas“, ypač „tikėjimas“ apie „neaiškius“ dalykus. Tyrėjai patikslina, kad nors tikėjimas yra siejamas su religijomis ir pasitikėjimu, dabartiniuose tyrimuose dalyviai jį išvardijo ir kaip atskirą požymį, reiškiantį pasitikėjimą savimi vilčiai apibūdinti (atskirą nuo religinio konteksto) (Luo, kt., 2020).

Remiantis prototipų analizės rezultatais ir šių rezultatų palyginimu su akademinė literatūra, mokslininkai viltį apibrėžia kaip tikėjimą, kaip galimą teigiamą ateities rezultatą kartu su to rezultato troškimu. Šis apibrėžimas turi daug privalumų: a) – jis apima prototipiškiausius ir pagrindinius vilties bruožus, pagrįstus tyrimo dalyvių įvertinta svarba (t. y. centriškumu); ir b) – jis sujungia daugybę skirtingų vilties apibrėžimų. Tiksliau, šis apibrėžimas reiškia „mintis, susijusias su galimybe“, o tai reiškia pažinimo procesą ir „galimybės troškimą“, reiškiantį emocinį procesą. Tai rodo, kad viltis iš tikrųjų yra abiejų sąvokų derinys. Remiantis ankstesniais tyrimais, teigiama, kad vilties emocija gali paskatinti žmones siekti teigiamo rezultato. Tyrimo išvados taip pat rodo, kad tai gali būti noras, kaip pagrindinė emocinė vilties dimensija, kuri skatina tiksłą atitinkančią motyvaciją ir elgesį. Teigti, kuris vilties proceso apibūdinimas (emocinis ar pažintinis) yra svarbesnis, nebūtų tinkama, nes kalbėdami apie viltį, žmonės jų nesureikšmina (Luo, kt., 2020).

Apibendrinant psichologijos mokslo vilties sampratą, galima sakyti, kad ji, kaip ir filosofija, kelia šiuos klausimus: kas yra vilties esmė, ar psichologija gali išmokyti vilties, ar galima viltį traktuoti kaip kognityvinį konstruktą, ar viltis turėtų sietis su pasitenkinimo jausmu? Ar vilties išgyvenimas reiškia intereso atsiradimą ir motyvaciją bei kantrybę įveikti sunkumus, tęstinumo jausmą bei ateities perspektyvas? Kaip tai pažadinti? Ir kokiais būdais galima šį reiškinį tirti?

Viltis daugiausiai buvo suprantama emocijų terminais, nagrinėjama kognityvinės psichoterapijos požiūriu ir apibrėžiama labai įvairiai. Ji priskirta pozityviosios psichologijos sričiai, todėl nusakoma kaip laimės ir gero gyvenimo paieška. Viltis lyginama su optimizmo, savarankiškumo ir savigarbos teorijomis. Pastebėta ir atpažinta vilties reikšmė, jos įtaka fizinei ir psichologinei žmogaus savijautai, gebėjimui efektyviai dirbti ir gyventi pasitenkinimą teikiantį gyvenimą. Nauju vilties teorijos kūrėju C. R. Snyderio apibrėžimu, ji nusakoma kaip valios ir tikslo siekimo pastangų suma, reikalinga tikslui pasiekti. Viltis ragina žmogų veikti, išlaikyti tikrą ir gyvą viltį, ją puoselėti ir stiprinti išgyvenant ribines gyvenimo akimirkas. Viltis duoda žinią, kad

įmanoma pradėti iš pradžių, kad asmuo sugebės tai padaryti, nors reikia valios, darbo ir pastangų. Remdamiesi prototipų analizės rezultatais ir juos palyginę su akademine literatūra, mokslininkai daro išvadą, kad viltis apibrėžiama kaip tikėjimas, kaip galimas ir teigiamas ateities rezultatas, sujungtas su rezultato troškimu.

Vertinant teologiškai psichologų išvadą, viltis aptariama kaip dieviškoji esmė, kurios šaltinis – Kristaus išganomasis įvykis. Iš čia kyla išvada, kad tikėjimas yra aukščiausia vertybė ir laisvos valios aktas.

2.3. Teologinė vilties samprata

Teologija – mokslas apie Dievą – religinės doktrinos dalis. Labiausiai išplėtotas teologijas turi universalistinės religijos, ypač krikščionybė (Religijotyros žodynas, 376 – 377 p.). Krikščioniška teologija yra Dievo Žodžio mokymas pagal Apreiškimą (2 Tim 3, 16 – 17). Teologo H. U. fon Baltazaro nuomone, teologija yra tarsi nuolatinis Dievo šlovinimas (Ramonas, 2008, 10 p.).

Dievo pažinimas žmogui yra nepaprastai svarbus, nes jis suteikia tos paguodos ir vilties, kurios jis trokšta. Tačiau teologijos daktaras J. Ratzinger (popiežius Benediktas XVI) klausia: „kas iš tikrųjų yra teologija? Ar ji jau pakankamai apibūdinama, nusakant ją kaip metodišką religijos, žmogaus santykio su Dievu klausimų apmąstymą? Atsakyčiau – ne, teigia jis. Juk tada mes tebūname pasiekę vadinamąją religijotyra. Apskritai imant, religijos filosofija ir religijotyra neabejotinai yra labai reikšmingos disciplinos, tačiau jų ribotumas aiškiausiai ryškėja ten, kur jos bando peržengti akademinio pasaulio sienas. Juk jos negali žmogui parodyti kelio“ (Ratzinger, 2005, 21p.). Pasak Ratzingerio, teologijos ypatybė ta, kad ji domisi tuo, ko nesame patys išradę ir kas gali būti mūsų gyvenimo pagrindas būtent dėl to, kad eina pirma mūsų ir mus remia, vadinasi, yra didesnis už mūsų pačių mąstymą. Teologijos kelią nužymi žodžiai „Credo ut intelligam“: pripažįstu išankstinę duotybę, kad ja remdamasis ir joje prisiartinčiau prie teisingo gyvenimo, teisingo savo paties supratimo (Ratzinger, 2005, 21 p.). Išankstine prasminga duotybe autorius nurodo Žodį – Šv. Raštą, kuris kyla iš supratimo ir veda į supratimą, o mokslo procese pirma žodžio eina mintis. „Ižiūrėti šiame žodyje prasmę, šį žodį suprasti, štai teologijos, kurios negali visiškai stigti nė paprasčiausio tikinčiojo tikėjimo kelyje, pirmapradis pagrindas“, – teigia J. Ratzingeris. Todėl krikščioniškoji teologija seniai turi aiškų atsakymą, kas yra viltis. Diskusijos vyksta, kaip perteikti šią ypatingą žinią sekuliariam, tikėjimą prarandančiam pasauliui, kuris ieško vilties, bet nenori priimti Dievo į savo gyvenimą. Tačiau žmonija, kas kartą atsidūrusi ribinėse gyvenimo situacijose, sprendžianti savo išlikimo klausimus, pamažu prabunda, praregi ir darosi imlesnė ir

atviresnė priimti teisingus atsakymus apie viltį. Kiekvienas asmuo, norėdamas turėti viltį, pirmiausia turėtų tikėti ir pasitikėti tuo, kas tą viltį teikia. Krikščioniška viltis turi savo šaltinį.

Dvasinio gyvenimo ir vilties šaltinis krikščioniams yra tikėjimas į Dievą. Šio tikėjimo šaknys yra Jėzuje Kristuje. Katalikų Bažnyčios katekizme sakoma: „Dėl savo gerumo ir išminties Dievas panorą apsireikšti žmogui. Įvykiais ir žodžiais jis apsireiškia pats ir apreiškia savo maloningąjį planą, nuo amžių jo numatytą Kristuje žmonių labui. Šio plano esmė – Šventosios Dvasios malone padaryti visus žmones dieviškojo gyvenimo dalininkais, idant jie taptų išūniais jo vienatiniame Sūnuje“ (KBK, 2015, 35 p.). Katekizmas moko tikinčiuosius tinkamai atsiliesti į Dievo meilę ir viltis, kad Dievas jiems suteiks gebėjimą atsakyti meile į meilę ir elgtis taip, kaip reikalauja meilės įsakymai. Viltis yra pasitikėjimo kupinas dieviškosios palaimos ir Dievo palaimingojo regėjimo lūkestis. Pirmasis Dievo įsakymas yra tikėjimo, vilties ir meilės įsakymas. Tikėdami, kad Dievas yra pastovus, nekintamas ir ištikimas, visagalis, švelnus ir pasirengęs veikiai daryti gera, tikintys žmonės į Jį deda visas savo viltis. Tik nevilties apimtas žmogus nustoja tikėtis iš Dievo asmeninio išganymo, paneigia apreikštąjį Dievo tiesą, neviltimi ir perdėtu pasitikėjimu savimi nusideda Dievui. Katekizmas pažymi, kad valingas ar nevalingas abejojimas Dievo tiesa, silpnina tikėjimą, o sąmoningai puoselėjamos abejonės gali visai aptemdyti dvasią (KBK, 2015, 572 p.). Pasak JAV klinikinės psichologijos mokslų daktaro ir religijotyros mokslų magistro R. L. Richmond, kai kurie žmonės mano, kad pasitikėdami Dievu, gali nieko nedaryti, tikėdamiesi, kad Jis viską sutvarkys. Jie klysta, nes jų įsitikinimas kyla iš nenoro būti atsakingais už savo gyvenimą. Pasitikėti Dievu nereiškia nieko nedaryti, bet tikėti, kad Dievas atsiliepdamas į žmonių maldas, ves ir saugos, skatins atsakingai veikti (Richmond, 2017, 182 p.). Būti vilties žmogumi, – teigia M. Padovanis, reiškia priimti Jėzaus kvietimą pranokti patiems save. Tokia yra dvasinio gyvenimo plotmė, kviečianti augti iki Kristaus pilnatvės (Padovani M., 2020, p.170).

2.3.1. Vilties teologija

XX a. viduryje susiformavo vilties teologija, krikščionių eschatologinės teologijos koncepcija. Krikščionys yra apdovanoti amžinojo gyvenimo viltimi. Pasak A. Rubšio, „viltis yra nerimo ir drąsos vaikas. Nerimo, nes tikįs žmogus negali susigyventi su tuo, kas yra, bet neturėtų būti; drąsos, nes tikįs žmogus veržiasi į tai, kas turėtų būti, bet dar nėra. Dievo Karalystė yra judanti kryžkelė istorijoje, kurioje susitinka Dievas ir žmogus. Istorija – Dievo kelias ir staklės. Būti pakeliui ir staklėse. Žmogus yra šaudyklė Dievo staklėse. Šaudyklė su galia ir užduotimi būti savu ir savitu; su džiaugsmu ir aistra būti savu ir savitu. Abu Testamentai liudija apie Dievo Karalystę,

kuri atėjo ir ateina, – jau ir dar ne pavienio žmogaus ir visos žmonijos istorijoje“ (Rubšys, 1976, 402 p.).

Vilties teologijos esmė – būsimosios Dievo karalystės viltis, kurios pagrindas yra Kristaus prisikėlimas iš mirties. Viltis yra Dievo malonės dorybė. Žmogus, pasitikėdamas Dievu, viliasi būti Dievo išgelbėtas, išganytas ir priimtas į amžiną gyvenimą su Dievu. Galutinis vilties objektas suvokiamas kaip kūrinijos pilnatvė Kristuje. Pabrėžiamas vilties teologijos socialinis aspektas – krikščionių veikimas pasaulyje ir vilties skleidimas, ne konformizmas ir besąlygiškas prisitaikymas prie esamos padėties (<https://www.vle.lt/straipsnis/vilties-teologija/>).

Labai vertingas veikalas teologijoje eschatologijos klausimu yra protestantų teologijos profesoriaus Jurgeno Moltmanno „Vilties teologija“. Tai knyga iš J. Moltmanno trilogijos knygų apie viltį: Vilties teologija, Nukryžiuotasis Dievas, Bažnyčia Šventosios Dvasios jėgoje (Ramonas, 2008, 8 p.). J. Moltmanno vilties teologija atsirado didelių kančių pasaulyje metu, kai vyko antrasis pasaulinis karas, buvo vykdomas holokaustas. Asmeninis J. Moltmanno gyvenimas taip pat buvo paveiktas kančios, kurioje atsiskleidė Dievo dovanota viltis. Teologas pristato Dievo vilties istoriją. Jis primena, kad Izraelio Dievas pirmą kartą apsireiškė Abraomo laikais, kai žmonės buvo klajokliai, gyveno agrarinės kultūros pakraščiuose, turėjo turtingą religiją, garbino ir aukojo daugeliui netikrų dievų. Abraomo Dievas davė viltingus pažadus Izraelio tautai, laimino juos, pažadėjo jų palikuonis nuvesti į pažadėtąją žemę. Dievas veikė istorijoje, kurdamas naują žmonijos ateitį – vilties ateitį. Jis keliavo su savo žmonėmis, lydėjo juos į Egiptą, paskui keturiasdešimt metų kartu klajojo dykumoje ir galiausiai nuvedė juos į pažadėtąją žemę. Dievas jiems pažadėjo ir Mesiją – gelbėtoją, nuvesiantį juos į Dievo karalystę. Kai išrinktoji tauta vėl buvo priespaudoje, Dievas atsiuntė jį, savo sūnų Jėzų Kristų, kuris tarnavo žmonėms, o ypač vargšams ir ligoniams. Jėzus kalbėjo apie viltį, skelbė Gerąją naujieną ir kvietė į naują Dievo karalystę. Ji buvo skirta visiems žmonėms, todėl tai buvo visuotinė vilties žinia. Kristus kentėjo ir mirė ant kryžiaus, buvo palaidotas, nugalėjęs mirtį, prisikėlė. Iš mirties prisikėlęs Kristus padovanojo žmonėms amžinybės viltį: „Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas. Kas tiki mane, – nors ir numirtų, bus gyvas. Ir kiekvienas, kuris gyvena ir tiki mane, neragaus mirties per amžius“ (Jn 11, 26). Visiems, kurie patiki Dievo auka, yra suteikiamas amžinasis gyvenimas. Įžengęs į dangų, Kristus žmonėms atsiuntė Šventąją Dvasią – lydėti žmones gyvenimo kelionėje. Šventoji dvasia suteikia žmogui jėgų gyventi, tikėti ir viltingai veikti, pripildo gyvenimą ramybės ir meilės. Ji vadovauja visai Bažnyčiai ir kuria Dievo karalystę, kviesdama bendradarbiauti kiekvieną žmogų ir veikti tikinčiųjų bendruomenėse.

J. Moltmannas viltį sieja su šventraštiniu tikėjimu, pagal kurį „ateitis yra laukas sėklai tapti medžiu ir erdvė kūdikiui užaugti vyru ar moterimi. Gilė slepia savyje ažuolą – viltį užaugti ažuolu; kūdikis slepia savyje vyrą ar moterį – viltį tapti vyru ar moterimi. Krikščioniškoji eschatologija apreiškia būdingą ateitį Dievo Karalystėje, – Jėzuje Kristuje, kuris yra laukas ir erdvė“ (Rubšys,

1976, 402 p.). Pasak J. Moltmanno, tikėjimu yra pavadintas Dievo pažadas, todėl tai iš tikrųjų yra viltis, tikrumas, pasitikėjimas, tikėjimas, kad Dievas neapgaus, bet ištikimai vykdys, ką pažadėjęs. (Moltmann, 1967, 44 p.). J. Moltmanno gyvenimo teologinės pastangos buvo skirtos ekumeninei krikščioniškajai Dievo atėjimo teologijai, nes „gyvojo Dievo“ pažinimas pažadina žmogaus gyvenimo troškulį ir gyvenimo alkį. Kristaus prisikėlimas yra esminis krikščioniškos vilties ir J. Moltmanno vilties teologijos pagrindas.

Eschatologinę viltį išsamiai nagrinėja profesorius A. Ramonas savo monografijoje „Krikščioniškoji eschatologija. Doktrina apie mirtį ir paskutiniuosius laikus“ (Ramonas, 2016). Be J. Moltmanno, profesorius pristato ir kitus autorius, skyrusius savo darbus eschatologinės vilties supratimui. Vieni iš svarbiausių yra katalikų teologai Karlas Rahneris ir Hansas Ursas von Balthasaras (Ramonas, 2016, 30 p.). K. Rahneris teigė, kad viltį gali turėti net tie žmonės, kurie nepažįsta Jėzaus, bet gyvena sąžiningai ir dorai, puoselėdami stiprią viltį, kad mirtis nebus paskutinis žodis jų gyvenime. Taip tikintys žmonės pavadinti anoniminių krikščionimis. Pasak H. U. von Balthasaro, „Dievas yra galutinė pasaulio realybė. Jis yra dangus tiems, kurie jį pasiekia, pragaras tiems, kurie jį praranda, teismas tiems, kurie tikrinami, skaistykla tiems, kurie gryninami, valomi“ (Ramonas, 2016, 32 p.). H. U. fon Baltazaro kryžiaus teologijoje pabrėžiama, kad ten, kur žmogui yra ar buvo ypač blogai (skausmo, vienatvės, kančios, apleidimo patyrimas ir pan.), Kristus jau buvo, todėl tik jis gali geriausiai suprasti ir užjausti žmogų. Tik Kristus yra patyręs tikrąjį pragarą ir žino, ką reiškia būti užmirštam Dievo, būti Šeole. Tai yra absoliutus egoizmas, nedalyvavimas Dieve. Trejybės meilės virsme. Pragaras yra būseną, kai kenčiama pačiu intensyviausiu būdu. Kad išvaduotų žmones iš tos kančios Kristus ne tik norėjo mirti, bet ir nužengti su siela ad infernum. Čia slypi žmogaus eschatologinė viltis, kad būsimasis teisėjas (po mirties) yra mūsų Atpirkėjas. Jis jau patyrė pragarą, tad supras žmones ir pasigailės jų. H. U. fon Baltazaras teigia, kad pragaras galbūt yra tuščias. Jei būtų kitaip, ar būtų prasminga Jėzaus mirtis. Tėvas nebeturi ko duoti, nes viską žmogui yra davęs Sūnuje. Jei žmonės atmestų Jo Sūnų, nebebūtų ko siųsti. Tad NT minima nuodėmė Šventajai Dvasiai yra Dievo dovanos atmetimas, nes nepriėmus šios dovanos, kitos jau nebebūtų (Ramonas, 2008, 9 p.). Pasak A. Ramono, „krikščioniška viltis yra viltis, nusidriekianti už mirties, tai viltis, kad mano dabartinis gyvenimas tikrai pasieks pilnatvę. Gyvensime ne kažkieno kito „naują gyvenimą“, bet turėsime savo pačių perkeistą ateitį (Ramonas, 2016, 58 p.).

Antgamtinė viltis, tikint Kristaus prisikėlimą, yra krikščionių gyvenimo prasmė ir tikslas. Anot A. Rubšio, eschatologinė Dievo Karalystė yra svari ir svarbi ateitimi. Dabartis be savo praeities ir be durų į ateitį yra beprasmė. Naujojo Testamento Dievo Karalystės eschatologija atskleidžia ateities užuolaidą ir duoda sparnus drąsiai viltis, nes jau Dievas laimėjo lemtingą mūsų istorijoje prikeldamas Jėzų, nors ir dar „esame išgelbėti viltimi“ (Rom 8, 24). Žmogus yra kūrinys,

kurį palaiko viltis. Viltimi jis išeina iš savęs į Dievo Karalystės lauką ir erdvę - ateitį, kuri prasideda dabar; viltimi jis drįsta išgyventi Dievo Karalystę jau ir dar be įtampos (Rom 8, 17-25) (Rubšys, 1976).

2.3.2. Enciklika „Spe salvi“ apie krikščioniškąją viltį

XXI amžius prasidėjo įvairiomis krizėmis, teikiančiomis daug rimtų iššūkių visuomenei, ieškančiai išsigelbėjimo ir vilties visa tai įveikti. Matydamas pasaulyje gilėjančią vilties krizę, popiežius Benediktas XVI 2007 m. paskelbė encikliką „Spe salvi“. Jis išsamiai išdėstė ir pateikė didžiosios krikščioniškos vilties kelią – tikėjimą į Dievo gailestingumu pasiekiamą išganymą ir amžinąjį gyvenimą. Benediktas XVI paskelbė pasauliui: „Esame išgelbėti viltimi“. Vilties šaltinis yra gelbstintis Dievas, todėl popiežius primena apaštalo Pauliaus laiško Efeziečiams mintis, jog žmonės iki susitikimo su Kristumi buvę „be Vilties ir be Dievo“ (Ef 2,12). Paulius žinojo, kad efeziečiai turėjo savo dievus, tačiau suprato, kad iš jų dievų nesklido jokia viltis. Kadangi jie buvo be Dievo, vadinasi ir neturėjo tikros, tvirtos, patikimos vilties (Popiežius Benediktas XVI, 2008, 3 – 6 p.). Panaši situacija yra ir dabartinio pasaulio žmonėms, kurie neturi tikėjimo arba jų netikros vertybės yra jų „dievai“, aptemdantys dvasią ir neteikiantys jokios vilties.

Pasak popiežiaus, Dievas dovanoja patikimą viltį, „kurios dėka, galime pakelti dabartį: dabartimi, jei ji sunki, galime gyventi bei ją priimti, jei ji veda į kokį nors tikslą ir jei esame dėl to tikslo tikri, jei tas tikslas pakankamai didis, kad pateisintų kelionėje dedamas pastangas. Vilčiai reikalingas tikėjimas. Tikinčiam krikščioniui žodis „tikiu“ žymi ypatingo pobūdžio tikrumą – tikrumą, kai kuriais atžvilgiais didesnį už mokslo tikrumą (Ratzinger, 2005, 23 p.).

Tikėjimas duoda gyvenimui naują pagrindą, naują pamatą, ant kurio gali stovėti žmogus. Sąvokos „viltis“ ir „tikėjimas“ yra artimai susijusios, jas galima pakeisti net vietomis. Todėl viltis yra lygiareikšmė tikėjimui. Tai svarbiausia Dievo malonė, dovana, kurios priėmimas atvira siela iš esmės pakeičia žmogaus gyvenimą. Taip rodo daugelio šventųjų patyrimas, apie kurių iškalbingus pavyzdžius rašoma enciklikoje „Spe salvi“. Krikščioniškosios vilties esmė glūdi Dievo ir jo gailestingosios širdies pažinime. Kaip tik tokį pažinimą ir visišką pasitikėjimą Dievu savo gyvenimu ir mokymu, o ypač mirtimi ant kryžiaus ir prisikėlimu, apreiškė žmonijai Betliejuje gimęs Jėzus. Vilties objektas yra pats Dievas. Jau Senajame Testamente, Dievas pasakė Abraomui: „Nebijok Abraomai, aš tavo skydas. Tavo atpildas bus labai didelis“ (Pr 15,1). Vilties objektas yra ir visa tai, ką Dievas yra pažadėjęs.

Krikščioniškoji viltis skatina krikščionis aktyviai tarnystei kitų ir pasaulio naudai. Juk gyvenimas vienybėje su Dievu, tuo pat metu yra priklausymas jį išpažįstančiai tautai, kuri vadovaujasi artimo meilės įsakymu. Enciklikoje aprašyta daug ištikimybės Dievui ir gyvenimo

viltimi įkvepiančių pavyzdžių, liudijančių patikimą viltį ir pasitikėjimą Dievu. „Jėzus įpareigoja mus gyventi dėl kitų, tačiau tik bendrystėje su juo įstengiame tikrai būti dėl kitų, dėl visumos“, – pabrėžė popiežius. Meilė Dievui reiškiasi atsakomybe už kitus (Popiežius Benediktas XVI, 2008, 34 p.).

Aptardamas „šiuolaikinę krikščionišką tikėjimo ir vilties krizę“, Benediktas XVI nurodo pagrindines jos priežastis. Tai naujos, bet netikros vilties formos, pavadintos „tikėjimu į pažangą“, orientuotos į naująjį pasaulį, kuriame „Dievo karalystę“ bandoma keisti „žmogaus karalyste“. Žmogus pradėjo labiau tikėti į progresą, kuris tapo dar labiau dominuojančia šiuolaikiškumo nuostata, protas ir laisvė pradėti laikyti išskirtine gėrio galia, dėl kurio vyksta progresas. Benediktas XVI pažymi, kad protas negali triumfuoti, jeigu jis atitrūkęs nuo Dievo ir yra aklas Viešpačio esamybei. Kad pažanga taptų tikroju progresu, reikia ir moralinio augimo. Ir tik per proto atvirumą tikėjimo išganomajai jėgai įmanoma gėrio ir blogio diferenciacija, užtikrinanti teisingą veikimą. Pasak popiežiaus, protui reikia tikėjimo, kad jis taptų galutinai išbaigtu: protui ir tikėjimui reikia vienas kito, kad būtų įgyvendinta jų tikroji prigimtis ir jų misija. Tada Dievas ateina į žmogaus gyvenimą, kalba, gydo, stiprina, teikia viltį kiekvienoje krizėje ir sunkumuose.

„Vilties pamatas yra Dievas – ne koks nors Dievas, bet Dievas, turintis žmogišką veidą ir mylėjęs mus iki galo – kiekvieną atskirą žmogų ir žmoniją kaip visumą. Jo Karalystė yra ne įsivaizduojama anapusybė, ne ateitis, kurios niekada nebus; jo Karalystė yra ten, kur mylima ir kur pasiekia jo meilė. Jo meilė vienintelė teikia mums galimybę kasdien blaiviai, neprarandant vilties polėkio, laikytis iš prigimties netobulame pasaulyje“ (Popiežius Benediktas XVI, 2008, 38 p.). Dievo meilė yra tai, ko žmogus laukia savo gilumoje: gyvenimo, kuris yra tikras gyvenimas ir didžioji viltis.

Apibendrinant teologinę vilties sampratą, galima teigti, kad krikščioniškoji teologija seniai turi aiškų atsakymą, kas yra viltis. Vilčiai reikalingas tikėjimas. Sąvokos „viltis“ ir „tikėjimas“ yra artimai susijusios, jas būtų galima pakeisti vieną vietoj kitos. Todėl viltis prilygsta savo reikšmei tikėjimui. Žmogus yra kūrinys, kurį palaiko viltis. Kiekvienas asmuo turi suprasti, kad norėdamas turėti vilties, privalėtų tikėti ir pasitikėti Tuo, Kas tą viltį teikia. Krikščioniška viltis turi savo šaltinį – Jėzų Kristų. Ji yra Dievo malonės dorybė, dovana. Krikščionys yra apdovanoti amžinojo gyvenimo viltimi. Antgamtinė viltis, tikint Kristaus prisikėlimą, yra krikščionių gyvenimo prasmė ir tikslas. Visose gyvenimo krizėse, ribinėse situacijose, pasak Benedikto XVI, esame išgelbėti viltimi, nes Dievas dovanoja patikimą viltį, kurios dėka, galime pakelti dabartį. Galutinis vilties objektas suvokiamas kaip kūrinijos pilnatvė Kristuje, nes Dievo pažinimas pažadina žmogaus gyvenimo troškulį ir gyvenimo alkį. Pasak A. Ramono, „krikščioniška viltis yra viltis, nusidriekianti už mirties, tai viltis, kad mano dabartinis gyvenimas tikrai pasieks pilnatvę.

Gyvensime ne kažkieno kito „naują gyvenimą“, bet turėsime savo pačių perkeistą ateitį (Ramonas, 2016, 58 p.).

Susipažinus su filosofijos, psichologijos ir teologijos vilties sampratomis, galima daryti išvadą, kad, nors filosofija ir psichologija dar tebediskutuoja, tebegilina klausimą, kas yra viltis, tačiau kartu su teologija daro išvadą, kad vilčiai reikalingas tikėjimas, kad viltis ir yra tikėjimas.

3. VILTIES SAMPRATOS KISMO TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija ir instrumentas

Metodologija – tyrimo kelias, tikrovės pažinimo teorija, tirianti mokslinio mąstymo būdą bei principus, mokslinio tyrimo metodus, bendrų mokslo metodų teoriją. Priklausomai nuo metodologijos paskirties, ji skirtingai aiškinama filosofiniu, bendramoksliniu, konkrečiu atskiros mokslo ar mokslinio tyrimo metodikos ir technikos lygmeniu. Metodologija dažniausiai suprantama kaip bendros tyrimo strategijos sritis, o metodika – kaip tyrimo taktika. Pasak dr. Rimanto Tidikio, metodologija atskleidžia bendramokslines pažinimo priemones, suteikia socialinių procesų nagrinėjimo dialektinį metodą, sisteminių – struktūrinių socialinių reiškinių ir objektų aiškinimą bei jų analizės būdus, apskritai nurodo paieškų kryptį. Metodologijos išeities principas, kuriuo remiasi tyrėjas, yra jo euristinė (paieškų) funkcija. Ji turi prasmę tik tuomet, kai ne tik padeda aprašyti ar paaiškinti kurią nors dalykinę sritį, bet ir tampa naujų žinių, faktų gavimo ir apibendrinimo instrumentu (Tidikis, 2003, 190-192 p.).

Viltis kaip reiškinys dažniausiai buvo aptarinėjama ir tyrinėjama iš teologijos, filosofijos, psichologijos, sociologijos, antropologijos, švietimo ir slaugos disciplinų. Nuo seniausių laikų viltis buvo laikoma žmogaus klestėjimo pagrindu, o šiuolaikiniai įrodymai rodo, kad viltis lemia sveikatą (Frumkin, 2022). Viena garsiausių slaugytojų vilties tyrinėtojų JAV dr. Rosemarie Rizzo Parse (1999), dirbanti tarptautiniu mastu, pradėjo translingvistinį vilties tyrimą, į kurį buvo įtraukusi daug mokslininkų ir net 130 tyrimo dalyvių iš devynių šalių. Ji tyrinėjo viltį kaip gyvą patirtį. R. R. Parse tyrinėjimų išvadose sakoma, kad dalyvių pasakojimai apie viltį rodo, kad viltis yra nuolatinis lūkestis, atsirandantis žmonėms įvairiose gyvenimo situacijose. Pasak Mi Jin Doe (2019), rekomenduojama tyrimus apie viltį vykdyti, remiantis žmogaus išgyventa patirtimi, nes pritaikyti metodus, tinkamus visiems vilties atspalviams apibūdinti, beveik neįmanoma. Įvairios išvados iš skirtingų teorinių perspektyvų rodo, kad viltis yra svarbus ir esminis reiškinys, kad ji turėtų būti suprantama kaip visuotinė žmonijos gyvenimo patirtis – nedaloma, nenuspėjama ir nuolat kintanti (Parse, 2014, 29 p.) (Mi Jin Doe, 2019, 55 – 60 p.). Be to, kiekvieno žmogaus vilties prasmė yra asmeninė ir ne visada išreiškiama tinkamais žodžiais. Daugelyje straipsnių ir studijų, analizuojančių vilties sampratą tyrimus, pastebėta, kad jie buvo atliekami kaip preliminarūs tyrimai ar analizės. Labai išsamių vilties tyrimų nėra, ji visada nagrinėta tam tikrais aspektais. Kinghorn (2013) taip pat palaikė mintį apie vilties tyrimų sudėtingumą, suprasdamas ją kaip „daugiau nei žmogišką reiškinį, kuris pasireiškia patirtimi, elgesiu ir tikėjimu“. Jis pasiūlė pažvelgti už šiuolaikinės psichologijos kalbos ribų į kultūrinių ir religinių tradicijų kalbas, kurios tūkstančius metų formuoja vilties kontekstą (Mi Jin Doe, 2019, 57 p.).

Anot R. Parse, nors daroma labai daug ligonių, sergančių įvairiomis ligomis, vilties tyrimų, siekiant juos įgalinti sveikti, palaikyti psichologinę ir dvasinę sveikatą, tačiau dabartiniai vilties tyrimai slaugos ar kitose srityse yra apriboti tam tikrų metodologijos sunkumų. Pavyzdžiui, daugelyje kiekybinių slaugos tyrimų viltis buvo naudojama tik kaip išmatuojamas kintamasis, siekiant įvertinti ryšį tarp vilties ir nepatogių fizinių simptomų arba gydymo rezultatų (Bjoro ir kt., 2018; Carretta, Ridner ir Dietrich, 2014; Choe, 2014; Radwin, Evans ir Rabow, 2013). Šiuose kiekybiniuose tyrimuose buvo naudojami keli instrumentai vilties gyliui matuoti, įskaitant Herth Hope skalę (Herth, 1991), Herth Hope indeksą (Herth, 1992), Integratyviosios vilties skalę (Schrack, Woppmann, Sibitz ir Lauber, 2011).), Miller Hope skalę (Miller & Powers, 1988), Nowotny vilties skalę (Nowotny, 1989), Snyderio vilties skalę (Snyder, 1995) ir Zimmerman vilties skalę (Zimmerman, 1990). Tačiau kiekybiniai vilties tyrimai turi apribojimų dėl vilties daugialypiškumo, ji lieka iki galo neatskleista, nes vengiama empirinių mastų. Vilties matavimų patvirtinimas taikomas ne visiems asmenims, o rezultatų reprezentatyvumas yra ribotas, jų patikimumas ar pagrįstumas yra mažas.

Mi Jin Doe vilties tyrimų analizėje pristato Hammer ir kitus autorius (2009), kurie atliko hermeneutinį – fenomenologinį tyrimą, siekdami ištirti išgyventos vilties patirties prasmę moterims, kurioms naujai diagnozuotas ginekologinis vėžys. Tyrėjai apklausė 15 moterų, darydami prielaidą, kad pacientės yra savo išgyventos patirties „ekspertai“, o jų žodžiai apie tai, kas yra viltis, yra svarbūs vėžio slaugos žinių plėtrai. Viltis tyrime buvo suprantama kaip daugialypė, todėl tirta kokybiniu metodu. Buvo aprašytos penkios pagrindinės tarpusavyje susijusios vilties temos: „a) viltis pasveikti, pasirūpinti ir grįžti į normalų gyvenimą, b) viltis būti aktyviam ir gerai jaustis, (c) viltis kaip vidinė galia išlaikyti integraciją, (d) viltis kaip reikšmingi santykiai ir (e) viltis kaip kova su beviltiškumu“. Dvi iš penkių tyrime rastų tarpusavyje susijusių vilties temų – „viltis kaip vidinė galia išlaikyti vientisumą“ ir „viltis kaip kova su beviltiškumu“ – palaiko galimybių horizonto išplėtimo temą. Tyrimo autoriai išsiaiškino, kad dalyviai atkūrė viltį po to, kai jautėsi beviltiškai, kai jiems buvo diagnozuotas vėžys; tačiau viltį sugrąžino tik planuojant ateitį ir galvojant apie teigiamus rezultatus (Mi Jin Doe, 2019, 61p.). Šis tyrimas parodė, kad kokybinis tyrimo metodas labiau atskleidžia asmens vilties patirtis ir reikšmę jo gyvenimui, nes kiekvieno žmogaus patirtis yra unikali, kiekvieno asmens išgyvenama viltis yra fenomenali.

Šio darbo tyrimui pasirinktas fenomenologinis tyrimas. Pasak K. Kardelio, fenomenologija – tai tyrimas, skirtas suprasti subjektyvią, gyvą patirtį ir dalyvių perspektyvas. Fenomenologija yra ir filosofija, ir tyrimo metodas. Ji grindžiama principu, kad vieną patirtį galima interpretuoti keliais būdais ir kad tikrovė susideda iš kiekvieno dalyvio aiškinimo (Kardelis, 2002). Anot B. Bitino, fenomenologijos, kaip kokybinio tyrimo strategijos, tikslas – tirti fenomenus, atskleidžiant žmoniškųjų išgyvenimų prigimtį ir būdus, o fenomenologine strategija paremto kokybinio tyrimo

objektas yra informantų žinios apie patirtus išgyvenimus, jų išgyvenimų patirties konstruktas (Bitinas ir kt., 2008). Pasak dr. A. Batuchinos, svarbu suvokti fenomenologinio tyrimo ypatumus, nes fenomenologinio tyrimo variantų yra daug. Pastaruoju metu praktikos fenomenologija plačiai taikoma įvairiuose moksluose: psichologijos, slaugos, edukologijos ir kt. Šią teoriją pristato M. Van Manenas knygoje „Tiriant išgyvenimus“ (1990), vėliau jas pagrindė knygoje „Praktikos fenomenologija“ (2014a). Visus praktikos fenomenologus sieja tai, kad jie gilinaisi į realų gyvenimą, kuris laikomas nepaprastu, todėl manoma, kad viskas, kas yra šiame gyvenime, verta mokslinio tyrimo (Batuchina, 2015, 73 p.) M. Van Maneno (2014a) teigimu, visos gyvenimiškos temos, net nereikšmingos, yra svarbios ir ypatingos, nes jose atsiskleidžia bendražmogiška patirtis. Praktikos fenomenologai, tyrinėdami realias gyvenimiškas problemas, siekia išsamiai aprašyti tiriamą reiškinį, atskleisti jo esmę ir pažvelgti tiesiai į reiškinio širdį. M. Van Maneno supratimu, tai įmanoma padaryti aprašant ir analizuojant tam tikrą reiškinį patyrusių žmonių išgyvenimus (Batuchina, 2015, 74 p.).

Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis tyrimo metodas (Bitinas ir kt., 2008, Bitinas, 1998, 2006, Kardelis, 2002, Rupšienė, 2007). Kokybiniai tyrimai remiasi giluminiu požiūriu, nagrinėja individų istorijas ir detalią jų gyvenimo patirtį. Šį tyrimą galima apibūdinti kaip sistemingą, nestruktūruotą atvejo, individo ar jų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą realioje aplinkoje. Kokybiniai duomenys yra santykinai mažai struktūruota tekstinė informacija, kurios paskirtis – suprasti ir paaiškinti žmonių patirtis ir tarpusavio sąveikas, socialinius reiškinius ar problemas, išsiaiškinti, kaip asmenys įprasmina savo patirtį. Pasak V. Židžiūnaitės, atliekant kokybinius tyrimus „mąstoma apie tyrimo problemą, išryškinamas jos kontekstas, veikėjai, kontroversijos ir užduodami klausimai „kaip“, „kodėl“ ir / ar „ką“, nieko nereitinguojant, nehierarchizuojant ir nelyginant“ (Židžiūnaitė, 2011, 52 p.) Tyrimo analizei naudojamas interpretacinis gautų duomenų paaiškinimas, duomenys yra aprašomi žodžiais, iliustruojami vaizdais, nevertinama skaitmenimis (Aleknevičienė, 2020, 46 p.).

Siekiant atskleisti tyrimo dalyvių asmeninę patirtį, nuostatas, požiūrį, buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu su giluminio interviu elementais. Pasak A. Batuchinos, interviu siekiama dviejų tikslų. Pirmasis tikslas tiesiogiai susijęs su tyrimo tikslu – surinkti medžiagą, kad vėliau būtų galima ją analizuoti ir taip suprasti tiriamo reiškinio esmę ir padėti tyrėjui užmegzti glaudesnę ryšį su tyrimo dalyviu, siekiant pagrindinio interviu tikslo. Interviu gavėjo ir davėjo ryšys turi būti artimas, atviras, pagrįstas pasitikėjimu, draugiškumu (Batuchina, 2015, 77, 79 p.).

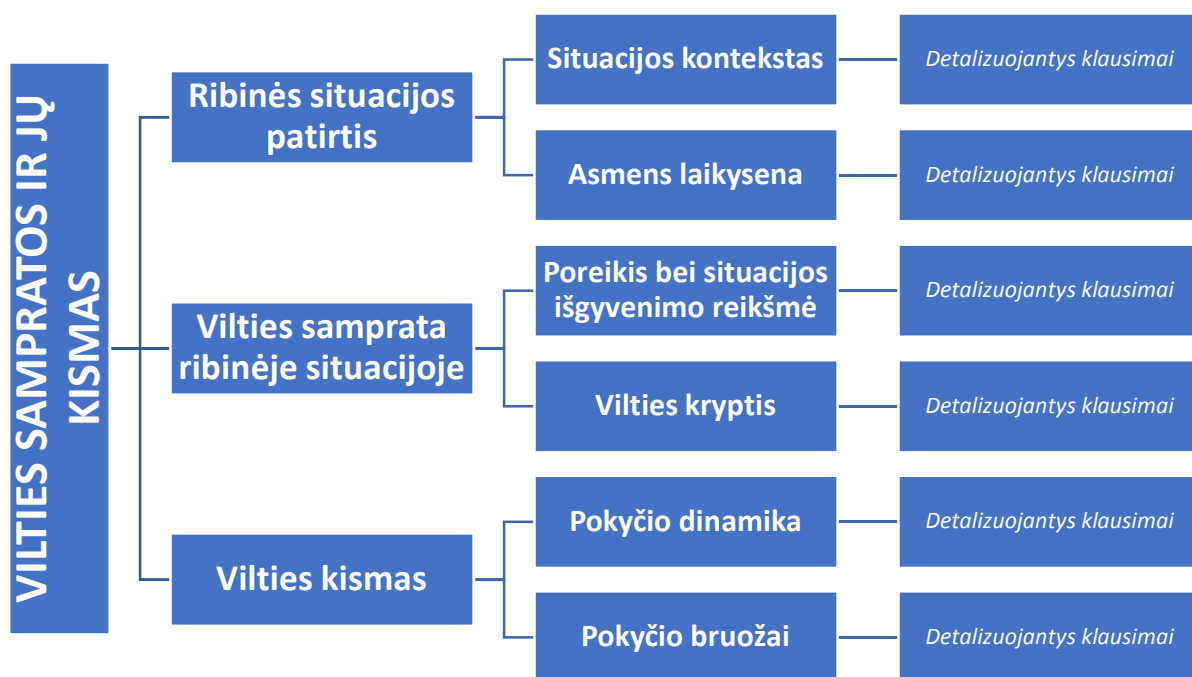
Pusiau struktūruotas giluminis interviu, pasak B. Bitino ir kt. (2008), leidžia labiau naudotis laisve, interpretuoti ar spontaniškai formuluoti klausimus, atsižvelgiant į susidariusią situaciją interviu metu bei tyrimo tikslą. Numatytos tyrimo kryptys buvo aptartos ir patikslintos interviu metu, palikta laisva erdvė giluminį interviu papildyti klausimais. Interviu metu buvo siekiama

išsiaiškinti: kokią ribinę situaciją patyrė asmuo, kokia buvo laikysena jos metu, ar ieškojo vilties ribinėje

situacijoje, kaip ją suprato, suvokė, koks buvo vilties supratimas iki ribinės situacijos, ar ji kito krizės metu, kokia yra dabar.

Tyrimo instrumentas. Pusiaus struktūruoto interviu klausimyne struktūrinis vienetas yra tema, todėl instrumento pagrindą sudaro trys esminės temos. Remiantis mokslinės literatūros analize parengtas instrumentas pusiau struktūruotam interviu, kuriuo apklausiami ribines situacijas išgyvenę informantai. Tyrimo instrumentą (žr. priedas Nr. 1) sudaro 3 integralūs klausimų blokai, apimantys esmines tiriamąsias sritis bei detalizuojantys klausimai, pateikiami pagal poreikį tyrimo eigoje.

1 pav. Tyrimo instrumento struktūra.

Parengta interviu struktūra padeda nuosekliai atskleisti ribines patirtis bei asmenų laikysenas jų metu; turimas ar įgaunamas vilties sampratas: jų poreikį ir išgyventų situacijų reikšmę, kryptis; vilties sampratų kismą, vertinant jų dinamiką ir bruožus priešribinėje, ribinėje ir postribinėje situacijose. Interviu temų formuluotės sudarytos atvirųjų klausimų forma. Taikant šį metodą mokslininkai rekomenduoja klausimyną detalizuoti laipsniškai (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008), todėl tyrimo schemeje numatyti detalizuojantys klausimai, galintys kilti tyrimo metu.

3.2. Tyrimo imties charakteristikos

Konkretus tyrimo imties nustatymas yra viena iš tyrimo išvadų pagrįstumą užtikrinančių sąlygų, todėl būtina pažinti tyrimo imties sudarymo būdus ir pagrindinius imties dydžio pasirinkimo principus. Tyrimo imties sudarymo esmė – pasirinkti tokią generalinės aibės dalį, kuri leistų daryti pagrįstas išvadas. Kokybinių tyrimų metodologijoje dažniausiai remiamasi M. Patton (1990) siūlomais kokybinio tyrimo imties sudarymo būdais. Dėl išvadų generalizavimo savitumo kokybiniame tyrime neverta siekti tikimybinės, atsitiktinai sudarytos imties, bet priešingai – reikia pasirinkti tokius atvejus, kurie yra informatyvūs tiriamuoju požiūriu. Kiekviename tyrime imties dydis ir konkretūs tyrimui pasirinkti imties vienetai iš esmės priklauso nuo tyrimo tikslų (Rupšienė, 2007, 25-26 p.). Pasak A. Batuchinos, fenomenologiniame tyrime didelė tyrimo dalyvių imtis nebūtina, nes šiuo tyrimu nesiekama surinkti kuo daugiau duomenų, juos statistiškai įvertinti ir panaudoti. Svarbiausia – tyrimų kokybė, nes surinktos istorijos turi padėti atskleisti tiriamo reiškinių esmę (Batuchina, 2015).

Tyrime labai svarbu laikytis etikos principų. Anot L. Rupšienės, W. Trochim (2006) išskyrė ir apibūdino penkias etikos principų grupes:

1. Tiriamasis (respondentas, informantas) tyrime turi dalyvauti tik savanoriškai.
2. Tyrėjas turi atskleisti tiriamajam tyrimo esmę, informuoti apie galimą riziką, tyrimo etikos principų laikymąsi ir gauti iš tiriamojo sutikimą (pateikus minėtą informaciją) dalyvauti tyrime (raštu arba įrašytą garso/vaizdo juostoje).
3. Tyrėjas visuose tyrimo etapuose turi stengtis apsaugoti tiriamąjį nuo galimos žalos.
4. Tyrėjas turi užtikrinti iš tiriamojo ir apie tiriamąjį gautos informacijos konfidencialumą.
5. Tyrėjas turi užtikrinti tiriamojo anonimiškumą.

Svarbu, kad tiriamasis, vykstant tyrimui, nepatirtų jokios žalos (Rupšienė, 2007, 52 – 53).

Šiame tyrime dalyvavo 10 žmonių. Jiems surasti buvo taikoma kriterinė atranka. Ši atranka, pasak L. Rupšienės, taikoma tada, kai imties vienetai iš populiacijos atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų (Rupšienė, 2007, 30 – 31 p.). Pasirinktas kriterijus – ribines situacijas išgyvenę žmonės, skirtingi savo amžiumi (42 m. – 78 m.), skirtingomis ribinėmis situacijomis, iš skirtingų gyvenamųjų vietų: Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Kretingos, Kauno, Naujosios Akmenės. Iš jų – trys vyrai ir septynios moterys.

Atliekant tyrimą, laikytasi etinių principų: konfidencialumo, privatumo ir anonimiškumo. Visi tiriamieji buvo supažindinti su tyrimo tikslu, labai noriai sutiko dalyvauti tyrime, duoti interviu. Saugant tyrimo dalyvių tapatybę, darbe naudota kodavimo sistema, pateikiama nepilna informacija apie tyrimo dalyvius. Visi tyrimo dalyviai – informantai – identifikuoti kodais: V1, V2,

V3, V4, V5, V6, V7, V8, V9, V10. Tyrimo dalyvių lentelėje matyti informantai pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietovę ir patirtą ribinę situaciją:

1lentelė. Tyrimo dalyvių imties charakteristika.

Informanto kodas	Informanto amžius	Informanto ribinė gyvenimo situacija	Informanto gyvenamoji vietovė
V1	60 m.	Artimojo netektis ir liga	Kaunas
V2	75 m.	Artimojo netektis	Klaipėda
V3	61 m.	Namų praradimas	Kretinga
V4	52 m.	Klinikinė mirtis	Klaipėda
V5	56 m.	Skendimas jūroje	Klaipėda
V6	56 m.	Onkologinė liga	Klaipėda
V7	40 m.	Onkologinė liga	Klaipėdos rajonas
V8	58 m.	Onkologinė liga	Naujoji Akmenė
V9	42 m.	Avarija	Klaipėda
V10	78 m.	Vaiko netektis	Klaipėda

Tyrimo duomenys apdoroti kokybinės turinio analizės metodu. Pasak I. Gaižauskienės ir N. Valavičienės, nėra vieno „teisingo“ būdo, kaip analizuoti tekstinę interviu medžiagą (Patton, 2002; Roulston, 2014). Tyrimo pagrindas yra empiriniai duomenys, o ne iš anksto suformuluotos teorinės koncepcijos. Pasak jų cituojamo M. Pattono (2002), kokybinių duomenų analizė reiškia empirinių duomenų transformavimą į tyrimo išvadas. Formulės šiai transformacijai taip pat nėra. Egzistuoja gairės, kurios kiekvienam tyrėjui paaiškėja po atlikto tyrimo. Duomenų analizės ir interpretacijos etapas yra nenutrūkstamas procesas, kurio metu vyksta nuolatinė duomenų refleksija, keliami analitiniai klausimai (Gaižauskienė, kt. 2016, 313 – 314 p.). Kokybinių duomenų analizė yra pagrįsta indukcine logika. Analizuodamas kokybinius duomenis tyrėjas iš viso jų kiekio atrinka svarbiausias kategorijas, dažniausiai neturėdamas iš anksto suformuluotos hipotezės. Tyrėjas siekia aprašyti tekstinius duomenis taip, kad būtų išlaikytas jų autentiškumas, interviu dalyvių žodžiai, prasmės ir kt. (Gaižauskienė, kt. 2016, 315 – 316 p.). Pasak I. Gaižauskienės, fenomenologinė metodologija koncentruojasi į tiriamųjų subjektų suvokimą, todėl svarbiausias tyrimo tikslas – pamatyti informantų pasaulį iš vidaus, jų akimis, jų supratimu, atskleisti, kaip žmonės supranta, vertina ir interpretuoja savo gyvenimo faktus ir reiškinius (Gaižauskienė, kt. 2016, 316 p.).

3.3. Tyrimo eiga

Teorinė vilties sampratos ir jos tyrimų analizė atskleidė, kad viltis yra daugialypė ir ją tyrinėti galima tam tikrais aspektais. Ankstesniuose tyrimuose buvo nagrinėjama pati vilties samprata, jos didinimo strategijos, ypač slaugymo veikloje, matuojamas vilties lygis, bet ne vilties sampratos kismas. Šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip kinta asmens vilties samprata ribinėse gyvenimo situacijose, kaip viltis buvo suprantama prieš ribinę gyvenimo situaciją ir po jos, ar ji pakito? Buvo studijuojama metodinė medžiaga apie interviu metodą, gilinamasi, kaip sudaryti interviu klausimus, kad respondentui būtų paprasta juos suprasti ir atsakyti į juos taip, kad tyrėjas gautų aiškius atsakymus. Prieš vykdant interviu, buvo ieškoma žmonių, išgyvenusių ribines situacijas, susitinkama su jais aptarti jų galimybes dalyvauti tyrime, pristatant tyrimo tikslą, prašant laisvai apsispręsti dėl interviu, pamąstyti apie tyrimo klausimus. Laikytasi visų etikos principų, kad interviu metu sukilę skaudūs prisiminimai nekeltų žmonėms sunkių emocijų ir nerimo. Su kiekvienu tyrimo dalyviu buvo sutartas jam palankus susitikimo laikas, paruošta betarpiška aplinka: padėta vandens, servetėlių, jei prisiminimai sugraudintų, išprovokuotų neigiamų emocijų. Paprašyta leidimo pokalbį įrašyti mobiliajame įrenginyje, užtikrinant konfidencialumą. Pateikti pusiau struktūruoto interviu klausimai, tačiau pokalbio metu buvo suformuluota daugiau situaciją detalizuojančių klausimų, kurie sudarė galimybę labiau pasitikslinti, ką informantas norėjo pasakyti bei kaip supranta aptariamas sąvokas. Interviu atliktas 2021 metų lapkričio – 2022 metų vasario mėnesiais.

Kokybinio tyrimo metodu gauta informacija atskleidė tyrimo dalyvių gyvenimišką vilties sampratą, jos kismą ribinėse gyvenimo situacijose, vilties reikšmę jų asmeniname gyvenime.

3.4. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Kokybinis tyrimas atskleidė unikalias visų informantų ribinių situacijų išgyvenimo patirtis, vilties sampratas iki krizės ir po jos. Kiekvienas interviu buvo labai gilus ir vertingas. Interviu analizei pasirinktas aprašomasis metodas.

Apibendrinus gautus atsakymus į interviu klausimus, galima teigti, kad gauti duomenys išryškina panašumų ir skirtumų apie vilties sampratą, jos reikšmę, esmę. Galima daryti išvadą, kad gauti duomenys suponuoja mintį – viltis yra kintanti gyvenimo vertybė. Jos samprata priklauso nuo asmens brandos, gyvenimo prasmės, ribinių situacijų gylio, atsivėrimo transcendencijai, asmens religinio patyrimo ir kt. Tyrimų medžiaga atskleidžia vilties kismą informantų išgyvenamose ribinėse situacijose. Gauti rezultatai aptariami šiame skyriuje.

Interviu metu tyrimo dalyvių buvo prašyta papasakoti apie patirtą savo gyvenimo ribinę situaciją, laikyseną (elgesį ir būsenas) jos metu, vilties sampratą ir jos kismą. Informantų amžius (nuo 42 metų iki 78 metų) rodo, kad žmonės yra brandūs, išgyvenę daug įvairių krizių, potyrių, sukaupę daug svarios gyvenimiškos patirties. Nors kiekvieno tyrimo dalyvio gyvenime buvo daug įvairių krizių, ribinių situacijų, tačiau kai kurie ilgai mąstė, kuri ribinė situacija būtų svarbiausia, kuri pareikalavo giliausio vilties išgyvenimo ir keitė žmogaus sampratą apie ją. Dalis informantų ją apibūdino neabejodami. Šeši informantai interviu metu sirgo onkologine liga, tačiau dviem iš jų liga nebuvo ribinė situacija. Jų ribinė situacija – artimųjų (vyro ir dukters) netektys, iš pamatų sukrėtusios visą gyvenimo esmę, paskatinusios apmąstyti savo perspektyvas būties požiūriu.

Informantui V1 ribinė situacija tapo jo paties onkologinė liga, nors prieš sužinodamas savo diagnozę, jau turėjo sudėtingą išgyvenimą, nes tokia pačia liga sirgo ir mirė jo žmona. Turėdamas itin skaudžią žmonos netekties ir mirties nuo vėžio patirtį, V1 suprato, kad jo ateitis – kaip ir žmonos, kad žemiškasis gyvenimas skaičiuoja paskutinius mėnesius ir dienas. Pakeisti situacijos galimybių jau nebuvo, medicinos galimybės išseko, liga sparčiai progresavo. Artėjo galutinė gyvenimo riba – mirtis. Galima daryti prielaidą, kad ribinė situacija šiuo atveju informantui V1 tapo vilties šaltiniu, jos pradžia, vėliau – viso gyvenimo transformacija.

V1 interviu metu pasakojo:

„Reikėjo ypatingos vilties, kuri suteiktų ramybę, padėtų ramiau gyventi, kažkaip susidėlioti mintis, kažkaip paruošti dvi dukras jau abiejų tėvų netekčiai. Kad neišprotėtų, nes viena jaunesnė dukrelė dar silpna psichologiškai, dar ji neatsigavusi po motinos mirties, neturinti jokio dvasinio pagrindo, o čia dar aš...nežinojau, ką daryti. Reikėjo Dievo, kurio aš nepažinau, buvau visiškai, sąmoningas ateistas jau kokius 38 metus. Supratau, kad tik jis gali daugiau nei aš, nei gali bet kuris žmogus. Mano gyvenime iki tos ribos nebuvo žodžio „viltis“. Nebuvo. Niekada nebuvo! Aš jo nebuvau girdėjęs visiškai. Mano gyvenimas buvo nelaiminga egzistencija, gryna nelaimė, kurią kiekvienas žmogus turi iškentėti. Santykiai šeimoje nenusisekė, nebuvo ryšio, meilės, pykomės, bet auginome vaikus. Nežinojau, kas yra džiaugsmas. Merdėjau, pradėjau iš nevilties gerti. Mirė žmona. Susirgau. Neviltis buvo ryški mano gyvenime. Atrodė, kad gyvenimas eina iš niekur į niekur. Tamsi, gili neviltis, kuri nors paskutiniu gyvenimo laiku šaukėsi šviesos, ieškojau Dievo....“

Informanto V1 istorija rodo sunkiai apibūdinamą žmogaus ribinės situacijos gelmę. Anot filosofo K. Jasperso, susidūrimas su neišvengiama mirtimi, kurios atšaukti neįmanoma, kurią reikia priimti ir išgyventi reikalauja dvasinių jėgų, Dievo pažinimo, tikros ir patikimos vilties. Pasak filosofo S. Kierkegaardo, jei nėra vidinės pilnatvės, atsiranda nepasitenkinimas ir nusivylimas (Kierkegaardas, 2002). Reikėjo išsivaduoti iš nevilties, kuri dar labiau žudė, nei kasdienis gyvenimas. Informantas V1 savo situacijoje buvo atsivėręs kažkam daugiau, jis jau suprato, kad yra kažkas, kas pranoksta žmogaus egzistenciją, kas gali būti šviesa jo gyvenime, tapti jo viltimi. Vėliau, ligos, artinančios mirtį metu, vyko atsivertimo procesas, kuriame subrendo suvokimas, kad

viltis yra amžinybė su Dievu, tikros eschatologinės vilties suvokimas, troškimas, kad Dievas jam paruoštą „kambarėlį amžinybėje“. Iki pat informanto mirties jame augo meilė ir pasitikėjimas Dievu, nuolankumas ir supratimas, kad krikščioniška viltis yra pati didžiausia iš visų vilčių, dovanojanti žmonėms visą amžinybę būti kartu su Dievu. Jis kantriai laukė to susitikimo. Informantas mirė 2022 m. sausio mėnesį ramus ir pasiruošęs kelionei į amžinybę, nuraminęs ir suteikęs vilties ir tikėjimo savo dukroms ir artimiesiems. Viltis, kurios informantas V1 visiškai nepažino, tapo labai reikšminga ir svarbia viltimi, atvėrusia tikėjimą ir nukreipusi laimingos amžinybės link.

Susidūrimas su mirties išgyvenimu gilesniems apmąstymams pastūmėjo ir kitus informantus, kuriems buvo diagnozuota onkologinė liga. Jų išgyvenimai skirtingi, nes skirtingi ligos grėsmės suvokimo ir tikėjimo Dievu lygiai. Jie neišmatuojami, nes labai individualūs, priklausomi nuo kiekvieno informanto asmens brandos, gyvenimo patirties, sveikimo galimybių.

Informanto V8 viltis ribinėje situacijoje nuo perdėto pasitikėjimo savimi krito iki visiškos, jo žodžiais tariant, „nulinės nevilties“, jos tragizmo:

„Taip, visada gyvenime būna situacijų, nesėkmių ir nelaimių, per kurias būtent savo supratime sugebi sutelkti jėgas, ieškoti išeičių ir jas spręsti. Tu viliesi, kad tavo žinios, gebėjimai, talentai tau padės. Ir tau sekasi, tu lyg visagalys. Kaip burtininkas: aš turiu vilčių, aš viliuosi, tai mano viltis į kažką ir mano viltys manęs nenuvilia. Jei mane nuvilia, tai ne mano kaltė. Labai gera ir patogu gyventi. Tai tokia komforto zona, iš kurios pats niekada neišeisi. Viliesi būti geras ir teisingas žmogus, tavo viltis-tavo žinios, išsilavinimas, sėkmė visuose gyvenimo srityse. O *tikros krizės akivaizdoje visas mano įsivaizdavimas ir iliuzija subyrėjo kaip kortų namelis*. Kai man diagnozavo vėžį, *mano viltis buvo net ne nulinė, ji buvo minusinė*. Viskas juoda, kapai, skausmas, didžiulė stingdanti baimė, panika ir beviltiškumas. Vilčiai vietos nėra. Ar jai yra vietos? Protas atmeta. Jis net nepajėgus.“

Vėliau, praėjus kuriam laikui, informantas V8 patiria ryškų vilties kismą, asmens brandą ribinėje situacijoje ir tikėjimo augimą. Tai įvykęs atsivertimo procesas, gilus įtikėjimas į Dievą, nešantis begalinę viltį, net džiaugsmą kančioje, vienijimąsi su Kristumi. Tai suvokimas, kad Jis kartu buvo visą gyvenimą, tačiau atsivėrė Jam, tik nugalėjęs savo „proto tvirtoves“. V8 interviu išryškėja, vilties kismo kryptis, orientuota į Antgamtę, į amžinybę su Dievu:

„Viltis mažais žingsneliais ėjo į mano protą, mintis, širdį per artimuosius, rūpestingus tikėjimo brolius ir seseris, gydytojus, draugus ir kolegas. Per jų reiškiamą paramą, paguodą, drąsinimą, palaikymą, bendravimą. Jie visi man visuma mano Viešpaties-Jėzus Kristus. Jo charakteris. *Ir tik Jis vienas- mano Viltis*. Vyko didelės dvasinės kovos proto atnaujinimui ir širdies transformacijai, esu niekas, o jis viskas. Buvo daug atgailos, bet buvo dar didesnis Viešpaties artumas, nerealus saugumas, Jis visur, visada. Jis ištikimas ir teisingas. Jis niekada nepaliko ir neapleido. Jei Jis už mane, kas gali būti prieš mane. Kur dabar, mirtie, tavo geluonis? Tai gyvenimas, ramybė, saugumas. Tai - Viltis. Viltis - man mano Viešpats, Jo žodis, pažadas, mokinytė. Gaila tų, kurie dar yra likę savo beviltiškose proto tvirtovėse.“

Visiškai kitokia patirtis atsispindi informantės V7 pasakojime. Ribinė situacija suvokiama kaip priartėjusi mirtis, bet viltis eina drauge su patirtimi. Informantės laikysena situacijoje pakankamai rami, ji pasiruošusi veikti, ieškoti išeičių, pagalbos, ji turi dvasinį atspirties tašką. Ligos stadija pradinė, todėl yra daugiau galimybių ligą viltingai įveikti, pasitelkiant visas įmanomas priemones ir galimybes, taip pat ir stiprių dvasinių patirčių. Neatmetama, bet priimama veikli vilties pozicija, kai informantė supranta savo pareigą bei atsakomybę gyventi viltingai ir pasitikėti Dievu. Informantės V7 viltis orientuota ir į šiapusybę, į galimą ribinės situacijos įveiką šiame gyvenime:

„Krizinė situacija kiekvieną paliečia skirtingai. Mane vedė tarsi su kokia apsauga. Keistas jausmas buvo viską suvokti kitaip nei aplinkiniai, o savo tuometinę ligą matyti kaip šalia einančią. Tarsi ji moko mane. Dievas saugojo nuo desperatiškų minčių, neleido nugrimzti į neviltį. Tiesiog *suteikė stiprybės eiti per ugnį ir per vandenį*. Malda, patikėjimas Juo iki gelmių, atvėrė visai kitokį gyvenimą. *Vilties suvokimas keitėsi*, plėtėsi, tapo beribis. Tiesiog žinojau, jog daugiau nieko negaliu padaryti, tik prašyti Jo pagalbos, užtarimo, išgydymo. Bei supratau, kad *didelį darbą turėsiu padaryti ir pati*. Viltis, ko gero, yra tas jausmas, kuris žmogui duotas iš aukščiau. Tai Dievo malonė, su kuria mes galime kalnus nuversti. Visada viltis ėjo pirmiau negu aš pati. Nors yra tekę išgyventi tamsių valandų, ir tarsi nebeturi jokio žiburio, tačiau maldos galia yra stebuklinga – *sugrąžina pozityvą ir vėl matai pasaulį šviesiau*.

Viltis man siejasi su pozityvu. Jeigu sugebi bet kokioje situacijoje tai įžvelgti, tu turi viltį širdyje.“

Informantė V7 pastebi, kad viltis šioje situacijoje ėjo pirmiau negu ji pati. Tai rodo, kad tikintys, religingi žmonės dažniausiai greitai randa vilties šaltinį. Viltis ir tikėjimas yra jų kasdieniniame gyvenime. Praktikuodami tikėjimą, jie ugdomi ir viltį.

Informantas V5 išgyveno keletą labai reikšmingų ir skausmingų situacijų. Jis išgyveno vaiko netektį, kai mirė jo maža dukrytė nuo vėžio ligos, o po kiek laiko paskutinė vėžio stadija buvo nustatyta žmonai. Jis buvo tikintis žmogus - jo viltis visada buvo Dievas. Žmona pasveiko, nes jie neprarado vilties ir tikėjo Dievo gailestingumu. Tačiau ypatingą ribinę situaciją patyrė, atsidūręs jūroje. Reikėjo skubios pagalbos, greitos vilties. Jis, kaip instruktorius – nardytojas, vedė nardytojų grupę į jūros gelmę. V5 interviu ištrauka:

„Mano veikla susijusi su povandeniniu pasauliu, visai kitu, mums gerai dar nepažįstamu pasauliu. Ant mano atsakomybės buvo visos nardytojų grupės gyvybė ir saugumas. Ėjom po vandeniu į seną laivą. Įėjus į jo triumus, man prieš akis pradėjo kristi laivo rūdys, jo nuosėdos. Nieko nebemačiau. Jų daugėjo, nebesimatė, kur plaukti. Visiškai. Nebesupratau, kur esame. Kur plaukti? Viršun, į kairę ar dešinę? Supratau, kad visiškai įstrigome, bet čia ne miškas, kuriame pasiklydai ir gali per laiką rasti kelią. Čia vanduo, o būti po vandeniu gali tik tam tikrą laiką, kuris senka, o su juo senka paskutinis oras balione. Pakliuvau į spąstus su visa grupe. Riba siaubinga. Nes visas. Grupė šito nesuprato, bet aš šaukiausi Dievo, stipriai meldžiausi, prašiau Dievo greičiau išgirsti maldą ir padėti. Staiga prieš akis pasirodė žmona, kuri laive pajuto, kad kažkas yra negerai, nėrė pažiūrėti. Ji ir išgelbėjo,

parodė kelią. Žinojau, kad Dievas išgirdo mano maldą, apėmė toks nenusakomas džiaugsmas, ypatingas jausmas, supratus, kad Dievas yra su manimi, jis girdi mane, jis yra mano gelbėtojas. Tame bejėgiškumebelieka tik malda. Tik tikėjimas. Kas gali suteikti viltį? Vienam žmogui Dievas, kitam talismanai, idolai visokie. *Man viltis – tikėjimas, man viltis ir tikėjimas yra tas pats.*“

Šios ribinės situacijos ir jos įveikos metu įvyksta tikėjimo ir vilties susitapatinimas (pokytis, lyginant su teorinės dalies 21 p. Augustino teorija, priartėjimas prie teologinės Benedikto XVI įžvalgos. Tyrimas rodo, jog tokia integracija būdinga esant labai stipriems staigiems ribiniams išgyvenimams. Teologija viršija filosofiją. Informanto V5 ribinės situacijos išgyvenimas patvirtina, kad, popiežiaus Benedikto XVI „Spe salvi“ aptariamose sąvokose „viltis“ ir „tikėjimas“ yra artimai susijusios, jas galima pakeisti net vietomis. Todėl viltis prilygsta tikėjimui. Tai svarbiausia Dievo malonė, dovana, kurios priėmimas atvira siela iš esmės pakeičia žmogaus gyvenimą (Benediktas XVI, 2008). Tokiu vilties ir tikėjimo gyvenimu informantas V5 gyvena toliau, patirdamas įvairias krizes ir išbandymus, bet niekada nepasiduoda nevilčiai.

Informanto V2 tikėjimas ir viltis yra kitokie, nei buvusių informantų. Jo viltis panaši į optimizmą. Šeima buvo netikinti, ir giminėje nebuvo religingų žmonių. Todėl ribinė situacija buvo išgyvenama labai skaudžiai, nes neturėta į ką remtis dvasiškai, kuo pasitikėti. Tačiau dvasinė laikysena buvo mobilizuojanti, raginanti susikaupti, sutelkti visas jėgas, nepasiduoti, nes buvo motyvas, tikslas ir prasmė (Franklis, 2008) išgyventi ir išlikti. V2 interviu ištrauka:

„Vyro mirtis jaunystėje buvo didžiausia krizė mano gyvenime. Likau su trijų metų sūneliu. Jį ir sūnų labai mylėjau, niekada daugiau neištekėjau. Nežinojau, kaip gyventi toliau. Reikėjo vilties, optimizmo, žinoma, reikėjo. Dėkinga mamai, kuri labai padėjo. Mano troškimas buvo užauginti sūnų. *Jis buvo mano viltis. Tikėjau savimi, tikėjau, kad aš stipri, nes visą gyvenimą sportuoju, dirbu, todėl išgyvensiu dėl sūnaus.* Viltis yra, reikia tikėti. Vidinės stiprybės man davė sūnaus gyvenimas. Aš tikėjau savo stiprybe ir sūnumi. Mudu esame dviese belikę, kitų jau nėra. Mano amžius jau didelis, bet dar trokštu ilgai gyventi, vien dėl sūnaus, kuris dabar gyvena Anglijoje. *Mirtis manęs negąsdina, aš apie ją negalvoju*, man nekyla dėl to jokių minčių. Netektis pakeitė mano požiūrį į gyvenimą, bet mano vertybių nepakeitė.“

Informanto V 2 ribinėje situacijoje ryškėja kitokie vilties bruožai. Netikinčiojo asmens viltis orientuota į šiapusybę, į save ir savo vaiką. Ji ribota, tačiau ryški projekcija gyventi dėl kito asmens – sūnaus. Informantas V2 gyveno optimizmu ir tikėjimu. Pasak H. Frumkin (2022), viltis skiriasi nuo optimizmo. Optimizmas yra asmens pasitikėjimas geru rezultatu, o viltis yra į tikslą orientuotas mąstymo kelias, skatinantis asmenį investuoti laiką ir energiją planuojant, kaip pasiekti savo tikslą. Mąstytojas Davidas Orras mano, kad viltis yra veiksmas, „pasiraitojęs rankoves“. Vilties kupini žmonės aktyviai dalyvauja, nepaisydami kintančių situacijų arba keisdami galimybes. Optimizmas atsilošia, kelia kojas į viršų ir pasitiki savimi. Tai pabrėžia, kad veiksmas yra

neatsiejamas nuo vilties (Frumkin, 2022). Pagal vilties siūlomas strategijas informantas V2 įgalino save apmąstyti, ką gali dabar padaryti, todėl sukaupęs visą energiją, siekė savo tikslų. Jis jautė, kad praeities patirtis gerai paruošė jį ateičiai, sustiprino, todėl jautė, kad bus išstvermingas savo kančioje. Jis matė daug būdų, kaip atlikti tai, kas jam yra svarbiausia. Viltis buvo tikėjimas, bet tik savimi, savo jėgomis, transcendentinis gyvenimo suvokimas neatsivėrė. Kalbėdamas net apie savo mirtį, informantas neigė apie ją mąstantis. Tai gali būti neįsisąmonintas jos neigimo mechanizmas, baimė apie tai galvoti, noras patogiai laikytis savųjų vertybių.

Filosofiškai viltį suvokia informantas V4. Jis mato viltį ir meilę kartu, kaip svarbiausias vertybes, be kurių gyvenimas – kančia. Jam ribinė situacija yra ilgalaikis procesas, o laikysena – pabudęs filosofinis gyvenimo apmąstymas, asmenybės brandos metas:

„Riba- atskaitos taškas. Tuo metu dar nesuvoki, kas vyksta, paskui jau palygini su kitomis situacijomis, nes pats įvykis sudrebina. Mamos mirtis, artimųjų netektys- skausmas, dukros gimimas - nepaprasta euforija, kai norėjosi visoms moterims statyti paminklus už gyvybės dovaną. Bet visas mano gyvenimas yra netekčių ir skausmų virtinė nuo pat vaikystės. Mano riba buvo klinikinė mirtis, kai supratau, jog laikas keisti patį gyvenimą. Vertybės keičiasi kančioje. Žmogus mato, bando išmokti sustoti ir pagalvoti, ką šiandien padariau gero? Ribinė situacija priverčia palyginti kaip gyvenai, gyveni ar gyvensi. Žmoguje pabunda filosofija. Vidiniai resursai iškyla į paviršių tada, kai jų reikia. Mūsų mintys, mūsų jausmai. Tai aš- viltis, tai aš- meilė. Tai mūsų ginklai. Tik ar mes mokame jais naudotis, nors turime pasirinkimo laisvę. Viltis ir meilė įgauna kitą, brandesnę prasmę. Turime išmokti pamokas, atsisakyti egoizmo, turime būti „mes“, o ne „aš“. *Viltis yra toks tikėjimas*. Ji atsiranda kančioje, ilgalaikiame skausme. Viltis- išėjimas iš krizės, iš vieno etapo į kitą, aukštesnį laiptelį. Tai grįžimas į stabilią būseną, į gyvenimą. Optimizmas- tai kiekvieno darbas su savimi, blaivus mąstymas. To galiu išmokti. Jis nereikalauja vilties. Vilties neišmoksi, nes tai yra dvasinis dalykas, kaip ir meilė. Tikėjimas ir viltis, ko gero, yra tas pats. Be tikėjimo vilties nėra. Klausimas- tikėti į ką? Į Dievą? Turi kuo nors tikėti.“

Informantas V4 atpažįsta dvasinę vilties esmę, kuri budina atsiverti transcendencijai, tikėjimui, eiti giliau, ieškoti to, kuriuo galėtų tikėti. Tačiau taip pat matosi, kad informantui dar pačiam neaišku, koks tas tikėjimas turėtų būti, kuriuo keliu eiti: religiniu ar tik per savo asmeninį santykį. Pasak K.A. Trimako, tikėjimas yra žmogaus atsiliepimas į Dievo iniciatyvą, užkalbinimą (Trimakas, 1998, 19 p.). Šį Dievo kalbinimą informantas jaučia, bręsta, kad galėtų atsiliepti, naują kelią pasirinkti, nes mąsto filosofiškai, užduodamas sau klausimus: ko žmogus gali tikėtis ugdydamasis viltį, ką gali žinoti apie ją ir ką turėtų daryti dėl jos? Tai filosofiniai klausimai, tačiau, pasak pačių filosofų, į juos geriausiai gali atsakyti tik religija.

Paradoksalu, tačiau visiškai kitokia informanto V10 patirtis. Visą gyvenimą praktikuojantis tikėjimą, turintis aiškias religines vertybes, gana griežtas žmogus gyvenimo vertybių klausimais, išgyvendamas ribinę situaciją neteko vilties:

„Aš teisingai viską dariau, lankiau Bažnyčią, meldžiausi, ėjau išpažinčių, sekmadienius švęsdavau, gyvenau tikrą religinį gyvenimą nuo vaikystės, buvau gera tikinčioji. Auginau dukrą, rūpinausi, sudėjau visas savo gyvenimo viltis į ją. Viskas buvo gerai, bet *Dievas mane nubaudė*, atėmė iš manęs mano dukrą! Argi aš pats blogiausias žmogus pasaulyje, kodėl taip mane nubaudė? Mano viltys nugyventi savo gyvenimą su ja, kuri manimi pasirūpintų senatvėje, žlugo. Nieko daugiau artimo neturiu. *Kuom man dabar tikėti, ko man viltis?* Neturiu kitų vilčių, esu nusivylusi, gyvenu liūdesy.“

V10 informantas gyveno vildamasis nugyventi sau skirtą laiką pagal savo planą. Tikėjosi, kad taip gyvens ir dukra, tačiau ji mirė nuo sunkios ligos. Netekus dukros, vilties samprata pasikeitė. Ji tapo neviltimi. Vilties Dievas tapo nevilties priežastimi. Liūdesys ir gedėjimas tęsiasi daug metų, viltis negrįžta, gyvenimas nebeturi džiaugsmo. Informantas tikėjimo neatsisakė, taip pat kaip ir anksčiau, lanko Bažnyčią, atlieka tikinčiojo pareigas, tačiau gyvena vidinėje kančioje. Teologinė šios situacijos įžvalga būtų siejama su savo krikščioniškojo tikėjimo, krikščioniškos vilties nepažinimu, neįsigiliniu į jo esmę, su prisirišimu prie savo žemiškojo gyvenimo, tradiciniu religingumo praktikavimu. Tai nebrandaus tikėjimo ir neteisingo Dievo suvokimo bruožas. Tikėjosi „aš tau Dieve – tu man“. Tai viena iš pirmųjų religinės raidos pakopų. Taigi, tyrimas rodo, kad iškreiptas Dievo įvaizdis gali duoti atvirkštinį rezultatą.

Asmens brandą, vertybių permainas, atsparumą nevilčiai, tikėjimo augimą ribinės situacijos metu liudija informantas V3. Jo vilties kismo kryptis – nuo artimos šiapusybės į transcendentinę perspektyvą, išgyvenant dvasinį augimą dabartyje:

„Buvo baisi situacija. Dėl šeimyninių aplinkybių netekau namų, savo buto. Likau viena su dviem mažamečiais vaikais, reikėjo išsikraustyti į gatvę. Artimieji ir visa giminė kaltino mane dėl šios situacijos, pasmerkė, ir nei vienas, net nei mama, nepadėjo man. Gavau psichologinę ir dvasinę traumą, vos galėjau pakelti šią situaciją. Bet tai mane labai mobilizavo, nes reikėjo pasirūpinti vaikais. Žinojau, kad reikia kažką veikti. Supratau, kad jei kažką pats darai, nesėdi liūdesyje, tai ir Dievas padeda. Bet situacija per tuos 15 metų dar ir pablogėdavo, dar labiau patirdavau psichologinio spaudimo, neteisingo kaltinimo, bet žinojau, kad yra šviesos spindulėlis- pats gyvenimas, kai žinai, kad yra kažkas daugiau už tave, į kurį, net visų atstumtas gali atsiremti. Tai šviesa, kurią matai prieš save, aišku, tai Dievo šviesa. Aišku, buvo ir malda, daug maldos. Labai bijojau liūdesio, nes žinojau, kad neviltis ir liūdesys yra iš piktojo, labai bijojau piktosios dvasios, todėl visada budėjau, stengiausi matyti gyvenime nors mažiausią vilties kibirkštėlę Dievo šviesos. Tikėjau, kad Dievas išves, judėjau pirmyn. Man viltis yra tikėjimas kažkuo geresniu. *Iki krizės viltis buvo suprantama siaurai, kaip materialinių troškimų, visų žemiškų troškimų išsipildymas. O dabar, kai esi perėjęs visus išbandymus, viltis susijusi su Dievu, tikėjimu, pasitikėjimu, ji jau matosi daug platesniame kontekste.* Tas laikas mane augino, mokė viltį priimti su savęs išsižadėjimu, visiškai pakeitė mane, transformavo, subrandino suprasti tikrą krikščionišką viltį. Daug skaičiau, daug mokiausi, buvau girdėjusi kunigų pamokymus apie piktosios dvasios veikimą, nevilties nuodėmę, laikiausi dvasinio mokymo, tapau katalikiškos bendruomenės nariu. Sugrįžo artimųjų, giminių ir mamos pagarba, pasitikėjimas, atsinaujino, labai atšilo santykiai. Net patėvis mane įvertino kaip stiprų žmogų. Gyvenime įvairios krizės kartojasi, bet per tai vyksta asmenybės augimas, užsigrūdinimas.“

Informanto V3 vilties samprata rodo, kad net 15 metų buvo išlaikyta viltis. Pasak filosofo Polio Rikioro, viltis skleidžiasi laiko tėkmėje, jai reikia kantrybės. V3 ribinės situacijos laikotarpis buvo ilgas, kartojosi krizės, trūko jėgų, bet tikėjimas ir dvasinės stiprybės ugdymas, budėjimas meldžiantis, kad informantas nepapultų į neviltį, suprantamą kaip nuodėmę, buvo dar stipresnis. Tai rodo, kad labai vertinga gyvenime pažinti, suprasti, kas yra viltis, kad ištikus bet kokiai krizei, užtektų jėgų ir dvasinės sveikatos, dvasinio pažinimo išsilaikyti ramybėje, nesužlugdyti savo asmenybės, bet tapti pavyzdžiu artimiesiems ir savo šeimai bei tikėjimo bendruomenės nariams. Ribinė situacija informantui tapo asmenį auginančiu, brandinančiu faktoriumi.

Atsparumą nevilčiai ir stiprėjantį tikėjimą ribinėse situacijose liudija ir kiti informantai, paliudiję savo patirtis. Informantas V6, sužinojęs, kad serga paskutinės stadijos onkologine liga, nors visiškai nejuto ligos požymių, stipriai laikėsi ribinės situacijos akivaizdoje:

„Neišgyvenau nevilties, bet mirties bijojau. Vilties reikėjo labai. Prasidėjo prošvaistė, vėl svajojau gyventi, užauginti vaikus, keliauti. Prarajos ligoje nebuvo. Viltį sudėjau į stiprybę, kurią man teikė artimųjų, draugų, ypač šeimos, vyro palaikymas. Tikėjimas. Be jo nei minutės, nei dienos. Ir kitų žmonių buvimas kartu. Po ligos, jau esant remisijoje, kai išėjau iš ligoninės į lauką po daug mėnesių, pajauti gyvenimą. Džiugina viskas, net lietus graudino iki ašarų. Kai sugrįžta viltis ir gyvenimas, pasaulis atrodo labai gražus. *Krizėje mano tikėjimas tik stiprėjo*. Anksčiau tikėjau tik kaip paprastas tradicinis žmogus. Ligoje įtikėjau stipriai. Jaučiau dvasinę jėgą, Dievo rūpestį, stipriai meldžiausi, prašiau sveikatos. Viltis- tai tikėjimas, stiprus, stiprus tikėjimas. Po mirties susitiksiu tą, kurį tikiu.“

Viltis kaip tikėjimas buvo aiškiai suvokta informantės V9 vaikystėje. Būdama 12 metų, kartu su tokio paties amžiaus drauge ji pateko į avariją. Draugė avarijoje žuvo, o ji išgyveno. Prisimindama šią ribinę situaciją, ji teigė, kad įvykis labai sustiprino jos tikėjimą Dievu, kuriuo tikėjo ir iki avarijos, bet turbūt romantiškai. Informantė V9 prisimena:

„Aš pasitikėjau Dievu, vaikiškai žinojau, kad jis yra, bet avarijoje supratau, kad jis mane labai myli. Man buvo keista, kad mano draugė, būdama daug geresnė už mane, turėjo mirti, nes ant mūsų užlėkė mašina, o buvome mes kartu. Aš likau gyventi. Jaučiau kažkokią paslaptį, ryšį su Dievu, liūdėjau dėl draugės, bet mano gyvenimas turėjo stiprią viltį, jaučiausi saugi, ir taip per visą gyvenimą. Viltis man – pasitikėjimas Dievu, tvirtas, patikimas. Tai gyvenimas su Dievu kasdien.“

Išanalizavus visus 10 informantų interviu, visą atliktą tyrimą, galima daryti išvadą, kad viltis nėra statiška. Ji gali sustiprėti arba susilpnėti ribinių situacijų, gilių išgyvenimų metu, gali net sustiprėti negatyvios nuotaikos, gali vilties nelikti gyvenime. Bet tokia pati vilties samprata, kaip buvo iki ribinės situacijos, neišlieka. Ji tikrai kinta. Apibendrinant vilties sampratos kismo tyrimą, sudaryta lentelė, kurioje surašytos respondentų vilties suvokimo mintys iki ribinės situacijos ir po jos.

2 lentelė. Vilties sampratos kismo reikšmių lentelė.

Informanto kodas	Vilties samprata iki ribinės situacijos	Vilties samprata po ribinės situacijos
V1	Žodžio „viltis“ gyvenime nebuvo visiškai.	Viltis – tikėjimas, man – amžinybė su Dievu, esu išgelbėtas
V2	Niekad apie tai negalvojau, jos nereikėjo, viską išspręsdavau pati. Jokios minties.	Viltis yra, ji yra tikėjimas, bet savimi
V3	Išpildytos materialinės ir kitos žemiškos viltys	Viltis – pasitikėjimas Dievu, augantis tikėjimas, Viltis tik iš Dievo
V4	Viltis reikalinga tik jei yra kančia, skausmas ir kitos krizės. Situacijos sprendimui.	Tikėjimas ir viltis yra tas pats. Be tikėjimo vilties nėra. Turi kuom nors tikėti.
V5	Viltis siejosi su tikėjimu, bet nebuvo tokia aiški	Man viltis – tikėjimas, man viltis ir tikėjimas yra tas pats. Tai Dievas.
V6	Viltis – tai svajonės ir troškimai	Viltis – tai labai stiprus tikėjimas.
V7	Viltis man siejasi su pozityvu. Jeigu sugebi bet kokioje situacijoje tai įžvelgti, turi viltį širdyje.	Viltis skatina veikti. Tai yra veiksmo sinonimas
V8	Viltis buvo nulinė, net minusinė, buvau nepajėgi net mąstyti apie ją	Viltis man yra mano Viešpats, Jo žodis, pažadas, mokinytė
V9	Paslaptis, žinojimas, kad yra Dievas mano gyvenime	Sutvirtėjęs tikėjimas Dievo buvimu ir Jo meile man asmeniškai
V10	Viltis buvo tokia, kad Dievas padarys tai, ko aš noriu, bus taip kaip man reikia	Vilties neb turiu, gyvenimas pakeitė mano viltį, esu nusivylusi, pykstu ant Dievo. Liūdesys

Apibendrinant vilties sampratos kismo tyrimo dalį, galima teigti, kad vilties samprata ribinėse informantų situacijose kito, gilėjo jos supratimas ir reikšmingumas. Tai patvirtina lentelėje pateiktų informantų vilties kismo pavyzdžiai bei teorinė darbo dalis. Dažniausiai informantai viltį suvokia kaip tikėjimą. Faktą patvirtina religingi ir nereliginiai informantai. Tyrimas taip pat patvirtina filosofinę, psichologinę ir teologinę vilties sampratą, kurios viltį apibūdina kaip asmens keitimosi procesą ir tikėjimą.

Filosofinei vilties sampratai būdinga tai, kad informantų viltis ir tikėjimas į Dievą yra glaudžiai susijusios žmogiškosios egzistencijos patirtys, kreipiančios asmenį transcendencijos link, ypač ribinių situacijų metu. Tyrimas patvirtino psichologinius vilties bruožus, kuriems būdinga intereso, motyvo ar prasmės atsiradimas ribinėse situacijose, kantrybė įveikti sunkumus, tęstinumo jausmas bei ateities perspektyvos. Pastebėta ir atpažinta vilties reikšmė, jos įtaka fizinei ir psichologinei žmogaus savijautai, gebėjimui efektyviai dirbti ir gyventi pasitenkinimą teikiantį gyvenimą. Psichologinė vilties samprata ragino individą nepalūžti krizėje, bet pradėti veikti iš pradžių, tikino, kad sugebės tai padaryti, kad sukaupytų valią ir įdėtų darbo bei pastangų. Labiausiai tyrime buvo išreikšti teologiniai vilties bruožai, raginantys informantus stiprinti tikėjimą, rasti amžinosios vilties ir pasitikėjimo Dievu visą gyvenimą šaltinį, naują gyvenimo kryptį, išlaikyti tikrą ir gyvą viltį, ją puoselėti ir stiprinti, ypač ribinėmis gyvenimo akimirkomis.

4. VILTIES REIKŠMĖ IR JOS STIPRINIMAS ŽMOGAUS GYVENIMO IŠŠŪKIŲ ĮVEIKAI

4.1. Vilties reikšmė ir jos puoselėjimo strategijos

Viltis yra nepaprastai reikalinga, svarbi ir reikšminga žmogaus gyvenime. Ji svarbi kaip gyvybės šaltinis ištroškusiame žmogui:

- Viltis daro įtaką žmogaus fizinei sveikatai, didesniai pasitenkinimui gyvenimu, geresniam gyvenimo gerovės ir prasmės suvokimui.
- Vilties turėjimas ar neturėjimas yra svarbus psichinės sveikatos kriterijus.
- Viltyje gyvenantys žmonės lengvai užmezga bendrystės ryšius su kitais žmonėmis, domisi ne tik savo, bet ir kitų žmonių gyvenimu, tikslais, jiems patinka bendrauti, padėti kitiems, kurti geresnę dabartį ir ateitį.
- Viltis yra reikšminga ugdant asmens kognityvinius gebėjimus, nes lavina viltingą mąstymą, įgalina gyventi pilnavertį gyvenimą pagal Dievo dovanotą pašaukimą.
- Viltis suteikia pasitikėjimo savimi jausmą, siekiant tikslų ir sprendžiant problemas, kuria žmogaus savivertės ir savigarbos jausmą.
- Viltis pirmiausia yra mąstymo būdas. Anot C. R. Snyderio (Snyder, 2002), viltingas mąstymas yra aktyvus procesas, kurio išmokstama ir kuris yra lemia asmenybės tapsmą ir išgyvenimą.
- Viltis padeda įveikti stresą. Kuo didesnis vilties išgyvenimo lygis, tuo lengviau žmogus išgyvena stresinius įvykius, atranda sau tinkamus įveikos būdus. Pasak A. Katarskio ir A. Permino, viltis, veikdama kaip buferinė streso zona, palengvina streso įveiką.
- Viltis skatina elgesį, padedantį išlaikyti ar sustiprinti savosios vilties išgyvenimą.

Didesnis vilties patyrimo lygis gali padėti įveikti krizių metu patiriamą stresą, išsirinkti strategijas, kuriomis vadovaujantis, įmanoma įkvėpti ir palaikyti viltį. Kiekviena išskirta strategija apima atskirą vilties patyrimo sritį ir nurodo esminius jos komponentus, kuriais remiantis įmanomas vilties išgyvenimo padidėjimas ar palaikymas kitam asmeniui (žr. Herth, 1993):

1. Patirtimi pagrįsta strategija: kančia ir krizės priimanamos kaip neišvengiamos gyvenime;
2. Tarpusavio santykiais pagrįsta strategija: bendrystės su kitais žmonėmis jausmas;
3. Dvasingumu pagrįsta strategija: tikėjimas, kad situacija ar visas gyvenimas keisis į geresnį;
4. Racionaliu mąstymu pagrįsta strategija: tikslų numatymas, galimybių ieškojimas, kaip spręsti situaciją, gyvenimo balanso išlaikymas (Katarskis, 2013, 5-7 p.).

Dauguma vilties didinimo ir palaikymo strategijų perteikia mintį, kad viltis gali būti įkvėpta (Herth, 2005):

1. Skatinant rasti ryšį su savimi ir pasauliu;
2. Padedant išsikelti realius tikslus ir jų siekti;
3. Skatinant dvasingumą, suteikiant galimybę gyventi religingai;
4. Palaikant pozityvias asmenines savybes;
5. Skatinant teigiamus atsiminimus;
6. Naudojant kognityvines strategijas – skatinant pozityvų mąstymą;
7. Padedant išgryninti asmenines vertybes;
8. Suteikiant galimybę turėti ir naudoti viltį skatinančius daiktus (žmogui reikšmingas smulkmenas, knygas ar pan.).

Kaip matyti iš pateiktų strategijų aprašymų, bendravimas – vienas pagrindinių būdų, kuriais viltis gali būti įkvėpta. Šiuo aspektu ji reikėtų suprasti plačiąja prasme – kaip dviejų žmonių tarpusavio santykį (žr. Herth, 2005), (Katarskis, 2013, 13 p.).

Psichologai ir psichoterapeutai aktyviai ieško pagalbos būdų krizėse palūžusiems ir neviltyje gyvenantiems žmonėms, kuria vilties lavinimo programas, siūlo įvairius būdus ugdyti viltį, vykdo vilties sužadavimo ir išgyvenimo tyrimus. Pasak G. Gudaitės ir G. Rukšaitės, per pastaruosius du dešimtmečius vilties tyrimų psichoterapijoje yra gerokai padaugėję. JAV yra praktikuojama vilties terapija, kurios esmė – mokyti asmenį vilties nuostatos. Vilties ugdymo esmę sudaro gyvenimo tikslai, būdai, kaip tuos tikslus pasiekti, ir valios jėga, pastangos (Snyder, 1994). Dalis tyrėjų vilties terapiją vertina kritiškai todėl, kad atlikti tyrimai pasižymi tam tikru prieštaravimu ir kelia klausimus: ar galima išmokyti vilties? Vilties išgyvenimas turi įkvėpti žmogui motyvaciją ir kantrybę nugalėti sunkumus, matyti ateities perspektyvą. Tačiau pažadinti viltį žmoguje ir ją įgalinti veikti nėra paprasta (Gudaitė, kt., 2014, 222 – 223 p.). Pasak profesorės G. Gudaitės, pačiame vilties stiprinimo procese nėra vienintelio būdo. Vilties motyvą galima sieti su emociniais pokyčiais, kuriems būdingas gerokai didesnis (negu iki psichoterapijos) savojo emocinio pasaulio pripažinimas, kartu ir savojo subjektyvumo reabilitacija, ir vidinio pasaulio sklaidos įprasminimas. Jų nuomone, svarbus būdas vilčiai žadinti yra mokymasis, suteikiantis geresnę orientaciją išsiaiškinant tikslus ir užduotis. Svarbus yra vilties žadinimas, atskleidžiantis dar nepažintus savosios tapatybės bruožus, vilties ieškojimas ten, kur pasibaigia žmogaus asmeninės ribos ir atsiveria bendri žmogaus būties aspektai (Gudaitė, kt., 2014, 245 p.).

Pasak Katalikų misionierių ordino „Dievo žodžio draugijos“ nario ir psichoterapeuto M.H. Padovano, daugumai sunkių ribinių situacijų, krizių sprendimui reikalingas dvasinis matmuo ir dvasinis užmojis (Padovanis, 2020). Viltį suprantant kaip tikėjimą, daugelis psichologų pradėjo pripažinti teigiamą tikėjimo poveikį asmenybės raidai. Pasak JAV religijos sociologo Robert Wuthnow, religinei doktrinai būdingos funkcijos pasižymi tuo, kad paaiškindamos kančias, mirtis, įvairias krizines situacijas, žmogui teikia prieglobstį nuo chaoso, nuo tikrovės, kurioje nesimato

prasmės. Jos suteikia visuotinę orientyrų struktūrą, parodo asmens padėtį toje situacijoje, atskleidžia jam galutinį jo gyvenimo tikslą ir įgalina veikti vardan tikslo (Wuthnow, 1996, 26 p.). Krikščioniškos psichoterapijos tyrinėtojos J. Laurinavičiūtė ir A. Ambrulevičiūtė pristato kai kurių psichologų sampratas apie religijos įtaką. Pasak jų, E. Eriksonas teigia, kad religija padeda atsiskleisti asmeniui, jo doroviniam lygmeniui, skatina pasitikėjimą, stiprina viltį. G. W. Allportas tvirtina, kad asmuo siekia save prasmingai susieti su Aukštesne Būtimi ir skatina ieškoti tikėjimo. C. G. Jungas teigė, kad religija padeda žmogui pasiekti pilnatvę. V. E. Franklis pripažino, jog religija atveria žmogui gyvenimo prasmę, nes be Dievo žmogus jaučia egzistencinę tuštumą. Knygoje „Sielogyda“ V. Franklis atkreipia dėmesį, kad apie 20 procentų depresijų ir kitų neurozių sukelia beprasmybės jausmas, kurį jis vadina egzistenciniu vakuumu, todėl prasmės nėra be vilties, o vilties – be prasmės. (Franklis, 2021, 45 p.). Pasak J. Pikūno, humanistinės vertybės, aukšti moraliniai principai, gyvenimas pagal Kristaus skelbtas tiesas skatina žmogų imtis prasmingų darbų. Anot A. Paškaus, religija padeda žmogui pajusti transcendentinę tikrovę. Gyvenimo filosofiją, kuri suteikia individui prasmės, A. Paškus pavadino statmenine vertybe, o transcendenciją ir prasmę – vertikalia vertybe (Laurinavičiūtė, kt. 2011, 93–94 p.).

4.2. Vilties, kaip dvasinio atsparumo, stiprinimo galimybės

M. Padovanis teigia, kad tarp sveikos religijos ir sveikos psichologijos principų nėra prieštaravimų. Jos remia ir stiprina viena kitą. Pasak M. Padovano, Amerikos vyskupas F.J. Sheenas buvo pirmasis Katalikų Bažnyčios atstovų, pradėjusių vertinti abiejų sričių suderinamumą. Psichologija gali paaiškinti Kristaus mokymą, pagilinti bei išgryninti dvasinį asmens augimą, o Kristaus žinia gali motyvuoti ir sustiprinti gerą žmogaus elgesį. Evangelija suteikia žmogui aukštesnę gyvenimo prasmės matmenį ir žmogiškumą pranokstančią gyvenimo viziją. M. Padovanis teigia, kad daug metų dirbdamas psichologu ir skaitydamas Evangelijas, aptiko labai svarbų dalyką: Jėzus meistriškai yra įvaldęs psichologiją, nes labai gerai supranta žmogiškas situacijas. Jis moko žmones, gilindamasis į emocines ir dvasines plotmes, parodydamas, kad abi jos yra susijusios. Psichoterapeutas mąsto, kad galbūt dėl to kai kuriems psichologams nepavyksta padėti savo klientams, kad atskiria ir vengia dvasinio matmens. Dvasininkai taip pat turi pripažinti psichologinius gyvenimo aspektus. Jėzus sutaiko žmogiškąją ir dvasinę žmogaus puses, padeda vėl patirti vienovę, gydo žmogų. M. Padovanis atskleidžia teigiamą psichologijos ir religijos reikšmę bei funkcijas viltingam žmonių gyvenimui. Psichologija, kaip mokslas, – teigia jis, padeda geriau save suprasti, o religija nušviečia Dievo sąvoką. Psichologija paaiškina žmonių santykius, o religija pabrėžia žmonių ryšį su Dievu ir su artimu. Žmogus, nesuradęs ryšio su savimi, nemokės jo surasti nei su Dievu, nei su artimu. Kristaus mokymo esmė – mylėti Dievą ir savo artimą. Psichologija gali

padėti sušvelninti tikėjimo prieštaravimus, neurotiškumą, gyvenimo paviršutiniškumą, sustiprinti ir praturtinti religinį tikėjimą ir moralę, mokyti emocinės vienovės brandaus augimo, sveikos elgsenos, priimti savo gyvenimo tikrovę. Krikščionybė kalba apie atpirkimą, susitaikymą ir prisikėlimą, skatina žmogų pranokti save. Pasak M. Padovanio, išsprendus emocines problemas, asmuo gali auginti tikėjimą. Dievas veikia pasitelkdamas žmogiškas priemones, todėl padeda žmogui pamatyti ir įvertinti savo elgesį, pažinti gyvenimo prasmę. Viena svarbiausių psichologijos mokyklų M. Padovanis pristato V. Franklio logoterapiją, kuri padeda žmogui rasti prasmę savo gyvenime. Pasak V. Franklio, supratimas apie gyvenimą ir kančią priklauso nuo to, kokią prasmę žmogus į tai įdeda. Jėzus suteikia prasmės kentėti ir mirti, prasmės žmogaus gyvenimui (Padovani M., 2020, 37 – 42 p.). „Tie, kurie patiki savo kančią Dievui, išvaduoja save iš apmaudo ir kaltės jausmo, neslopindami savo kančios, bet..., paklodami ją Dievui po kojomis“, – teigia Raymond L. Lloyd Richmond (Richmond, 2017, 167 p.).

Pasak profesoriaus A. Ramono, išganinga kančia yra ta, kuri kyla iš savojo ribotumo, negalios pajutimo, kuri slegia, bet kartu padeda žmogui išlaikyti savigarbą, nes leidžia suvokti giliausias būties paslaptis, atsiverti Dievui ir kitiems, tapti gėrio ir supratingumo šaltiniu. „Krikščionybė ir apskritai tikėjimas Dievu kančią palengvina. Anot apaštalo Pauliaus, mes žinome, kad visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina. Ir ne tik ji, bet ir mes patys, kurie turime dvasios pradmenis, ir mes dejuojame, laukdami įvaikinimo ir mūsų kūno atpirkimo (Rom 8, 22 – 3). Dievas ne mirties autorius, o gyvenimo. Jėzus Kristus nepašalina kančios iš žmogaus egzistencijos, bet pavertė ją veiklia jėga. Jėzaus Kristaus laikysena kenčiant, prasmingas tylėjimas ir žodžiai, sakomi priėmus kryptį, skaudi gėda šalia kilniosios garbės, šventas sąmoningumas ir atsižadėjimas, besąlygiškas paklusnumas, savanoriškas atsižadėjimas, sąmoningas kančios priėmimas guodžia žmoniją ir stiprina“ (Ramonas, 2008, 7 p.). Profesorius A. Ramonas cituoja F. Dostojevskį, kuris tikėjo, kad be Dievo viskas yra niekis, niekas neturi prasmės, viskam pabaiga. Dievo reikia nepaisant to, tikima juo ar ne. Dievo neigimas lemia nihilizmo pasirinkimą“ (Ramonas, 2008, 8 p.).

Pasak austrų filosofo Liudvigo Vitgenšteino, „tikėti Dievą – tai reiškia matyti, kad gyvenimas turi prasmę“. Pasak jo, prasmė yra tikėjime, nes žmogus egzistuoja tam tikrame pasitikėjimo santykiyje su Anapusybe, per kurią „nutiesiamas tiltas“ ir į kitą asmenį (Kanišauskas S. 2019, 134 p.).

Popiežius Pranciškus pateikia svarbių dvasinių nuorodų ir kryptių, kaip ugdyti viltį. Kiekvieną žmogų, kiekvieną tikintįjį jis ragina ir įkvepia vilties:

- Mąstyk, visada vilkis, visada turėk vilties.
- Nepasiduok nakčiai: priešas, kurį reikia įveikti, yra žmogaus viduje, o tikėjimas ir viltis eina drauge pirmyn.

- Niekuomet negalvok, kad kova, kurią kovoji čia, yra bevertė. Gyvenimas nesibaigs žlugimu. Dievas nenuvilia: jei jis įdiegė viltį į mūsų širdis, jis nenori mūsų širdžių sugniuždyti nuolatiniais nusivylimais.
- Kad ir kur būtum, statyk! Jei esi parpuolęs ant žemės – kelkis! Nelik parpuolęs, kelkis, leisk, kad tau kiti padėtų atsistoti. Jei sėdi, leiskis į kelionę! Jei tave paralyžiuoja nuobodulys, nuvyk jį gerais darbais. Jei jautiesi tuščias ar demoralizuotas, pakviesk, kad Šventoji Dvasia iš naujo užpildytų tavo tuštumą.
- Darbuokis dėl taikos tarp žmonių ir nesiklausyk balso tų, kurie skleidžia neapykantą ir susiskaldymą. Žmonės yra sukurti gyventi drauge.
- Priešybėse būk kantrus: kiekviename žmoguje glūdi tiesos dalis.
- Mylėk žmones. Gerbk kiekvieno kelionę, kad ir kokia ji būtų, tiesi ar vingiuota, nes kiekvienas turi savo istoriją papasakoti.
- Gink ir apsaugok Jėzaus mums perduotą šviesą, spindinčią tamsoje. Ši vienintelė šviesa yra tau gyvenime patikėtas didžiausias lobis.
- O visų pirma svajok! Nebijok svajoti. Svajok! Svajok apie pasaulį, kuris dar neregimas, bet tikrai bus įgyvendintas. Viltis veda mus tikėti, kad egzistuoja kūrinija, besiplėtojanti iki galutinio išsipildymo, kai Dievas bus viskas viskame.
- Būk atsakingas už šį pasaulį ir už kiekvieno žmogaus gyvybę.
- Kasdien prašyk Dievo drąsos dovanos. Atmink, kad Jėzus dėl mūsų nugalėjo baimę. Visuomet turėk drąsos tikėti.
- Visuomet tai prisimink: nesi viršesnis nė už vieną. Net jei būtum paskutinis, kuris tiki tiesa, nesišalink dėl to žmonių draugijos. Net jei turėtum gyventi tyloje kaip atsiskyrėlis, nešiokis širdyje kiekvieno kūrinio kančią.
- Esi krikščionis; maldoje viską atiduok Dievui.
- Puoselėk idealus. Gyvenk dėl to, kas viršija žmogų. Jei dėl šių idealų vieną dieną turėtum apmokėti didžiulę sąskaitą, nesiliauk nešiojęs juos savo širdyje. Ištikimybė viską pasiekia.
- Jei padarai klaidą, vėl atsitiesk: nėra nieko žmogiškesnio nei klysti. Nepakliūk į savo klaidų spąstus. Jei ateityje ir vėl suklysi, nebijok, atsitiesk! Nuolankume yra naujo pasaulio sėkla.
- Bendrauk su žmonėmis, kurie išlaikė savo širdis panašias į vaiko širdį.
- Mokykis iš to, kas nuostabu, puoselėk nuostabą. Gyvenk, mylėk, svajok, tikėk. Ir Dievo malonės dėka niekuomet nenusivilk (Popiežius Pranciškus, 2017, 5 – 6 p.).

Šiomis nuorodomis Popiežius Pranciškus kalba apie kasdieninį dvasinį gyvenimą, kuriame gyva viltis. Gyventi viltimi reikalingos pastangos ir valia. Pasak T. Mertono, jei nori gyventi dvasinį gyvenimą, privalai savo gyvenimą suvienyti. Arba visas gyvenimas yra dvasinis, arba jis iš

viso toks nėra (Mertonas, 2003, 51 p.). „O gyvenimas kaip visuma yra santykis su tuo, kuris yra gyvenimo versmė. Jei mus sieja santykis su tuo, kuris nemiršta, kuris pats yra gyvenimas ir meilė, tada esame gyvi. Tada gyvename“, – teigia popiežius Benediktas XVI (Popiežius Benediktas XVI, 2008, 34 p.). Jis siūlo maldą, veiklumą bei įvairiausias iniciatyvas, paskutinį teismą bei kančią kaip vilties lavinimo vietas, kuriose žmogus gali sustiprinti ir praktikuoti krikščioniškąją viltį.

Popiežius Pranciškus perspėja, kad ir viltis turi priešų. Jis teigia, kad viltis nėra būdinga žmonėms prikimštu pilvu, nes jie nebenori nieko daugiau trokšti, praranda gyvenimo uolumą. Blogiausia kliūtis vilčiai yra turėti tuščią sielą. Pagundą prarasti viltį gali patirti ir einantys krikščioniško gyvenimo keliu. Ši būseną vadinama akedija, kuri griauja gyvenimą iš vidaus. Su ja reikia kovoti ir saugoti širdį nuo nelaimingumo pagundų, kurios kyla ne iš Dievo. Gelbėja vilties malda, kuri leidžia pažvelgti į perspektyvą, į vilties horizontą, būti kartu su Dievu. Pasak popiežiaus, viltis yra dorybė, kuri gyvenime absoliučiai būtina (Popiežius Pranciškus, 2017, p. 6 – 7).

Žmonija vargsta, nes pasaulis, kurį valdo visuomenė, neturinti tikėjimo, neturi jokios vilties. Pasak Moltmanno, bažnyčios kaip bendruomenės ir kaip individų, misija yra priimti vilties iššūkį ir skelbti Dievo karalystę, sugrąžinti religiją ir tikėjimą į teisėtus namus visuomenėje, grąžinti viltį tiems, kurie gyvena palūžę neviltyje. Teologas siūlo žengti bent vieną žingsnį ir pasėti vilties sėklą žmonėms, kuriems jos reikia (Theology of Hope, 1967). Jėzus yra pasakęs: „Eikite ir skelbkite, jog prisiartino dangaus karalystė. Gydykite ligonius, prikelkite mirusius, apvalykite raupsuotus, išvarinėkite demonus. Dovanai gavote, dovanai ir duokite!“ (Mt 10,7 – 8). Dievo dovanojama viltis yra užkrečiama, todėl ji gali skliti pasaulyje ir prikelti gyvenimui kiekvieną jos ištroškusį žmogų.

„Viltis yra tarsi švyturys, šviečiantis naktį, kai mums būna ypatingai sunku, kai viliamės to, ko neregime. O jei neregime ir neturime vilties, tai naktį pasilieiname tamsoje. O tuo tarpu viltis mums šviečia, kad galėsime kažkada pasiekti tai ko viliamės, bet ko dar neregime“. Tad viltis mus duota kaip inkaras, kuris išgelbėja laivą audringoje jūroje. Kaip švyturys, kuris parodo kur yra sekluma, kuris parodo kur yra krantas, „neregėtoji žemė“. (Salij, 1996, 133p.).

Apibendrinant vilties reikšmę ir jos stiprinimą žmogaus gyvenimo iššūkių įveikai, galima teigti, kad gyventi viltingai reikalingos asmens pastangos, valia ir vilties šaltinio pasirinkimas. Taip pat galima dar kartą akcentuoti, kad ne tik teorinė, bet ir tyrimo analizė parodė vilties bei jos kismo krypties svarbą įveikiant ribines situacijas.

IŠVADOS

1. Ribinės situacijos žmogaus gyvenime yra neišvengiamos ir skaudžios, todėl kiekvienam individui tenka jas patirti ir išgyventi asmeniškai. Jų metu vyksta asmens brandos procesas, keičiasi individų požiūris į tikėjimą, gyvenimo prasmę, tikslą. Asmens laikysena ribinėse situacijose priklauso nuo krizės įveikos krypties: su viltimi arba be jos. Asmenys su viltimi atlaiko gyvenimo krizes, be vilties – dažniausiai palūžta, susergera įvairiomis ligomis, pasiduoda gyvenimo beprasmybei.
2. Viltį, kaip asmens keitimosi procesą ir tikėjimą, patvirtina filosofijos, psichologijos ir teologijos mokslai. Viltis dažniausiai, o ypač ribinėse situacijose, suvokiama kaip tikėjimas: religine prasme, kai asmuo pasitiki Dievu, ir ne religine prasme, kai žmogus tiki savimi, kuo nors kitu ar kažkuo kitu. Tai patvirtina teorinė darbo medžiaga ir atliktas darbo tyrimas.
3. Empirinis tyrimas patvirtino, kad vilties samprata ribinėse situacijose reikšmingai kinta. Iki ribinės situacijos ji suvokiama kaip paprastas, lengvas noras, troškimas, galimybė, svajonė arba apie ją išvis nemąstoma. Patyrus stiprią gyvenimo krizę, išgyvenus ribinę situaciją, (pavyzdžiui; mirtį, netektį ar kitas nelaimes), vilties samprata keičiasi, gilėja jos esmės suvokimas. Tyrimas leidžia teigti, kad ribinė situacija neretai inicijuoja vilties genezę ir kreipia ją pozityvia kryptimi. Tačiau analizė taip pat rodo, kad esant nebrandžiam religingumui galimas ir radikaliai priešingas kismas – į neviltį. Darytina prielaida, kad asmens religinė branda tiesiogiai lemia tiek teologinę, tiek psichologinę ribinę situaciją išgyvenančio asmens vilties sampratą ir jos kismo kryptį.
4. Viltis yra labai svarbi ir reikšminga asmens gyvenimui, jai būdinga tolimoji ir artimoji perspektyvos. Pirmoji labiau orientuota į transcendenciją bei antgamtinį gyvenimą, antroji – į šiapusybę – gyvenimo realybės išgyvenimą bei įprasminimą. Nors jų bruožai iš dalies gali skirtis, tačiau, remiantis tiek teorinio, tiek empirinio tyrimo duomenimis, galima teigti, jog abiem atvejais viltis yra svarbus ribinių situacijų įveikos veiksnys.
5. Gyventi viltimi reikalingos asmens pastangos ir valia. Psichologijos mokslas siūlo įvairias vilties stiprinimo, didinimo ir palaikymo strategijas, kuria pagalbos centrus, tačiau psichologinė pagalba dažnai stokoja transcendentinio matmens, būtino holistiškai suvokiant asmenį krikščioniškosios antropologijos požiūriu. Vilties, kaip dvasinio atsparumo, stiprinimo ir lavinimo galimybes siūlo krikščioniškoji dvasinė pagalba. Kasdieninio dvasinio gyvenimo, tikėjimo gilinimas, malda, kitos dvasinės veiklos iniciatyvos, gali tapti vilties lavinimu ir sustiprinti krikščioniškąją viltį. Krikščioniškoji dvasingumo teologija bei popiežių mokymas pateikia tikintiesiems svarbias dvasines nuorodas ir kryptis kaip ugdytis pasitikėjimą Dievu ir patikimą viltį.

LITERATŪRA

1. Andrijauskas A. 2006. Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaardo filosofijoje. Egzistencijos paradoksai. Kierkegaardo filosofinės interpretacijos. Vilnius: Versus aureus.
2. Akvinietis T. 2009. Summa Theologiae. Logos, Nr. 59, 92-98 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 18 d.]. Prieiga per Internetą: http://www.litlogos.eu/L59/logos59_092_098_akvinietis.pdf
3. Aleknevičienė J., Pocienė A., Šupa M. 2020. Kaip parašyti mokslinį rašto darbą? Mokomoji priemonė Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto kriminologijos ir sociologijos studentams. Vilnius: Vilniaus universitetas. [žiūrėta 2022 m. sausio 18 d.]. Prieiga per Internetą: https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Kaip_parasyti_moksline_darba_2020_EL.pdf
4. Anilionytė L. 2000. Žmogus - kenčianti būtybė. Keletas kentėjimo problemos receptų Vakarų filosofijoje. Logos, Nr. 23, 89-100 p. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per Internetą: <file:///C:/Users/Dell/Desktop/Magistro/Kan%C4%8Dia%20kaip%20lkimas.pdf>
5. Asakavičiūtė V. 2016. Egzistencinio tikėjimo slėpinys Kierkegaard'o filosofijoje. Logos, Nr. 87, 29- 34 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 16 d.]. Prieiga per Internetą: http://litlogos.eu/L87/Logos_87_029_034_Asakaviciute.pdf
6. Anzenbacher A. 1992. Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis.
7. Aukštuolytė N. 2016. Filosofija: vadovėlis. Vilnius : Registrų centras.
8. Augustinas A. 2019. Išpažinimai. Vilnius: Hubris.
9. Balčius Jonas. 2008. Filosofija kaip pasaulėžiūra ir etika Antano Maceinos ir Juozo Girniaus veikaluose. Logos, Nr.57, 36 - 43p. [žiūrėta 2022 m. vasario 14 d.]. Prieiga per Internetą: http://www.litlogos.eu/L57/logos57_036_043_balcius.pdf
10. Batuchina A. 2015. Vaikų migravimo fenomenologinis tyrimas. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas. [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per Internetą: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/14481306.pdf>
11. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. 2008. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija.
12. Benediktas XVI. 2009. Žinia 2009 m. Pasaulinės jaunimo dienos proga. Bažnyčios žinios, Nr.5, 2-6 p. [žiūrėta 2021m. spalio d.]. Prieiga per Internetą: https://www.baznycioszinios.lt/site/files/file/pdf/bzinios_2009-05.pdf
13. Birch R. 2020. Discerning Hope: Intra-Actions of a Philosophy for Children Workshop and the Eco-Socially Just Potential of Practicing Hope. Journal of Philosophy of Education Special Issue - Climate Crises: Education, Environment, Sustainability, Vol.54, No. 4, 976-987 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 17 d.]. Prieiga per Internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-9752.12484>

14. Būtaitė E. 2005. Viltis- laisvės ženklas. Hermeneutinės fenomenologijos įnašas. Soter. Nr. 15, 191-201 p. [žiūrėta 2021 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per Internetą:
file:///C:/Users/Dell/Desktop/Magistro/Viltis%20-
0laisv%C4%97s%20%C5%BEnklas%20(1).pdf
15. Bennett O. 2011. The manufacture of hope: religion, eschatology and the culture of optimism. International Journal of Cultural Policy. Vol. 17. Issue 2, 115-130 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 29 d.]. Prieiga per Internetą:
<https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5026/ehost/detail/detail?vid=12&sid=89eaf388-820f-45a2-a70d-1d81ae293291%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWZwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=59529694&db=asn>
16. Chesterton G. 2014. Šventasis Pranciškus iš Asyžiaus. Vilnius: Aštuntoji diena.
17. Claudia Bloser C. 2017. Hope. In The Stanford Encyclopedia of Philosophy. [žiūrėta 2022 m. vasario 20 d.]. Prieiga per Internetą: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/hope/>
18. Compton W. C. 2005. Introduction to Positive Psychology. Australia ; Belmont, CA: Thomson/Wadsworth. [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.]. Prieiga per Internetą:
https://openlibrary.org/works/OL8345799W/An_introduction_to_positive_psychology
19. Dalla Costa C. 2018. Maurice Zundel. Šiuolaikinis mistikas. Vilnius: „Magnificat leidiniai“.
20. Frankl V. E. 2021. Sielogyda. Vilnius: Vaga.
21. Frankl V. E. 2008. Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
22. Frankl V. E. 2020. Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
23. Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija. 1974. Kierkegoras S. Arba – arba. Estetiškumo ir etiškumo harmonija asmenybės vystymesi. Vilnius: Mintis.
24. Frumkin H. 2022. Hope, Health, and the Climate Crisis. The Journal of Climate Change and Health . Vol.5, No.2, 1-7 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 29 d.]. Prieiga per Internetą:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2667278222000049>
25. Gailienė D. 2020. Psichologė prof. Danutė Gailienė: kokias žmogaus ir visuomenės galias pažadina krizės? [žiūrėta 2022 m. vasario 24 d.]. Prieiga per Internetą:
<https://psichika.eu/blog/psichologe-prof-danute-gailiene-kokias-zmogaus-ir-visuomenes-galias-pazadina-krizes/>
26. Gaižauskienė I., Valavičienė N. 2016. Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
27. Girnius J. 1991. Raštai. T.1. Vilnius: Mintis.
28. Grun A. 2014. Pasitikėk savo jėgomis. Kaip įveikti krizes. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

29. Gudaitė G., Rukšaitė G. 2014. Vilties sužadėjimas: psichoterapinio proceso vaizdiniai ir subjektyvių išgyvenimų analizė. Psichoterapijos veiksmingumas: terapiniai veiksniai ir subjektyviai išgyvenami pokyčiai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. [žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.vu.lt/site_files/LD/Psichoterapijos_veiksmingumas.pdf
30. Hope. 2017. In The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2017 Edition). [žiūrėta 2022 m. kovo 12 d.]. Prieiga per Internetą: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/hope/>
31. Hogan, M. J. 2005. The way of the positive psychologist. Review of William C. Compton "Introduction to positive psychology". Psychcritiques – Contemporary Psychology: APA Review of Books, No 55. [žiūrėta 2022 m. kovo 23 d.]. Prieiga per Internetą:
<https://michaelhoganpsychology.files.wordpress.com/2015/08/the-way-of-the-positive-psychologist.pdf>
32. Yalom I. D. 2008. Žiūrėti į saulę. Kaip įveikti mirties baimę. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
33. Jaspers Karl. 1998. Filosofijos įvadas. Vilnius: Pradai.
34. Jurgaitis Nedas. 2015. Krizės konceptas lietuvių ir vokiečių kalbose. Daktaro disertacija Humanitariniai mokslai, filologija (04H). Šiauliai, 196 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 21 d.]. Prieiga per Internetą: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/15100311.pdf>
35. Kanišauskas S. 2019. Mokslas, religija ir religinis jausmas. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. [žiūrėta 2022 m. balandžio 11.]. Prieiga per Internetą:
file:///C:/Users/Dell/Desktop/Magistro/S.Kanisauskas_Mokslas,%20religija%20ir%20religinis%20jausmas_web.pdf
36. K. Kardelis. 2002. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, 1-143 p. Kaunas. [žiūrėta 2022 m. balandžio 11.]. Prieiga per Internetą:
<http://www.scribd.com/doc/37948910/K-Kardelis-Mokslini%C5%B3-tyrim%C5%B3-metodologija-ir-metodai>
37. Kardinolas Ratzinger J. 2006. Tikėjimas tarp proto ir jausmo. Bažnyčios žinios, Nr.8, 20-26 p. [žiūrėta 2022 m. vasario 24 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.baznycioszinios.lt/rinktiniai/bzinios_2006-08_p20-26.pdf
38. Katarskis A., Perminas A. 2013. Vilties didinimo ir palaikymo intervencijos efektyvumo įvertinimas slaugytojų grupėje. Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva. Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris, Nr.13, 9–29 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 26 d.]. Prieiga per Internetą:
<https://pdfs.semanticscholar.org/f97b/dd39a77d662578e4cac1193e3a427a335324.pdf>

39. Kast V. 2006. Gyvenimo krizės tampa gyvenimo galimybėmis. Kaip aktyviai panaudoti kritinės gyvenimo situacijas. Vilkaviškis: Vilkaviškio vyskupijos leidykla.
40. Kierkegaard S. 2002. Baimė ir drebėjimas. Vilnius: Aidai.
41. Kierkegaard S. 1997. Liga mirčiai. Vilnius: Aidai.
42. Kheriaty A., Cihak J. 2017. Depresija. Atsiradimo priežastys, gydymas ir dvasinė pagalba. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
43. Kočiūnas R. 1996. Egzistencinė psichologija ir terapija: žvilgsnis į žmogiškosios būties dilemas. Psichologija, Nr. 15, 5-25 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 9 d.]. Prieiga per Internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/issue/view/535>
44. Kočiūnas R. 2012. Psichologija ir psichoterapija: paini partnerystė. LPK 2012 leidinys. Klaipėda: Lietuvos psichologų sąjunga, Klaipėdos universitetas. [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.]. Prieiga per Internetą: <http://www.psichologusajunga.lt/lps/admin/spaw2/uploads/files/LPK%202012%20leidinys.pdf>
45. Kratavičiūtė S. 2013. Viltis pagal teologinio esencializmo ir socialinio konstruktyvizmo paradigmas: nuteistųjų vilties patirtys krikščioniškojo atsivertimo kontekste. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, Nr. 11, p.195- 212. [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.]. Prieiga per Internetą: <file:///C:/Users/Dell/Desktop/Psichologija%20magistro/Viltis%20psichologija.pdf>
46. Kuzmickas B. 2012. Filosofijos istorijos apybraižos. Teorinis sintetinis mokslo darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 131-150 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 24 d.]. Prieiga per Internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16838/9789955194064.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
47. Kuzmickas B. 2006. Tikėjimas kaip egzistencija: S. Kierkegaardas ir G. Marcelis. Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofinės interpretacijos. Sudarytojas A. Andrijauskas. Vilnius: Versus aureus. Serija: Neklasikinė filosofija.
48. Kübler-Ross E. 2008 . Apie mirtį ir mirimą. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
49. Lapė J., Navikas G. 2003. Psichologijos įvadas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.]. Prieiga per Internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15453/lape.pdf?sequence=1>
50. Laurinavičiūtė J., Akvilė Ambrulevičiūtė A. 2011. Vyresniojo amžiaus moksleivių religingumo ypatumai ir jų ryšys su nerimastingumu. Soter, Nr. 33(61), 93-109 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 25 d.]. Prieiga per Internetą: <https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2011/02/224.pdf>
51. Liobikienė T. N. 2016. Krizių intervencija socialinio darbo praktikoje. Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus.

52. Luo, Siria Xiyueyao, van Horen, Femke and authors. 2020. What we talk about when we talk about hope: A prototype analysis. *Emotion*, Jul 02. [žiūrėta 2021 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per Internetą: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5026/ehost/detail/detail?vid=5&sid=a577c466-dc7f-4c6c-b9e7-8a143ed293c2%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=2020-47018-001&db=pdh>
53. Maceina Antanas. 1997. *Jobo drama*. Vilnius: Vyturys.
54. Maceina A. 1998. *Mintys, apmąstymai*. Vilnius: Eugrimas.
55. Mačiulis J. 2018. Irvino Davido Yalomo kūrybos pasaulėžiūrinė reikšmė. *Ateizmas ir ateistai*, 04.24d. [žiūrėta 2022 m. vasario 5 d.]. Prieiga per Internetą: <http://ateizmasirateistai.lt/irvino-davido-yalomo-kurybos-pasauleziurine-reiksme/>
56. Mertonas T. 2003. *Mintys vienuoje*. Vilnius: leidykla „Katalikų pasaulis“.
57. Mickūnas A., Stewart D. 1994. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.
58. Minelga G., Drungilienė D. 2021. Pacientų, sergančių nepagydomomis ligomis vilties lygio tyrimas. XXI-oji nacionalinė mokslinė konferencija „Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būitį Vydūno keliu“. Konferencijos pranešimų medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
59. Mi Jin Doe. 2019. *Conceptual Foreknowings: An Integrative Review of Hope*. Sage, December 3, 55 – 64p. [žiūrėta 2022 m. vasario 5 d.]. Prieiga per Internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0894318419881805>
60. Moltmann J. 1967. *Theology of hope*. New York: Hrper & Rok, Publishers.
61. Biblija, arba Šventasis raštas. 2009. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
62. Naujasis testamentas. 1989. Salzburg: Lietuvos Vyskupų Konferencija.
63. Neverauskas J. 2018. Žmogaus vertės nereikia nei įrodinėti, nei kuo nors pagrįsti. [žiūrėta 2022 m. vasario 24 d.]. Prieiga per Internetą: <https://psichika.eu/blog/julius-neverauskas-zmogaus-vertes-nereikia-nei-irodineti-nei-kuo-nors-pagristi/> paskelbta 2018-05-07
64. Padovani Martin H. 2020. *Sužeisti jausmai*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
65. Paškus A. 2002. *Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla.
66. Polukordienė K.O. 2003. *Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Pagrindinės žinios apie krizių ir savižudybių prevenciją/praktinis vadovas*. Vilnius: Heksagrama. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga per Internetą: <http://artimiems.lt/wp-content/uploads/2014/11/Psichologines-krizes-ir-ju-iveikimas.pdf>
67. Polukordienė K.O. 2008. *Krizių intervencija*. Laurinaitis E., Milašiūnas R. *Psichoterapija*. Knyga profesionalams ir smalsiems. Vilnius: Vaistų žinios.

68. Popiežius Benediktas XVI. 2008. Enciklika *Spe salvi*. Apie krikščioniškąją viltį. Kaunas: katalikų interneto tarnyba.
69. Popiežius Pranciškus. 2018. Džiaukitės viltyje. Trečiadienio katechezės apie viltį. Kaunas: Artuma.
70. Popiežius Pranciškus. 2017. Ugdyti vilčiai. Bažnyčios žinios, Nr. 11, 5-6 p. [žiūrėta 2022 m. vasario 8 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.baznycioszinios.lt/site/files/file/pdf/bzinios_2017-11.pdf
71. Popiežius Pranciškus. 2017. Vilties priešai. Bažnyčios žinios Nr. 11, 5-6 p. [žiūrėta 2022 m. vasario 8 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.baznycioszinios.lt/site/files/file/pdf/bzinios_2017-11.pdf
72. Popiežiai apie viltį: nuolankiausia, bet stipriausia dorybė. 2020. [žiūrėta 2022 m. vasario 19 d.]. Prieiga per Internetą: <https://www.vaticannews.va/lt/baznycia/news/2020-05/popieziai-apie-vilti-nuolankiausia-bet-stipriausia-dorybe.html>
73. Plužek Z. 1996. Pastoracinė psichologija. Vilnius: Amžius. [žiūrėta 2022 m. vasario 06 d.]. Prieiga per Internetą: [file:///C:/Users/Dell/Downloads/2192-4680-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dell/Downloads/2192-4680-1-SM%20(1).pdf)
74. Pranciškus - Ksaveras Cazali. 2009. Absurdas ir viltis egzistencializmo filosofijoje. Logos, Nr. 61, 43- 53p. [žiūrėta 2022 m. kovo 15 d.]. Prieiga per Internetą:
:/Users/Dell/Desktop/Magistro/Logos_61_043_053_Cazali%20apie%20viltį.pdf
75. Ramonas A. 2016. Krikščioniškoji eschatologija. Doktrina apie mirtį ir paskutiniuosius dalykus. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
76. Ramonas A. 2008. Kryžiaus teologija: J. Moltmannas , H.U. von Balthazaras. Logos, Nr. 55, 6- 11 p. [žiūrėta 2022 m. balandžio 03 d.]. Prieiga per Internetą:
http://www.litlogos.eu/L55/logos55_06_11_psl.pdf
77. Ramonas A. 2008. Kryžiaus teologija: J. Moltmannas , H.U. von Balthazaras. Logos, Nr. 56, 6- 13 p. [žiūrėta 2022 m. balandžio 03 d.]. Prieiga per Internetą:
http://www.litlogos.eu/L56/logos56_006_013psl.pdf
78. Ratzinger J. 2005. Kas iš tikrųjų yra teologija? Bažnyčios žinios, Nr.13-14, p. 21-23. [žiūrėta 2022 m. kovo 26 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.baznycioszinios.lt/rinkiniai/bzinios_2005-13-14_p21-23.pdf
79. Ratzinger J. 2005. Tikėjimas ir teologija. Bažnyčios žinios, Nr.13-14, 23p. [žiūrėta 2022 m. kovo 26 d.]. Prieiga per Internetą: https://www.baznycioszinios.lt/rinkiniai/bzinios_2005-13-14_p21-23.pdf
80. Ratzinger J. 2006. Tikėjimas tarp proto ir jausmo. Bažnyčios žinios, Nr.8, 20-26 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 20 d.]. Prieiga per Internetą:
https://www.baznycioszinios.lt/rinkiniai/bzinios_2006-08_p20-26.pdf

81. Religijotyros žodynas. 1991. Vilnius: Mintis.
82. Repšys J. 2015. Žmogaus koncepcija K. Jasperso filosofijoje. Problemos, Nr. 2, 55-71 p. [žiūrėta 2022 m. sausio 24 d.]. Prieiga per Internetą: [file:///C:/Users/Dell/Downloads/5490-Article%20Text-4161-1-10-20150404%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Dell/Downloads/5490-Article%20Text-4161-1-10-20150404%20(2).pdf)
83. Richmond R.L. 2017. Sielos gydymas. Vilnius: UAB Katalikų pasaulio leidiniai.
84. Rubšys A.L. 1976. Vilties teologija: eschatologinė dievo karalystė. Aidai, Nr. 9, 402-415 p. [žiūrėta 2022 m. balandžio 08 d.]. Prieiga per Internetą: https://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=161%3A9-lapkritis&id=1896%3Afi&option=com_content&Itemid=186
85. Rupšienė L. 2007. Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas. [žiūrėta 2022 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per Internetą: https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija
86. Salij J. 1996. Pokalbiai su šventuoju Augustinu. Vilnius: Logos.
87. Snyder C.R. 2002. Hope Theory: Rainbows in the Mind Author(s). Psychological Inquiry, Vol. 13, No. 4 (2002), p. 249-275 Published by: Taylor & Francis. [žiūrėta 2022 m. kovo 22 d.]. Prieiga per Internetą: https://www.hope.ms.gov/sites/mccj/files/Hope%20training%20January%202021/read_Rainbows%20In%20The%20Mind.pdf
88. Trimakas K.A. 1998. Tikint bręsti. II. Egzistencinio apsisprendimo psichologija. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla.
89. Theology of Hope - On the Ground and the Implications of a Christian Eschatology. 1967. Translated by James Leitch. New York, NY: Harper & Row. [žiūrėta 2022 m. balandžio 03 d.]. Prieiga per Internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/004057366802500312>
90. Tidikis R. 2003. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas. [žiūrėta 2022 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per Internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15459/Tidikis_tyrimu_metodologija.pdf?sequence=1&isAllowed=y
91. Uher Jana. 2021. Integrative Psychological & Behavioral Science. 2021, Vol. 55, 212-224 p. [žiūrėta 2022 m. kovo 14 d.]. Prieiga per Internetą: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:5030/ehost/detail/detail?vid=5&sid=ffef47a8-af3f-4bff-9580-eef5068ea3d3%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtOGl2ZQ%3d%3d#AN=148041178&db=asn>

92. Vabalaitė Rūta Marija. 2019. Tikrosios savasties paieškos Karlo Jasperso filosofijoje. Logos, Nr. 100, 68-75 p. [žiūrėta 2022 m. balandžio 1 d.]. Prieiga per Internetą: http://www.litlogos.eu/L100/Logos_100_068_075_Vabalaite.pdf
93. Vilties teologija. Visuotinė lietuvių enciklopedija. [žiūrėta 2022 m. balandžio 03 d.]. Prieiga per Internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/vilties-teologija/>
94. Waterworth Jayne M. 2004. A Philosophical analysis of Hope. New York: Palgrave Macmillan . [žiūrėta 2022 m. sausio 10 d.]. Prieiga per Internetą: <https://ezproxy.biblioteka.ku.lt:4394/content/pdf/bfm%3A978-0-230-50602-2%2F1.pdf>
95. Wuthnow R. 1996. Šventybės atgavimas. Religija šiuolaikinėje visuomenėje. Vilnius: Aidai.
96. Žydžiūnaitė V. 2011. Baigiamojo darbo rengimo metodologija. Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.
97. Židžiūnaitė Vilma, Simona Jonušaitė. 2007. Fenomenografija - kokybinės diagnostikos metodas: metodologinis pagrindimas. Pedagogika, 85, 76-80 p. [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per Internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367157635708/J.04~2007~1367157635708.pdf>

SANTRAUKA

Kerpytė A. Vilties samprata ir jos kismas ribinėse situacijose. Dvasinio konsultavimo ir asistavimo studijų programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovė doc. V. Juškienė, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2022. – 75 p.

Raktiniai žodžiai: viltis, tikėjimas, vilties kismas, ribinė situacija.

Šiame darbe analizuojama vilties samprata ir jos kismas ribinėse žmogaus gyvenimo situacijose. Vilties samprata nagrinėjama trimis aspektais: filosofiniu, psichologiniu ir teologiniu. Pristatoma vilties teorijos ir vilties teologijos bruožai, vilties kaip dvasinio atsparumo stiprinimo galimybės. Analizuojama ribinės situacijos samprata, jos požymiai, žmogaus elgsena, būsenos, išgyvenimai jų metu, susidūrimas su mirtimi, netektimis ir kitokiais skaudžiais gyvenimo įvykiais, vilties poreikis, jos reikšmė. Nustatyta, kad ribinių situacijų metu vyksta asmens brandos procesas, keičiasi individų požiūris į tikėjimą, gyvenimo prasmę, tikslą. Asmens laikysena ribinėse situacijose priklauso nuo krizės įveikos krypties: su viltimi arba be jos. Darbe aprašomas vilties kismo tyrimas ir gauti rezultatai patvirtina, kad viltis ribinių situacijų metu daugumai žmonių, bet ne visiems, kinta ir pagilina asmens supratimą apie tikrą ir patikimą viltį, priartina prie krikščioniškos vilties šaltinio. Vilties sampratos ir jos kismo teorinės ir tyrimo analizės galutinė išvada – viltis yra tikėjimas: religine prasme, kai asmuo pasitiki Dievu, ir ne religine prasme, kai žmogus tiki savimi ar kažkuo kitu. Vilčiai būdinga tolimoji ir artimoji perspektyvos. Pirmoji labiau orientuota į transcendenciją bei antgamtinį gyvenimą, antroji – į šiapusybę, gyvenimo realybės išgyvenimą bei įprasminimą. Nors jų bruožai gali iš dalies skirtis, tačiau galima teigti, jog abiem atvejais viltis yra svarbus ribinių situacijų įveikos veiksnys. Viltį, kaip asmens keitimosi procesą ir tikėjimą, patvirtina filosofijos, psichologijos ir teologijos mokslai bei atliktas darbo tyrimas. Vilties reikšmė yra labai svarbi kiekvieno žmogaus gyvenime, bet jos esmė giliausiai suvokiama ribinių situacijų metu.

SUMMARY

Kerpytė A. The concept of hope and its change in marginal situations. Master's thesis of the Master's study programme in Spiritual Counselling and Assistance. Thesis supervisor Assoc. Prof. V. Juškienė, Klaipėda University: Klaipėda, 2022. – 75 p.

Keywords: hope, faith, change of hope, marginal situation.

This work analyses the concept of hope and its significance in marginal situations of human life. The concept of hope is analysed from three perspectives: philosophical, psychological and theological, presenting the features of the theory of hope and the theology of hope, as well as the possibilities of strengthening hope as a spiritual resilience. The concept of marginal situations, their characteristics, the human attitude in the face of them, such as death, loss and other painful life events, the need for hope and its significance are presented. It has been found that during marginal situations a process of personal maturity takes place, the attitude of individuals towards faith, meaning and purpose of life changes. The attitude of a person in marginal situations depends on the direction of overcoming the crisis: with or without hope. The research on the movement of hope described in the work and the results obtained confirm that hope in marginal situations changes for most people, but not for all, and deepens the person's understanding of true and reliable hope, bringing him closer to the source of Christian hope. The final conclusion of the theoretical and research analysis of the concept of hope and its movement is that hope is faith: in the religious sense, when a person trusts in God, and in the non-religious sense, when a person trusts in himself, in someone else or in something else. Hope is characterised by a long-range and a short-range perspective. The former is more oriented towards transcendence and the supernatural life, the latter towards the hereafter, experiencing and making sense of the reality of life. Although their features may differ to some extent, it can be said that in both cases hope is an important factor in overcoming liminal situations. Hope as a process of personal change and belief is supported by philosophical, psychological and theological sciences and by the research carried out in this thesis. Hope is central to everyone's life, but its essence is most deeply understood in marginal situations.

PUSIAU STRUKTŪRUOTAS INTERVIU

1. Gal galėtumėte plačiau papasakoti, kokią ribinę savo gyvenimo situaciją esate patyręs,-usi?

Detalizuojantieji klausimai, kuriuos lemia interviu situacija.

2. Kaip laikėtės, kaip jautėtės jos metu? Ką išgyvenote?

Detalizuojantieji klausimai, kuriuos lemia interviu situacija.

3. Kaip galėtumėte apibūdinti viltį ribinės situacijos metu: ar jums reikėjo vilties toje situacijoje? Ar ieškojote jos? Kaip ją supratote ?

Detalizuojantieji klausimai, kuriuos lemia interviu situacija..

4. Gal galėtumėte prisiminti, kaip supratote viltį anksčiau gyvenime, dar iki ribinės situacijos?

Detalizuojantieji klausimai, kuriuos lemia interviu situacija.

5. Ar galite patvirtinti ar paneigti, kad vilties samprata pakito ribinėje situacijoje?

Detalizuojantieji klausimai, kuriuos lemia interviu situacija.

V 5 informanto interviu transkripcija (Informantas – V5, tyrėjas – T.)

T. : Sveikas, V5, labai džiaugiuosi, kad atsiliepei į mano prašymą, kad sutikai pasikalbėti.

V5: Sveika, sveika, ko čia nesutiksi. Jeigu reikia, tai reikia. Man malonu padėti. Klausk ko reikia, galiu daug ką papasakoti. Gyvenimas pilnas įvairiausių nutikimų ir išgyvenimų.

T.: buvau prašiusi pamąstyti apie viltį ir prisiminti ribinę savo gyvenimo situaciją, kurioje labiausiai reikėjo vilties. Gal galėtum plačiau papasakoti, kokią ribinę savo gyvenimo situaciją esi patyręs? Ar sunku buvo prisiminti, ar pavyko?

V5: kaip čia pasakius, pavyko ar nepavyko, bet susimąstyti priverstė. Galvojau, kokią ribinę situaciją, kaip labiausiai ribinę papasakoti, nes jų mano gyvenime buvo labai daug. Nesuskaičiuojamai.

T.: su kuo tai labiausiai susiję? Su asmeniniu gyvenimu ar darbo specifika?

V5: turbūt ir tuo, ir tuo. Gyvenime buvo visko. Buvo mirčių, netekčių, praradimų, be to mano darbas susijęs su pastovia rizika. Esu nardytojas, atsakau ne tik už save, bet ir tuos, kuriuos mokinu nardyti, vežuosi juos į keliones, einame kartu į jūrą, reikia juos stebėti ir , žinoma, saugoti.

V5 nutyla, susimąsto.

T.: gal kažkokie prisiminimai sukėlė skaudžias emocijas?

V5: taip, jų neišvengsi. Gal buvau sakęs, kad esu palaidojęs savo mažą dukrečią, sirgusią vėžiu?

T.: taip, V5, prisimenu. Labai skauda patirtis.

V5: galvojau, nebeatlaikysiu, kai paskui susirgo žmona. Jai buvo likę nedaug laiko gyventi, vėžys smarkiai kabino. Maldavau Dievo ant kelių suklupęs. Nesilioviau meldęsis. Padėjo, ji pasveiko, gyvenam gražiai ir laimingai. Esu labai dėkingas Dievui. O po keleto metų vandenyne nuskendo mano sesers sūnus Tomas, vienturtis, vienintelis sūnus, visų labai mylimas. Jis taip pat buvo nardytojas, vedė grupes į jūrą. Mums irgi buvo skausmo jūra. Remdamiesi į Dievą, išplaukėme.

Tyla. Atodūsiai. Rimtis. Pauzė.

T.: tai buvo labai skaudūs gyvenimo įvykiai. Ar kurią iš jų gali pavadinti stipriausia savo gyvenimo ribine situacija?

V5: taip, jose buvo daug kančios, skausmo, nerimo, įtampos. Bet ribine situacija aš pavadinčiau kitą situaciją. Tai buvo maždaug prieš 25 metus Kroatijoje. Tada dar neturėjome geros patirties, geros praktikos.

T.: gal gali apie tai papasakoti plačiau ?

V5: Mano veikla susijusi su povandeniniu pasauliu, visai kitu, mums gerai dar nepažįstamu pasauliu. Ant mano atsakomybės buvo visos nardytojų grupės gyvybė ir saugumas. Ėjom po

vandeniui į seną nuskendusį laivą. Įėjus į jo vidų, triumus, man prieš akis pradėjo kristi laivo rūdys, nuosėdos. Nieko nebemačiau. Pasidarė labai sunku orientuotis. Paskui mane sekė grupė. Nuosėdų daugėjo, nebesimatė, kur plaukti. Visiškai. Nebesupratau, kur esame. Kur plaukti? Nebesuprantu, per kur mes įėjome į tą laivą. Pakliuvome į tikrus spąstus. Viršun, į kairę ar dešinę? Visa tai truko kokia dešimt minučių. Supratau, kad visiškai įstrigome, bet čia ne miškas, kuriame pasiklydai ir gali per laiką rasti kelią. Čia vanduo, o būti po vandeniui gali tik tam tikrą laiką, kuris senka, o su juo senka paskutinis oras balione. Pakliuvau į spąstus su visa grupe. Riba siaubinga. Nes viskas. Grupė šito nesuprato. Jie laukė mano nurodymų, sekė mane.

T.: kaip jūs laikėtės šioje situacijoje? Ką išgyvenote?

V5: supratau, kad esu bejėgiškoje padėtyje, tu nebeontroliuoji esamos padėties. Aš šaukiausi Dievo, stipriai meldžiausi, prašiau Dievo greičiau išgirsti maldą ir padėti. Tiesiog išgelbėti. O ką gi gali daugiau daryti bejėgiškoje situacijoje? Juk su manimi buvo visa grupė žmonių, kurie taip pat būtų žuvę. Už jų gyvenimą buvau atsakingas aš. Viską būčiau padaręs, bet nieko, nič nieko nemačiau, tamsa visiškai. Visada buvau tikintis, lankiau Bažnyčią, Dievas padėjo iškentėti visas nelaimes, stiprino, bet čia buvo kita situacija. Visiškai ribinė. Man reikėjo Dievo čia ir dabar, tučtuojau jo sprendimo, jo buvimo šalia, dabar ! Kitos išeities nebuvo, nes tamsa laikėsi, praregėti, ką nors įžvelgti nebuvo įmanoma. Paprašyti kieno nors pagalbos neįmanoma, dar svarbu buvo nesukelti panikos, neišsiduoti, kad panikuoju pats. Šaukiausi Dievo.

T.: reikėjo vilties?

V5: o taip, reikėjo nepaprastos vilties, todėl ir kreipiausi savo širdies gelmėje į jį, kuris tik ir gali padaryti tai, kas neįmanoma.

T.: kaip išsisprendė ši situacija? Kas buvo toliau? Juk esi gyvas ir sveikas.

V5: Įvyko stebuklas, Dievas buvo šalia ir pasirūpino. Mano šauksmas buvo išgirstas, viltis pateisinta.

Staiga prieš akis pasirodė žmona, kuri laive pajuto, kad kažkas yra negerai, nėrė pažiūrėti. Ji ir išgelbėjo, parodė kelią. Greitai pakilome į viršų, nes oro mažai buvo likę. Tik su ja supratome, kas būtų buvę, jei nebūtų atplaukusi, jei nebūčiau šaukęsis Dievo. Juk kitos alternatyvos pagalbai nebuvo. Galėjome pradėti blaškytis ir visiškai pasiklysti. Būtume žuvę.

T.: kaip jauteisi sugrįžęs į laivą, ką išgyvenai?

V5: kaip niekada labai aiškiai supratau, kad Dievas buvo su manimi, nes išgirdo mano maldą. Mane apėmė toks nenusakomas, nenusakomas žodžiais džiaugsmas, dėkingumas, ypatingas jausmas. Kaip niekada anksčiau supratau, suvokiau, kad Dievas yra su manimi, jis girdi mane visada, jis yra mano gelbėtojas. Tame bejėgiškume belieka tik malda. Tik tikėjimas. Šis supratimas, Dievo artumo suvokimas džiugino labiau, nei pats išsigelbėjimas. Malda išklausyta, žmona atsiųsta išgelbėti.

T.: kaip galėtumei apibūdinti savo patirtą viltį? Savo vilties supratimą?

V5: Kas gali suteikti viltį? Vienam žmogui Dievas, kitam talismanai, idolai visokie. Galbūt, kiekvienam žmogui skirtingai. Kas kuo tiki. Man viltis – tikėjimas, man viltis ir tikėjimas yra tas pats.

Turėti viltį gali tikintis žmogus, o visiškai ateistas nežinia ką turi daryti. Bet buvo atvejis, kai rykliams artėjant net netikintis žmogus šaukėsi Dievo. Turbūt pabudo (juokiasi). Suaugęs žmogus turi mąstyti jau kitaip, juk nesišauksi senelio ar močiutės, mamos pagalbos. Ne vaikai jau esame.

T.: ar šioje ribinėje situacijoje viltis skyrėsi nuo ankstesnės, dar iki ribinės situacijos suvoktos vilties?

V5: taip, dabar jau daug metų savo dieną pradedu nuo maldos ir pabaigiu dėkodamas Dievui. Viltis sustiprino mano ryšį su Dievu. Mano tikėjimas dabar yra tvirtas, tvirtas yra asmeninis mano ir Dievo ryšys. Skaitau Evangeliją. Gilinuosi.

T.: ar gali teigti ar patvirtinti, kad vilties samprata pakito ribinėje situacijoje? kokia anksčiau buvo tavo viltis, prieš tą įvykį? Ar ji pasikeitė? Kaip pasikeitė?

V5: Viltis man ir anksčiau siejosi su tikėjimu, bet nebuvo tokia aiški. Buvo siekiamybė, tikėjimas, bet trūko tokios stiprios vilties išgyvenimo ir patirties. Ar pasikeitė? Manychiau – taip. Ji sutvirtėjo, kaip ir mano tikėjimas, pats gyvenimo ir jo prasmės supratimas.

T.: ačiū, V5, jau gavau atsakymus į visus mano interviu klausimus, labai dėkoju už pokalbį, už tokį gilų atsivėrimą ir liudijimą apie viltį ir tikėjimą. Gal vėliau norėtum susipažinti su šio interviu tekstone medžiaga, ar teisingai tave supratau, teisingai viską surašiau?

V5: ne, ne, tikrai, ne, pasitikiu tavimi, be to ir nieko neslepiu, apie tuos gyvenimo įvykius pasakoju ir kitiems, kai pasitaiko rimta proga. Visiems verta pamąstyti kaip būna gyvenime.

T.: dar kartą dėkoju, linkiu ir toliau dalintis šia patirtimi, nes tai gali padėti kitiems žmonėms nepasimesti sunkiose gyvenimo situacijose, bet ieškoti tikros vilties.

V5: ačiū. Man malonu, jei mano patirtis gali būti reikalinga kitiems. Tikrai. Džiaugiuosi.

T.: sudiev.

V5: Viso ir iki.